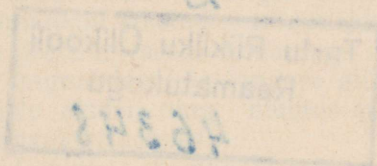

E. BRANDT

VÖRDNE
VÖRDSETE
HULGAS

A-25012 III
E. BRANDT
MAJANDUSTEADUSTE KANDIDAAT

VÕRDNE VÕRDSETE HULGAS

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

EESSÕNA

Nõukogude rahva ajaloolised võidud avalduvad kõigil meie elualadel. Eriti selgesti on need näha Nõukogude Eestis, kes astus teistest meie maa rahvastest tunduvalt hiljem vabade suveräänsete riikide vennalikkusse — Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liitu. Selle põhjuseks olid paljud ebasoodsad iseärasused ja rida raskeid katsumusi, mis said eesti rahvale osaks alates 1919. aastast, mil Eestis hakkas võimutsema kodanlik diktatuur. Sel ajal kui Nõukogude Liidu sotsialistlikud vabariigid tormiliselt arenesid ning üksteist vennalikult abistades oma majandust, kultuuri ja rahva heaolu tõstsid, vaesus kodanluse võimu all olev Eesti, kannatas stagnatsiooni ja languse all kõigil majandus- ja kultuurielu aladel, ning muutus imperialistlikest suurriikidest sõltuvaks ripatsiks.

Kuid hoolimata sellest, hoolimata suhteliselt lühikesest arenguperioodist sotsialistliku riigina, suutis Eesti nõukogude vabariigina sotsialistlike rahvaste vabatahtlikku liitu astudes teiste vabariikide vennaliku abiga peale oma mahaäämuse ületamise ja kodanliku diktatuuri ning saksa fašistliku pärandi likvideerimise isegi tõusta oma arengus teiste nõukogude sotsialistlike vabariikidega võrdsele tasemele. Praegu on Eesti NSV arenenud tööstuse, põllumajanduse ja kultuuriga suveräänne sotsialistlik riik. «Viimastel aastatel on liiduvabariikide õigusi tunduvalt laiendatud. See annab tunnistust nõukogude demokraatia edasiarenemisest ning võimaldab iga vabariigi majandust ja kultuuri veelgi kiiremini edasi viia.»¹

Käesolevas raamatus antaksegi ülevaade nendest suur-

¹ N. S. Hruštšov — NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile, lk. 14.

test ümberkujundustest, mis on toimunud Eestis nõukogude võimu aastail.

Siin jutustatakse, kuidas eesti töötajad kommunistliku partei juhtimisel oskuslikult ja oma vabariigi ning kogu Nõukogude Liidu huvides kasutavad soodsaid looduslikke ja majanduslikke tingimusi ning ressursse. Veelgi suuremad tööd vabariigi tootlike jõudude alal selles suunas seisavad aga ees käesoleval seitseaastakul.

NÕUKOGUDE EESTI MOODUSTAMISE AJALOOST

Eesti rahval tuli väga palju oma turjal taluda, enne kui ta saavutas praeguse vaba, materiaalselt kindlustatud kultuurse elujärje. Kuid pole tarvis ajaloo lehekülgi pöörama hakata. Alustame sündmustest, mille kaasaegseiks on paljud meie hulgast.

XX sajandi algul töötas kommunistlik partei, lähtudes ühiskonna majandusliku ja poliitilise arengu küpseks saanud vajadustest, välja Venemaal sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise ja teostamise, tsarismi hävitamise, iga-suguse sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise likvideerimise ning kommunistliku ühiskonna ülesehitamise programmi.

Esimesena marksismi ajaloos ja juba ammu enne Oktoobrirevolutsiooni töötas V. I. Lenin välja kommunistliku partei teoreetilise programmi rahvusküsimuses. Selle programmi tähtsaimaks elemendiks on proletaarse internatsionalismi printsiip — suurte ja väikeste rahvuste läieliku võrdõiguslikkuse, rahvaste sõpruse ja suveräänsete rahvaste vabatahtliku koostöö printsiip. Lenini seisukohad rahvusküsimuses leidsid kinnitust kommunistliku partei II ja VIII kongressil vastu võetud programmides, samuti paljudes partei kongresside ja konverentside otsustes. Need otsused taotlesid: rahvaste suhtes kõigi sundimise vormide otsustavat eitamist, rahvaste võrdsuse ja suveräänsuse tunnustamist oma saatuse otsustamisel, tunnustada seisukohta, et rahvaste püsiv ühendamine on võimalik vaid koostöö ja vabatahtlikkuse alusel, proklameerida tõe, et niisugune ühendamine on võimalik ainult kapitali võimu kukutamise tagajärel.²

² NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused I. Tallinn, 1956, lk. 706.

Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon purustas imperialismi ahela kõige nõrgema lüli kohalt, tegi lõpu Esimesele maailmasõjale — neli aastat kestnud verisele tapatalgule, mis tõi töörahvale lugematuid viletsusi, ja avas uue ajastu inimkonna ajaloos.

Revolutsioonilippudel olid loosungid töörahva saadikute nõukogude võimu kehtestamisest maal, demokraatlikust rahust, maa üleandmisest talupoegadele ja töölis-kontrolli kehtestamisest tootmise üle. Väljendades ekspluaateerimise, vaesuse, tööpuuduse, nälja ja sõja tõttu kannatavate lihtsate inimeste soove koondasid need loosungid kommunistliku partei ja selle juhi Vladimir Iljitš Lenini ümber miljoneid töölisi, talupoegi, soldateid, mis kindlustaski rahvaliku ürituse võidu.

Võitlusest kapitalistide ja mõisnike võimu vastu võttis osa ka eesti rahvas, keda kommunistlik partei oli koondanud töörahva saadikute nõukogude ümber. Eestimaa nõukogude eesotsas olid bolševikud. Juba nõukogude II kongressil, mis toimus 12.—14. oktoobril 1917. aastal Tallinnas, kuulus bolševike saadikutele rõhuv enamus. II kongressil valitud Eestimaa Nõukogude Täitevkomitees kuulus enamus samuti bolševike saadikuile. Mõni päev enne Oktoobrerevolutsiooni võitu loodi Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee juurde sõja-revolutsioonikomitee, mille eesotsas olid V. Kingissepp ja I. Rabtšinski.

Oktoobrerevolutsiooni võiduga kehtestati Eestis nõukogude võim, mis vabastas rahva sajanditepikkusest sotsiaalsest ja rahvuslikust rõhumisest.

Oma olemasolu esimestest päevadest alates hakkas nõukogude võim Eestis teostama suuri ümberkorraldusi.

Sõja-revolutsioonikomitee volitusel võttis Viktor Kingissepp 26. oktoobril (8. novembril) üle kodanliku võimukeskuse, kubermanguvalitsuse asjaajamise. Sõja-revolutsioonikomitee saatis laiali kodanluse kontrrevolutsioonilised organisatsioonid, otsustas sulgeda kontrrevolutsioonilised kodanlikud ajalehed ja asutas Revolutsioonilise Tribunali. II ülevenemaalisel nõukogude kongressil vastu võetud maadekreedi alusel konfiskeeriti mõisad. Rahva omanduseks läks üle 2,4 miljoni hektari maad ja eesti töötav talurahvas vabanes 45 miljoni kuldrubla suurusest pangavõlast ning kuludest maa ostmiseks.

Natsionaliseeriti pangad ja transport, vabrikutes ja tehastes seati sisse töölis kontroll, mis oli ettevalmistuseks

tööstusettevõtete natsionaliseerimisele, ning kehtestati 8-tunniline tööpäev. Hakati ka reorganiseerima rahva-haridust tööliste ja talupoegade huvides jne.

Nõukogude võimu tegevuses oli tähtsal kohal Eesti riiklik korraldus. Selles küsimuses lähtusid eesti bolševikud «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonist», mis kuulutati välja 3. (16) novembril 1917. aastal. Selles ajaloolises dokumendis kuulutas Nõukogude valitsus välja rahvaste enesemääramise õiguse, kaasa arvatud lahkulöömine ja iseseisva riigi loomine; Venemaa rahvaste võrdõiguslikkuse ja suveräänsuse tunnustamise, kõigi rahvuslike eesõiguste ja piiramiste tühistamise; Venemaal elavate vähemusrahvuste ja etnograafiliste rühmade vaba arenemise.

19. jaanuaril 1918. aastal avaldati ajakirjanduses Eesti Nõukogude Vabariigi (Eesti Tööraha Kommuuni) konstitutsiooni projekt, mis määras täpselt kindlaks riikliku korra.

Konstitutsiooni projekti I punkt kõlab: «Eesti tööraha kommuuna on autonoomiline osa Vene nõukogude vabariigist.

Vahekord Vene vabariigiga ja Eesti kommuunasse puutuvad välisküsimused otsustatakse Vene nõukogude valitsusega kokkuleppimise teel ära.» Projekti 2. paragrahvis öeldakse: «Eesti tööraha kommuuna on kõigi kohalike küsimuste otsustamises täiesti iseseisev; tal on igal ajal, ilma et ta üheltki rahvalt ehk valitsuselt selleks nõusolekut küsiks, õigus ennast Venemaa küljest lahti lüüa ja kas mõne teise riigiga ühendusesse astuda ehk ennast täiesti iseseisvaks kuulutada.»³ Konstitutsiooni projekti järgmistes paragrahvides (üldse on 33 paragrahvi) määrati kindlaks Eesti Tööraha Kommuuni valitsemissüsteem valdades, maakondades ja linnades; räägiti Eesti kommuuni kongressist ja selle volitustest; Eesti Tööraha Kommuuni valitsusest ja valimissüsteemist.

Nii saavutas eesti rahvas Oktoobrirevolutsiooni tulemusena ühises võitluses koos Venemaa teiste rahvastega vabaduse ning muutus oma maa peremeheks, võites kätte reaalse võimaluse kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks.

³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Lk. 629—631.

Olles nõukogude võimu kehtestamise tulemusena kaotanud oma majandusliku ja poliitilise võimu, suunasid eesti kodanlus ja mõisnikud kõik oma jõupingutused töörahva võimu kukutamiseks. Eesti kodanlus kartis rohkem töörahvahulkade võitu kui maa iseseisvuse kaotamist ja Eesti okupeerimist Saksamaa poolt. Eesti töörahva juht V. Kingissepp paljastas kodanluse salasepitsused, kes oli püstitanud loosungi «Eesti iseseisvusest», kirjutades: «K l a s s i v a e n oli iseseisvuse mõtte nurgavoodi juures ämmaemandaks, mitte hirm Saksa okupatsiooni ees.»⁴ Tuleb rõhutada, et eesti kodanlus ei püstitanud kuni 1917. aasta Oktoobrirevolutsioonini Eesti iseseisvuse küsimust ja kaitses isegi mõtet Eesti jätmisest Venemaa koosseisu. Kodanlus oli sunnitud püstitama küsimuse «Eesti iseseisvusest», mis maskeeris kodanluse klassihuvisid ja püüdlusi, alles pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu ja võimu üleminekut rahva kätte.

26. oktoobril (8. novembril) 1917. aastal, kui Tallinnas saadi teada proletaarse revolutsiooni võidust Petrogradis, kutsuti maanõukokku, kubermangukomissar Poska kabinetti kokku kodanlike natsionalistide salanõupidamine, kus võeti vastu otsus alustada võitlust Eesti lahkulöömise eest Nõukogude Venemaast. Sellel nõupidamisel teatas Poska: «Nüüd ei jää enam midagi muud üle, kui kuulutada Eesti iseseisvaks.» Nõupidamisest osavõtjad otsustasid avalikult nõukogude võimu vastu välja astuda ja ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestis kuulutada maanõukogu.

Esinedes Nõukogude Venemaast lahkulöömise poolt selleks, et Eesti kodanlikku korda taastada, kasutasid eesti kodanlikud natsionalistid ära nõukogude võimu poolt väljakuulutatud rahvaste enesemääramise õiguse. Bolševike partei paljastas need eesti kodanlike natsionalistide manöövrid.

4. jaanuaril 1918. aastal avaldasid VSDT(b)P Tallinna ja Eestimaa komitee üleskutse, milles paljastati Eesti «iseisvuse» kodanliku loosungi reeturlik kontrevolutsiooniline olemus ja näidati, et natsionalistid on ülemaailmse imperialismi truud teenrid. Üleskutses rõhutati, et eesti töörahvas pole huvitatud lahkulöömisest Nõukogude Venemaast, vaid just vastupidi — on huvitatud vennalikust

⁴ Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn, 1946, lk. 14.

liidust Venemaaga. Töölisklass osutas üleskutsele elavat vastukaja.

Sindi vabriku töölised teatasid oma resolutsioonis: «Meie... töölised mõistame kõige valjumalt kodanlaste ja nendega ühemõtteliste — balti parunite kui ka iga ebasotsialistliku erakonna püüet hukka, et Eestit iseseisvaks pisiriigiks luua.»⁵ «Aseri» tehaste tööliste koosoleku resolutsioonis öeldi: «Meie... ei taha vene seltsilistest endid mitte ära eraldada, sest ainult ühisel jõul suudame Vene seltsimeestega käsikäes käies endile vabaduse võita.»⁶

Kasutades Trotski reeturlikku käitumist, kes ei täitnud Lenini direktiivi Brestis viivitamatu rahulepingu allakirjutamise kohta, saatis Saksa imperialism 18. veebruaril 1918. aastal oma väed Nõukogude Venemaa vastu. Üheks Saksa agressiooni peamiseks suunaks olid Baltimaad. Sel ajal saatsid nii eesti kodanlus kui ka saksa parunid avalduse keisrivalitsusele palvega okupeerida Eesti, et Saksa militarismi abil revolutsiooniline liikumine maha suruda.

1918. aasta veebruaris okupeeris monarhistlik Saksamaa täielikult Eesti, rikkudes reetlikult Brest-Litovskis sõlmitud vaherahu.

Tol ajal ei suutnud noor Nõukogude Venemaa saksa okupantidele vastulööki anda ja oli sunnitud tegema enda suhtes äärmiselt raske rahuettepaneku Brestis, mis 3. märtsil 1918. aastal alla kirjutati. Saksa imperialistid okupeerisid tunduva osa Nõukogude Venemaa territooriumist, sealhulgas ka Baltimaad.

Eestis kehtestati karm okupatsioonirežiim. Eesti natsionalistlik kodanlus abistas kõigiti okupatsioonivõime töörahva hulkadega arveteõiendamisel ja nende riisumisel. Nii otsis eesti kodanlus sotsialistlikust revolutsioonist pääsmist Saksa keisri kaitse all olles. Pealegi aitasid eesti kodanlikud natsionalistid saksa imperialiste Eestit Saksa impeeriumi külge liita.

Eesti ja Läti Saksamaa külge liitmise eesmärgil kutsusid saksa okupatsiooniväed 1918. aastal aprillis kokku niinimetatud Liivi- ja Eestimaa, Riia linna ning Saaremaa ühendatud maapäeva (Landtag). Maapäev koosnes 58 inimesest, kellest 34 olid saksa parunid ja kapitalistid, ülejäänud aga eesti ja läti kodanluse esindajad ning vaimuli-

⁵ «Tööline» nr. 21, 9. veebruaril (27. jaanuaril) 1918. a.

⁶ «Tööline» nr. 20, 8. veebruaril (26. jaanuaril) 1918. a.

kud. 12. aprillil 1918. a. avaldas maapäev soovi, et Liivi- ja Kuramaa, rannaäärsete saarte ja Riia linna ühendamise baasil moodustataks konstitutsioonilise monarhiaga riik «Balti hertsogiriik», mis kuuluks Saksa impeeriumi koosseisu ja mida valitseks Preisi kuningas. Maapäev otsustas pöörduda imperialistliku Saksamaa poole sõjalise abi saamiseks, et Baltimaad lõplikult Venemaast eraldada.

Nii müüsidki eesti ja läti kodanlikud natsionalistid ning balti parunid Eestimaa koos rahvaga imperialistlikele valutajaile.

Toetades Baltimaade rahvaid võitluses okupantide ja kodumaa reetjate vastu, pöördus Nõukogude Venemaa 12. juunil 1918. aastal Saksa valitsuse poole noodiga, kus märgiti, et Liivi- ja Eestimaa aadlil pole mingit õigust rääkida kõigi Eesti- ja Liivimaa elanike nimel, sest tuhanded elanikud Eesti- ja Liivimaa linnades ja külades protesteerivad avalikult nende piirkondade niisuguse vägivaldse ärakiskumise vastu Venemaast.

Eestimaa sündmused kinnitasid täielikult V. I. Lenini avaldust seoses Kornilovi kontrrevolutsioonilise mässuga. «Kornilovi mäss tõestas Venemaale seda, mida kõigile maadele on tõestanud kogu ajalugu ja nimelt, et kodanlus reedab kodumaa ja on valmis kõigiks kuritegudeks, et ainult kaitsta oma võimu rahva üle ja oma tulusid.»⁷

Siin on kohane märkida, et nõukogude võimu kukutamise sihiga ja arvestades jõudude vahekordi maailma-areenil, müüs eesti kodanlus oma maa iseseisvuse ja eesti rahva huvid küll saksa monopolistidele, küll ameerika ja inglise kodanlusele, küll isegi neile kõigile korraga, olles välismaiste imperialistide kuulekaks teenriks. 1918. aasta esimesel poolel, kui Saksa vägede positsioon kõigil rinnetel näis veel kindlana, orienteerus eesti kodanlus imperialistlikule Saksamaale. Kuid 1918. aasta sügisel, kui Saksamaa poliitiline ja sõjaline olukord järsult halvenes ja kui oli selge, et Saksamaa on sõja kaotanud, suunas eesti kodanlus oma pilgud Entente'ile ja hakkas kohe enda «saksavastast orientatsiooni» reklameerima.

Juba enne Saksamaa purustamist 1918. a. novembris püüdsid ameerika, inglise ja prantsuse imperialistid endale Baltimaadel baasi luua. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu leppisid Inglis- ja Prantsusmaa imperialistid omavahel

7 V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 292.

kokku Venemaa territooriumi jagamises «mõjusfäärideks». Selle kokkuleppe alusel sattusid Baltimaad, järelikult ka Eesti, Inglise imperialismi mõjusfääri.

9. novembril 1918. aastal Saksamaal toimunud revolutsiooni tagajärjel muutus olukord ka Eestis. Siin kehtinud okupatsioonirežiim lagunes. Saksa revolutsiooni järel sai Nõukogude Venemaa võimaluse röövelliku Bresti lepingu annulleerimiseks ja võitluse alustamiseks Baltimaade ning muude Saksamaa poolt okupeeritud territooriumide vabastamiseks.

Eesti kodanlus mõistis, et saksa vägede maalt välja viimise puhul taastab eesti rahvas nõukogude võimu. Kodanlus pöördus Entente'i riikide poole palvega jätta Saksa väed Eestisse. Ameerika ja inglise imperialistid suhtusid eesti kodanluse palvesse positiivselt.

See Lääneriikide valitsuse seisukoht kajastus erimeemorandumis, mille Inglise chargé d'affaires Berkeley 31. oktoobril 1918. aastal Washingtonis Ameerika Ühendriikide Riigidepartemangule üle andis. Memorandumis avaldati suurt rahutust seoses olukorraga, mis võiks tekkida juhul, kui Saksa väed Baltimaadelt välja viidaks.⁸ Seesama Lääneriikide valitsuste seisukoht kajastus ka Saksamaaga sõlmitud vaherahu tingimustes. 11. novembril 1918. aastal sõlmitud vaherahu kokkuleppe XII punktis nähti ette, et Idas asuvad Saksa väed võivad kodumaale pöörduda alles pärast seda, kui liitlased leiavad selleks paraja momendi olevat.

Entente'i riigid tahtsid Saksa vägede abil revolutsionilist liikumist Eestis lämmatada ja eesti rahval takistada vabalt, ilma välisriikide vahelesegamiseta, taastada nõukogude võimu.

Olles sunnitud Eestist lahkuma, panid saksa okupandid 19. novembril 1918. aastal võimule kodanliku valitsuse eesotsas K. Pätsiga, lootes sellega tõkestada nõukogude võimu taastamist Eestis. Kuid eesti töölisel ja kehvtalupojad pidasid kommunistliku partei juhtimisel võitlust nõukogude võimu taastamise ja eesti kodanluse võimu kukutamise eest.

Töölised korraldasid rea streike ja protestidemonstratsioone. Tallinnas valiti Tööraha Saadikute Nõukogu, kes pöördus 19. novembril 1918. aastal Venemaa proletariaadi

⁸ Ajakiri «Международная жизнь», 1956, nr. 9, lk. 32.

poole palvega aidata Saksa okupatsiooniväed Eestist välja ajada.

Nõukogude võimu taastamisel etendasid suurt osa eesti punakaartlased — töölised ja talupojad, kes pärast Eesti okupeerimist Saksa interventide poolt organiseerisid Nõukogude Venemaa territooriumil eesti kommunistlikesse kütipolkudesse ja asusid koos vennasrahvastega Suure Oktoobrirevolutsiooni saavutuste kaitsmisele.

28. novembril 1918. aastal vabastasid Nõukogude väed koos eesti kütipolkudega Narva linna. 29. novembril kuulutati Narvas välja Eesti Nõukogude Vabariik Eestimaa Tööraha Kommuuni nime all. Kommuuni nõukogu, kelle etteotsa asusid sellised silmapaistvad bolševikud nagu Jaan Anvelt ja Hans Pöögelmann, pöördus manifestiga eesti töörahva poole. Manifestis teatati nõukogude võimu taastamisest ja kutsuti üles võitlusele kogu Eestimaa vabastamiseks ning ajutise kodanliku valitsuse kukutamiseks.

7. detsembril 1918. aastal tunnustas Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu Eestimaa Tööraha Kommuuni iseseisvust ja andis sellele 10 miljonit rubla laenu. Kahe vennasvabariigi vahel seati sisse kaubavahetus. Nõukogude Eesti sai Vene NFSV-lt teravilja, mitmesuguseid toiduaineid, kütust jm.

Eestimaa Tööraha Kommuuni valitsus pöördus 29. novembril 1918. aastal radiogrammiga kogu maailma töötava rahva poole. Radiogrammis öeldakse, et inglise, prantsuse ja ameerika kodanlus tahab oma sõdureid pettes saata oma väed appi meie vaenlasele, eesti kodanlusele, et meie vabadust uuesti hävitada. Sellega seoses pöördus Eestimaa Tööraha Kommuuni valitsus abi saamiseks imperialistlike maade töötava rahva poole, et nad oma võitlusega takistaksid vägede varustamist ja väljasaatmist nõukogude võimu vastaseks interventsiiooniks.

Eestimaa Tööraha Kommuuni tegevus haaras ikka suurema ja suurema osa Eesti territooriumist. 1919. aasta jaanuariks vabastasid Punaarmee väeosad eesotsas eesti kütipolkudega üle poole Eesti territooriumist ja jõudsid juba 30 kilomeetri kaugusele Tallinnast.

Kommuuni Nõukogu 5. detsembri 1918. aasta otsusega natsionaliseeriti umbes sada mõisat ja loodi mõisakomiteed. Samal ajal viidi vabastatud territooriumil läbi nõukogude valimised. Tööstuse ja transpordialane töö hakkas elavnema, kehtestati uuesti 8-tunniline tööpäev, tõsteti tööliste

ja teenistujate töötasu, parandati töörahva elutingimusi. Tööliskomiteede juhtimisel lasti käiku «Kreenholmi Manufaktuur» ja teised tööstusettevõtted Narvas, Tartus, Rakveres, Võrus ja reas muudes paikades.

Kajastades kaua aastaid sotsiaalse ja rahvusliku rõhumi all olnud eesti rahva huvisid, ei teostanud Eestimaa Töörahva Kommuun üksnes sotsiaalmajanduslikke ja õiguslikke ümberkorraldusi, vaid aitas aktiivselt kaasa ka rahvusliku kultuuri ja hariduse arendamisele. 1918. aasta detsembri algul tegutses Narvas ja 14 ümbruskonna vallas juba 60 emakeelset kooli. Asutustes kehtestati asjaajamiskeeleks eesti keel. Rahvusliku kunsti saavutuste ja maa mälestusmärkide kaitseks võeti abinõud tarvitusele. Kõike seda teostati kui esmajärgulist ülesannet, vaatamata keerukale sõjaolukorrale ja majanduslikele raskustele.

Eesti kodanlikud natsionalistid jäid ilma töörahva toetusest, ilma rahaliste ja materiaalsete ressurssideta ning kaotasid ka senise sõjalise toe Saksa mõõgavõimu näol. Seetõttu kujunes saksa okupantide poolt enne nende Eesti territooriumilt sunnitud lahkumist loodud ajutise kodanliku valitsuse olukord katastroofiliseks.

Et võim ei läheks täiesti töörahva kätte, pöördus eesti kodanlus võitluses omaenda rahva vastu abi saamiseks ameerika ja inglise imperialistide poole. Eesti kodanlus värbas tol ajal palavikuliselt välismaiseid palgasõdureid. Inglise laevastiku, soome, rootsi, taani, vene valgekaartlaste ja eesti kodanluse ühendatud jõud tormasid noore Punaarmee kallale, kes vaenlase ülekaalukate jõudude surve all sunnitud taanduma. See häbiväärne kodumaa reetmine eesti kodanluse poolt toimus jällegi «iseseisvuse» lipu all.

Kommunistid olid ääremaade Sotsialistlikust Nõukogude Venemaast lahkulöömise vastu, sest antud juhul viis lahkulöömine ääremaade imperialistliku orjastamiseni, sotsialistliku revolutsiooni jõudude nõrgenemisele ja imperialismi positsioonide tugevnemisele. Vene ääremaadel oli kaks teed: kas minna koos Nõukogude Venemaaga, et vabastada ääremaade töörahvas imperialismi ikkest, või minna koos Entente'iga, mis tähendas imperialismi ikke alla jäämist. Aidates Entente'i imperialistidel Eestit Nõukogude Venemaast ära kiskuda, valmistas K. Pätsi klikk eesti rahvale uued orjusekütked.

Ameerika, inglise ja teiste imperialistide relvastatud interventsiooni tulemusel, kuid samuti eesti kodanluse reet-

liku taktika tõttu sai 1919. aastal nõukogude võimule Eestis osaks ajutine kaotus ja Eestis kehtestati natsionalistliku kodanluse rahvavastane diktatuur.

Seda, et kodanlus tuli Eestis võimule vastu eesti rahva tahtmist, interventide relvastatud vahelesegamise tulemusel, tunnistas jultunud avameelsusega kindral Laidoner ajalehes «Uus Eesti» 22. veebruaril 1938. aastal avaldatud kõnes. «Meie vanem generatsioon,» ütles Laidoner, «mäletab veel väga hästi neid silmapilke, kui Inglise laevastik 1918/19. aastal ilmus Tallinna reidile... Võib otsekohe ja julgesti öelda, et kui tol ajal Briti laevastik ei oleks tulnud meile appi, siis vist küll meie ajalugu ja terve Balti ajalugu oleks läinud teist rada kui praegu on läinud. Nii suur tähtsus oli sellel abil...»

Orienteerudes ameerika ja inglise imperialistide toetusele takistasid sotsiaaldemokraadid ja esseerid igati Nõukogude Venemaaga rahulepingu sõlmimist. Sotsiaaldemokraatlik minister A. Hellat ajas 1919. aasta augustis Tallinna kokkutulnud I ametiühingute kongressi seepärast laiali, et kongress nõudis oma resolutsioonis interventsioonist osavõtu viivitamatut lõpetamist ja Nõukogude Venemaaga rahu sõlmimist. Kongressi 25 aktiivsemat delegaati lasti maha.

Eesti bolševikud võitlesid väsimatult sõbralike sidemete kehtestamise eest Eesti ja Nõukogude Liidu vahel.

Pärast nõukogude võimu mahasurumist kasutasid imperialistlikud riigid Eestit puhverriigina, mis imperialistide kavatsuste kohaselt pidi takistama bolševismi ideede tungimist Nõukogude Venemaalt kapitalistlikku Euroopasse.

Välisriikide imperialistid olid huvitatud Eesti alistamisest ka strateegilistel kaalutlustel. Eesti muutus samuti nagu teisedki Nõukogudemaad ümbritsevad marionetlikud kodanlikud riigid, inglise ja ameerika imperialistide sõjaliseks platsdarmiks Nõukogude Venemaa vastu.

Kodanluse diktatuur Eestis sai seadusliku kuju 1920. aasta juunis Asutava Kogu poolt vastuvõetud konstitutsioonis.

Selle konstitutsiooni järgi oli Eestis kõrgemaks võimuorganiks kolmeks aastaks valitav sajast liikmest koosnev ühekojaline parlament — Riigikogu. Täidesaatev võim kuulus Riigikogu poolt moodustatavale valitsusele, mis koosnes riigivanemast ja ministritest.

Selles konstitutsioonis oli formaalselt fikseeritud ka

terve rida demokraatlikke õigusi ja vabadusi; õigus tööle, haridusele, sõna- ja trükivabadus jt. Kuid töörahva suhtes jäid konstitutsioonis väljakuulutatud printsiibid ellu rakendamata. Ka nende õiguste ja vabaduste deklareerimine oli kodanlusele antud olukorras peale sunnitud, sest otsekohe pärast Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja lõppu ei söandanud kodanlus kehtestada konstitutsiooni, milles oleks olnud «kõvem» võim ette nähtud ja seepärast oli ta sunnitud kas või näiliseltki konstitutsioonis välja kuulutama demokraatlikud vabadused. Kõrvastusega kõneleb poeet nende vabaduste olemusest töörahva suhtes kodanlikus riigis:

Vabadus.

Oo, vabadus, see õilis sõna
muige alati on kutsund suule,
see mõiste vaesele on alati
vaid olnud kauge luule;
vast ainult siis on saanud vaene
vabariigis vabaduseks sõba suule,
kui liivaaugus jagatud tal
tõusikluse armust vajaliselt kuule.⁹

Eesti kodanlus, haaranud võimu enda kätte, hakkas teostama Lääne imperialistidele meelepärast poliitikat. Eesti ja Venemaa vahel sajanedeid kestnud majandusside-
med katkestati. Kodanlik Eesti sõltus nii majanduslikult kui poliitiliselt täiesti inglise-saksa finantskapitalist. Eesti muutus nõukogudevastase interventsiooni platsdarmiks.

Välismaiste monopolide tahtel ja enda käsuahtelises huvi-
des saboteeris eesti kodanlus majanduslike sidemete arenda-
mist Nõukogude Liiduga. Siseturg ei jõudnud kogu kohalikku
toodangut ära tarvitada. Samal ajal polnud eesti tööstus
aga võimeline välisturul võistleva imperialistlike maade
suurettevõtetega. Majanduslik lähenemine Nõukogude Liidule
ei mahtunud aga rahvavastase Eesti valitsuse plaanidesse,
kuigi see oleks aidanud kaasa tööstuse arendamisele.

Selle tagajärjed avaldasid väga rasket mõju Eesti majandusele ja rahva elule. Tööstus läks allamäge. Hoollimata sellest, et Eesti kodanlik valitsus kuulutas välja võitluse «rahvusliku majanduse õitsengu» eest, toimus järsk

⁹ A. Antson, Vabadus. Eesti luule antoloogia II, Tallinn, 1955, lk. 123.

tööstustoodangu ja tööjõu kasutamise langus suurtööstuses (tabel 1).

Tabel 1

Suurtööstuse olukord tööliste arvu järgi
(tuhandetes inimestes)¹⁰

Tööstusharud	1913	1929	1933	1937
Tekstiilitööstus	19,2	9,9	7,6	12,5
Metallitööstus	16,7	3,8	2,8	4,5
Puidutööstus	2,9	2,8	1,6	5,8
Paberitööstus	2,2	2,5	1,7	2,2*
Toiduainetetööstus	0,7	2,5	1,8	2,6
Mineraalide töötlemine	2,7	1,4	0,7	2,9
Nahatööstus	0,2	0,5	0,3	0,6
Kõigis tööstusharudes kokku	44,6	23,4	16,5	31,1

* Tselluloositööstuses töötajad juurde arvatud.

Nagu tabelist 1 nähtub, oli tööliste arv seitsmes suurtööstusharus 1937. aastal suurem kui 1929. ja 1933. aastal, kuid väiksem kui 1913. aastal.

Kõige rohkem vähenes tööliste arv metallitööstuses — 16 700 inimeselt 1913. aastal — 3800 inimesele 1929. aastal. Põhjus on selles, et teostades maa Lääneriikide agraarriipsiks muutmise poliitikat võttis kodanlik valitsus kursi Eesti suurtööstuse koondamisele. Nii likvideeriti Eestis täielikult laevaehitus, suleti tsemendivabrik «Aseri», vaguniehitustehas «Dvigatel» ja rida muid ettevõtteid. Elektrimootoritohases «Volta», kus 1913. aastal oli 1500 töölisi, töötas kodanliku võimu lõppaastail ainult pisut üle 200 inimese.

Külastades Kopli tööstusettevõtteid kirjutas ajalehe «Vaba Maa» korrespondent 1926. aasta 22. aprilli numbris avameelsushoos:

«... 5—6 kilomeetrit pealinnast eemal asub Kopli poolsaar oma suurte Bekkeri ja Vene-Balti tehastega. Aastat kümme tagasi töötasid nendes tehastes paljud tuhanded tööliselised igapäevast leiba teenides. Kui nüüd suuremas,

¹⁰ Eesti ja Nõukogude Liidu Kaubanduskoja Majandus-Bülletään nr. 1, Tallinn, 1934, lk. 69 ja Esimene tööstusloendus 1937. a.

Vene-Balti tehases tähelepanelikult ringi vaadata, siis näeme, et endisest suurtööstusest on jäänud järele ainult vari. Tehase sadamasillad ja muulid on lagunened, vesi kivid laiali uhtunud ja juba kauemat aega seisavad need ilma remondita. Ehitused muulidel on ümber vajumas, palgid mädanened, paremad rauð- ja terasosad on ära viidud, järele on jäänud ainult mõned üksikud roostetanud raudosad, ilma et need ära oleks koristatud, ehk ära kasutatud... Kraanad seisavad norgus peadega, vaadates alla ehitusraamil poolelioleva ja roostetanud korruga kaetud allveepaadi peale... Tehase töötubade ukсед on lukustatud, töö seisab, sest suurem osa töölisi vabastati töölt... Suurem osa töölisi on mures uue teenistuse leidmisega... Ühes tööliste vabanemisega vähendati ka ametnikke...»

Tervete tööstusharude likvideerimine, tööliste arvu tunduv vähendamine metalli-, tekstiili- ja muudes ettevõtetes põhjustas toodangu vähenemise, mida kujukalt näitab tabel 2.

Tabel 2

Toodangu vähenemine tööstustoodangu eri liikide järgi ¹¹

	Möötühik	1913	1916	1925	1929	1933	1935	1937
Metallitööstus	milj. krooni	—	86,0	—	—	—	8,9	—
Tsement	tuh. tünni*	639	—	380	344	168	223	407
Paber	tuh. tonni	22,9	—	38,4	33,7	14,9	18,8	20,0
Tuletikud	tuh. kasti	—	—	207,0	132,3	54,7	52,5	56,0
Puuvillane riie	milj. m	77,5**	—	25,1	22,8	13,5	19,2	20,0
Villane riie	tuh. m	900	—	228	329	602	742	922

* Tünnis oli 180 kilogrammi tsementi.

** 1913. aasta andmed näitavad pleekimata riide tootmist.

Nagu tabelist 2 nähtub, vähenes metallitööstuse toodang ajavahemikul 1916.—1935. aastani peaaegu 10 korda. 1935. aastal toodeti 223 000 tünni tsementi 639 000 tünni vastu 1913. aastal, seega vähenes toodang üle 2,8 korra. Paberitoodang vähenes 22 900 tonnilt 1913. aastal 18 800 tonnile 1935. aastal. Puuvillast riidet toodeti 1913. aastal 77,5 miljonit meetrit, 1935. aastal 19,2 miljonit meetrit, mis tähendab toodangu vähenemist üle 4,2 korra.

¹¹ Andmed on võetud statistilistest kogumikkudest ja P. Ehini käsikirjast: Eesti NSV industrialiseerimine, Moskva, 1952.

Seoses ülemaailmse ületootmise majanduskriisiga 1929.—1933. aastal, mis haaras ka Eestit, langes 1929. aastast tööstustoodang eriti järsult.

Kriisi sügavusest kõnelevad suurtööstuse kogutoodangu langemise kohta käivad andmed.

Tabel 3

Suurtööstuse kogutoodangu langus kriisiaastail
(milj. kroonides)¹²

	1929	1931	1932	Langus võrreldes 1929. a. %-des
Suurtööstuse kogutoodang	119,3	95,8	80,7	32,4
sealhulgas:				
tekstiilitööstus	29,3	22,2	22,8	22,3
toiduainetetööstus	25,1	18,7	15,4	38,6
paberitööstus	18,6	16,0	10,1	45,7

Niisugune tunduv tööstustoodangu langus põhjustas tööliste töötasu vähendamise ja tohutu hulga töötatööliste tekkimise.

Majandusministeeriumi andmeil tõusis töötute arv 1933. aastal 25 000 inimeseni. Et saada ettekujutust, milline tähtsus oli neil arvudel väikeses riigis, on küllaldane märkida, et kogu Eesti suur- ja kesktööstuses töötas tol ajal ligikaudu 30 000 inimest.

Enne ülemaailmset majanduskriisi (1929 — 1933) olid valitsevad positsioonid Eesti majanduses Inglise kapitali käes. Nii näiteks moodustas 1926. aastal kodanliku Eesti majandusse paigutatud 3,71 miljonist naelsterlingist (68 miljonit krooni) väliskapitalimahutustest Inglise kapital 68 — 70 protsenti.

Kodanliku Eesti tõelisteks peremeesteks olid välismaised kapitalistid, kellele kuulusid nii suuremad pangad kui ka tähtsamad tööstusharud. Nii kuulus väliskapitalile 80 protsenti põlevkivi- ja põlevkivikeemiatööstusest, 100 protsenti tsemenditööstusest, 98 protsenti tselluloosi ja paberi-

¹² Eesti ja Nõukogude Liidu Kaubanduskoja Majandusbülletään I. Tallinn, 1934, lk. 69.

tööstusest, 75 protsenti masinatööstusest, 74 protsenti raadio- ja telefoniaparaatide tootmisest.¹³

Pärast fašistide võimuletulekut Saksamaal hakkab Saksa kapital Eesti majanduses järjest suuremat tähtsust omandama.

Eriti hoogsalt tungis Saksa kapital põlevkivitööstusse. Talle kuulusid Kiviõli kaevandused ja põlevkiviutmise tehas, samuti Küttejõu kaevandus. Rootsi aktsiaseltsi kaudu käsutas Saksa kapital Sillamäe põlevkiviutmistehast ja karjääre.

Suurtööstuse veel lõplikult purunemata jäänud ettevõtetest läks masinatehas «Franz Krull» saksa firma «Borsigi» omandusse. Elektrimootrite tehase «Volta» omanikuks sai saksa trust «AEG». Suur osa tselluloosi- ja fosforiiditehaste toodangust kuulus Saksa monopolidele.

Kodanlikus Eestis arenes kõige enam põlevkivitööstus. 1921. aastal kaevandati üle 95 000 tonni põlevkivi. Järgnevatel aastatel tõuseb põlevkivi kaevandamine järjest, kusjuures vaid kriisiaastail esineb teatud langus. Kui 1935. aastal kaevandati 604 000 tonni põlevkivi, siis 1939. aastal kaevandati seda juba üle 1,6 miljoni tonni, seega üle 2,7 korra rohkem. Veel suurema tempoga kasvas põlevkiviõli tootmine (1935. aasta 47 000 tonnilt 1939. aastal 180 000 tonnile). Nendesamade aastate jooksul suurenes põlevkiviõlist bensiini tootmine üle 3,5 korra.

Põlevkiviõli kui põlevkivitööstuse poolfabrikaati eksporditi suurel hulgal välismaale, peamiselt fašistlikule Saksamaale. Nii moodustas näiteks 1937. aastal põlevkiviõli eksport 48,2 protsenti kogu toodangust, 1938. aastal aga juba 50,1 protsenti.¹⁴

Põlevkivitööstuse areng ei toimunud niivõrd rahvamajanduse huvides ja eesti töörahva huvide rahuldamiseks, kui võrd fašistliku Saksamaa vajaduste rahuldamise huvides.

Samasugune oli olukord ka teistes tööstusharudes. Selle asemel, et Maardu rikkalikke fosforiidilademeid kasutades superfosfaaditehast ehitada, mis oleks talurahva vajadusi mineraalväetise järele rahuldanud, sõlmis kodanliku Eesti valitsus Saksamaaga lepingu ainult fosforiidijahutehase

¹³ A. Veimer, Eesti NSV tööstus tõusuteel. Tallinn, 1949. lk 6.

¹⁴ Энергетическое совещание по горючим сланцам Эстонской ССР 28—30 октября 1946 г. Тарту, 1948, стр. 28.

ehitamiseks ja kohustas 10 aasta vältel fosforiidijahu Sak-
samaale müüma.

Kodanlikus Eestis arenes ka tselluloositööstus. Lisaks Tallinnas töötavale suurele tselluloosivabrikule ehitati vab-
rik Kehrase. Tselluloosi tootmine kasvas 90 000 tonnini
aastas. Peaaegu kogu tselluloos veeti välja. Nii veeti 1938.
aastal Eestist välja 80 277 tonni tselluloosi — umbes 10
protsenti kogu ekspordi väärtusest.¹⁵

Peamisteks tselluloosi tarbijateks olid Saksamaa ja
Inglismaa, kes polnud üldse huvitatud paberitööstuse aren-
damisest Eestis. Üsna suurel hulgal eksporditi tselluloosi
ka Ühendriikidesse. Tsaari-Venemaalt päranduseks saadud
paberitööstus jäi kiratsema. Paberivalmistamisagregaadid
ehitati ümber tselluloosi tootmiseks.

Eesti kodanlik valitsus lükkas tagasi Nõukogude valit-
suse ettepaneku vabriku ehitamiseks, mis töötaks ümber
tselluloosi ja müüks paberit Nõukogude Liidule.

Ka muude tööstusharude pooltooteid veeti välja (vineer,
nahk, mets jm.).

Pooltooted ja toorained moodustasid suure osa tööstus-
toodangu väärtusest. Nii moodustas 1939. aasta suurtöös-
tusettevõtete toodangu 187,5 miljoni kroonisest üldsum-
mast pooltoodete ja toorainete tootmine 100 miljonit
krooni,¹⁶ millest tunduv osa eksporditi välismaale.

Eesti rahvamajandusele anti ühekülgne, ebaloomu-
lik suund. Rahvamajandus kohandus peamiselt loomakasva-
tussaaduste tootmisele, tööstusliku tooraine andmisele ja
pooltoodete valmistamisele.

Tööstust ekspordi jaoks pooltoodete valmistamisele
suunates võitsid välismaised monopolid kolmekordselt: nad
said vajalikud pooltooted ja tooraine odava hinnaga; pool-
toodetest ja toorainest valmistoodangut produtseerides
müüsid nad osa sellest Eestis monopoolselt kallil hinnaga ja
kolmandaks suurendasid nad Eesti majanduslikku sõltuvust
väliskapitalist.

Eesti tööstuse sõltuvus väliskapitalist ei avaldunud
üksnes selles, et põhilised tööstusharud jäid välja arenda-
mata ning valmistati pooltooteid, vaid ka selles, et Eesti
tööstus tundis puudust paljudest esmajärgulistest tooraine-
test ning oli sunnitud seda muudelt maadelt sisse vedama.

Välismaiste monopolistide kasude huvides oma raske-

¹⁵ «Eesti Statistika» nr. 216, Tallinn, 1939, lk. 596.

¹⁶ «Konjunktuur» nr. 60/61, 1939, lk. 554.

tööstust hävitades oli eesti kodanlus sunnitud peale paljude toorainete ja abimaterjalide importima ka paljusid valmistooteid, esmajoones masinaid ja nende osasid.

Nii moodustas 1937. aastal valmistoodete eksport 22,4 protsenti Eesti kogu väljaveost. Valmistoodete import aga moodustas 59,4 protsenti, toorainete import 29,3 protsenti ja toiduainete import vaid 11,3 protsenti kogu sisseveost.¹⁷ Kõik see näitas kodanliku Eesti tööstuse sõltuvust välismonopolidest.

Eesti majanduse kasutamine fašistliku Saksamaa huvides viis Eesti tööstuse teatud tõusule. 1939. aastal suurenes tööstustoodangu maht isegi 45 protsendi võrra 1929. aastaga võrreldes. Kuid ka see suhteline kasv ei suutnud tõsta toodangut 1913. aasta tasemele.

Tööstuse hävitamise tulemusena vähenes tohutult suurte ettevõtete arv, samal ajal aga kasvas väikeettevõtete arv.

Tööstusloenduse andmeil oli Eestis 1937. aastal 306 suurtööstuse ettevõtet (üle 20 töölisega), milles töötas 40 802 inimest, 749 kesktööstuse ettevõtet (5—19 töölisega), kus töötas 7516 inimest ja 2782 väiketööstusettevõtet (kuni 5 töölisega), kus töötas 6400 inimest.

Peale selle oli 1937. aastal 20 066 käsitööstuslikku tööstusettevõtet 27 400 töölisega, see tähendab — ühes käsitööstusettevõttes on keskmiselt 1,3 töölis.

Nii suutis kodanlus hädaga pooleks alles oma valitsusaja viimaseil aastail saavutada tsaariaja tööstustöölise arvulise taseme. Kuid see ei toimunud kaugeltki Eesti rahvamajanduse struktuuri kasulike muutuste tulemusena, vaid oli selle tagajärg, et Eesti majandus muutus eesti rahva verivaenlase — hitlerliku fašismi sõjatööstusele odava tooraine ja pooltoodete allikaks.

Suhteliselt hästi arenenud tööstusrajoonist, milleks Eesti oli Venemaa koosseisus, muutus ta Lääneriikide agraar- ja tooraineid tootvaks ripatsiks. Kui Esimese maailmasõja algul moodustas tööstustoodang Eesti kogutoodangust kaks kolmandikku, põllumajandustoodang aga ainult ühe kolmandiku, siis juba 1929. aastal vähenes tööstustoodangu osatähtsus 20 protsendini, põllumajandustoodangu osatähtsus aga suurenes 80 protsendini.

Üheks sammuks Eesti agraar- ja tooraineripatsiks muutmisel oli agraarreformi teostamine. Oktoobrirevolutsiooniga likvideeritud mõisamaaomandus taastati. Kuid

¹⁷ А. Медведев, Эстония, Москва, 1940, стр. 58.

täielikult endise juurde tagasimineki oli võimatu: nõukogude võimu tegevuse mõju oli eesti töötava talupoja arusaamadele juba tugevasti mõjunud. Nõukogude võimu tekkimise algpäevil Eestis kindlustati maata ja vähese maaga talupojad maaga.

10. oktoobril 1919. aastal võttis Asutav Kogu vastu Maaseaduse, mis oli kodanliku maareformi aluseks. Selle seaduse põhjal moodustati riiklik maafond, mille hulgas oli ka varem mõisnikele kuulunud maa. Riigi omandiks võõrandati 2 346 494 hektarit maad ehk 96,6 protsenti suurmaavaldustest. Sellega seoses tegid eesti kodanlikud natsionalistid suurt demagoogiat. Nad püüdsid näidata, nagu oleks Asutava Kogu poolt vastuvõetud Maaseadus tõeline agraarreform, mis vabastavat eesti talupoja saksa parunite seitsmesaja-aastasest orjusest ja et Eestis ei olevat kunagi enam maatamehi ega töötuid. Sellega püüdis kodanlus võita talurahvahulkade sümpaatiat ja nõrgestada Eesti revolutsioonilist liikumist.

Maaseaduse elluviimisel anti mõisamaa saamise eesõigus Nõukogude Venemaa vastasest interventsioonisõjast osavõtjaile.

10. oktoobril 1919. aastal kodanliku Eesti Asutava Kogu poolt vastuvõetud Maaseadust muudeti korduvalt, eriti pärast 1924. aasta Tallinna proletariaadi relvastatud detsembriülesteõusu mahasurumist ja revolutsiooniohu nõrgenemist. Ka täiendati Maaseadust selle suunas, et taastada endistele omanikkudele nende õigused neilt võõrandatud maale ja varandusele. Nii vabastati 1927. aasta 17. mai seadusega võõrandamisest 3085 mitmesugust tööstusettevõtet ja majandit üldpindalaga 71 875 ha.¹⁸

5. märtsil 1926. aastal võttis Riigikogu vastu seaduse tasu maksmise kohta endistele saksa mõisnikkudele neilt võõrandatud maa eest 12 829 000 krooni suuruses, arvestamata tasu inventari, loomade, ehituste jm. eest. Kogu maa väljaostu summa koos ehituste, inventari ja muu juurdekuuluvaga moodustas üle 100 miljoni krooni, mille pidi maksta eesti talurahvas.

1929. aastaks oli loodud juba üle 46 000 uue talumajandi ja jagatud umbes 600 000 hektarit maad. Nende hulgas oli 20 000 asunikku, kes said ainult 73 000 hektarit

¹⁸ Materjale Baltimaade rahvamajanduse ajaloost. Tallinn, 1956, lk. 119.

maad, see tähendab, et ühe talu kohta tuli keskmiselt alla nelja hektari maad, mis tähendas tegelikult seda, et kümned tuhanded perekonnad jäid endiselt maata. Kui enne Maaseaduse vastuvõtmist kuulus suurem osa maast mõisnikele, siis läks selle seaduse elluviimisega suurem osa maad Eestis kulakute — «hallparunite» — kätte.

Ka põllumajanduses esines suuri raskusi. Ehkki ka siin oli teatud perioodidel märgata elavnemist, polnud see mingi progressi tähistaja, vaid ainult ajutine, konjunktuuriga seotud nähtus.

Tabel 4 annab kujuka ülevaate põllumajanduse olukorrast kodanlikus Eestis kümne aasta kestel.

Tabel 4

Põllumajandustoodangu väärtus, selle jagunemine ja muutused

	1927/28 a.		1932/33		1937/38	
	milj. kr.	%	milj. kr.	%	milj. kr.	%
Taimekasvatustoodang	111,4	100	64,2	100	100,0	100
1. Teravili	60,7	54,5	45,0	70,2	64,3	64,3
2. Kartul	21,1	18,9	11,2	17,5	12,8	12,8
3. Lina	17,2	15,4	2,4	3,7	10,5	10,5
4. Hein	2,9	2,6	1,7	2,6	2,1	2,1
5. Aedvili	4,4	3,9	2,4	3,7	5,8	5,8
6. Mets	5,1	4,7	1,5	2,3	4,5	4,5
Loomakasvatustoodang	135,9	100	69,1	100	116,5	100
7. Veised	73,5	54,0	38,0	55,0	65,4	56,1
8. Sead	38,9	28,6	17,2	24,9	30,0	25,8
9. Lambad	9,5	7,0	4,0	5,8	8,7	7,5
10. Sulgloomad	6,8	5,1	6,5	9,3	9,1	7,8
11. Mesilased	0,4	0,3	0,6	0,9	0,9	0,8
12. Hobused	6,8	5,0	2,8	4,1	2,4	2,0
Taime- ja loomakasvatustoodang kokku	247,3	—	133,3	—	216,5	—
Sellest seemnevili ja loomade uuendamise	34,0	—	17,4	—	21,9	—
Puhas kogutoodang	213,3	—	115,9	—	194,6	—

Kodanliku Eesti põllumajanduse kohandamine Lääneriikide vajadustele, kes olid huvitatud odavate piimasaaduste peamiselt või saamisest, viis Eesti põllumajanduse struktuuri tunduvalle muutumisele.

Tabel 5

Mitmesuguste põllumajandussaaduste erikaal üldises rahalises tulus ja nende kaubalisus¹⁹

Põllumajanduslikud tootmisharud	Erikaal üldises rahalises tulus — protsentides	Toodangu kaubalisus — protsentides
Piim ja piimasaadused	47	70
Loomaliha	8	60
Sealiha	11	25
Lambaliha	1	25
Munad	2,5	52
Kartul	4	17
Lina (seeme, kiud)	6	52—95
Teraviljakultuurid (rukis, nisu, oder)	5	3—15

Nagu tabelist 5 näha, oli Eesti põllumajandus suure kaubalisusega. Kuid sellise kõrge kaubalisuse juures avaldas kapitalistliku maailmaturu hindade kõikumine hukutavat mõju põllumajanduse olukorrale.

Ajaleht «Vaba Maa» kirjutas 1926. a. aprillis: «Möödunud aastal tõusid maailmaturul linahinnad ja meie talunikud on asunud linakultuuride kasvatamisele. Kõigist ebasoodsaist tingimustest hoolimata saavutasid nad hea lina-saagi.

Ent kui esimene saak koristati, langesid hinnad ootamatult. See katastroof tabas talunikke raskelt. Linamõõt, mis maksis varemalt 1800 ja 2000 marka,²⁰ langes enam kui poole võrra. Talunikud ei suutnud oma kulusid katta ega tasuda võlgu, mida nad olid teinud linakasvatuse arendamiseks.

Talunikel tuli müüa viimane lehm ja hobune, et päästa oma krunti haamri alt.»

¹⁹ «Uus Talu», 1932, lk. 39.

²⁰ Vastavalt 1928. a. 1. jaanuari rahareformile võrdus üks kroon endisele sajale margale.

Loomakasvatuse alal ei saavutanud kodanlik Eesti kuigi märgatavaid tulemusi, võrreldes revolutsioonilise perioodiga.

Tabel 6

Tähtsamate kariloomade arv
(tuhandetes peades)²¹

Aastad	Hobused	Veised	Seal- hulgas lehmad	Sead	Lambad
1916*	186,3	554,3	287,0	315,5	649,4
1925	223,8	555,3	360,9	338,7	710,8
1929	205,3	604,0	406,6	279,1	476,0
1935	217,8	725,4	402,7	289,2	593,2
1939	218,7	706,1	480,4	442,1	695,7

* 1916. a. põllumajandusloenduse andmetele on lisatud endise Petseri maakonna loomade arv, mis ei moodusta üle 10 000—20 000 pea iga loomaliigi kohta.

Tabeli 6 andmed näitavad, et kariloomade juurdekasv Eestis aastail 1916—1939 oli tühine. Kodanliku Eesti kariloomade arvu võrdlemisel 1916. aasta põllumajandusliku loenduse andmetega tuleb peale selle veel arvesse võtta, et loenduse eel oli juba kaks aastat kestnud sõda, mis ei jät- nud kahjustamata hobuste ning muude loomade arvu.

Nagu näitavad tabeli andmed, jäi hobuste arv kogu kodanliku Eesti olemasolu vältel peaaegu muutumatuks.

Kõige kiiremini kasvas lehmade arv. Sigade ja lammaste arvu suhtes ei suutnud kodanlik Eesti 1935. aastaks saavutada 1916. aasta taset. 1939. aasta näitab sigade arvu tunduvat kasvu, samuti lammaste arvu kasvu, võrreldes 1935. aastaga. Kuid see juurdekasv toimus peamiselt kulaklike ja suurkapitalistide majandite arvel. Võrreldes 1935. aastaga veiste arv 1939. a. aga isegi langes.

Tingimustes, kus kodanlik Eesti oli muudetud imperialistlike riikide agraar- ja tooraineripatsiks, kindlustasid välismaised monopolistid endale maksimaalsete kasumite saamise nii ebavõrdse vahetuskauba teel kui ka toor- ning toiduainete kokkuostu teel odava hinnaga ja tööstuskau- pade müümise teel monopoolselt kõrgete hindadega.

²¹ Tabel on koostatud põllumajandusloenduste ja vastavate aastate statistiliste kogumikkude andmete põhjal.

Kodanlikus Eestis ületas import enamikel juhtudel ekspordi. Tõsi küll, vaadeldes selleaegse Eesti väliskaubanduse andmeid võib täheldada ka ekspordi kasvu. Nii suurenes eksport 1923. a. 61,8 miljonilt kroonilt 1939. a. 118,2 miljoni kroonini. Kuid see kasv toimus peamiselt põllumajandustoodangu arvel. Põllumajandustoodangu väljavedu kasvas selle aja jooksul 24,6 miljonilt kroonilt 62,4 miljoni kroonini, see tähendab rohkem kui kahekordseks. Selle aja vältel kasvas põllumajandustoodangu osa 39,8 protsendilt 52,8 protsendini. Põllumajandussaaduste ekspordis olid esikohal loomakasvatussaadused. Nii veeti 1938. aastal välja 2200 tonni peekonit ja sealiha. Peale selle veeti kõrgeima konjunktuuriga aastal (1938. a.) välja veel 8100 tonni sealiha eluskaalus. 1938. aastal eksporditi 14 700 tonni võid, 41 miljonit kanamuna jne.

Põllumajandustoodangu osa süstemaatiline kasvamine Eesti ekspordis oli tingitud Eesti sõltuvusest Euroopa imperialistlikest maadest, eelkõige Inglismaast ja Saksamaast. Need maad olid Eestiga kaubavahetuses olevate maade hulgas esikohal nii ekspordis kui ka impordis. Seda näitab ilmekalt tabel 7.

Ometi ei mõjunud see põllumajandustoodangu osatähtsuse suurenemine Eesti ekspordis soodsalt rahvamajandusele ega rahva hüvangule. Kapitalistlike monopolide turg dikteeris kodanlikule Eestile hinnad, mis neile kasulikud olid. Peale selle läks peaaegu kogu tulu väliskaubanduslikelt tehingutelt põllumajandustoodangu turustamisel mõisaja kulaklikele majanditele. Keskmike ja kehvikute talundid, kelle toodangust läks ainult osa müügiks, ei leidnud siseturul pahatihti turgu oma kaubale, sest linnade vaesestunud elanikkond polnud võimeline kaupa ostma. Seetõttu vaesusid omakorda talupojad, langesid võlgadesse ja laostusid.

Väljapääsu niisugusest olukorrast võis leida muidugi ainult kaubavahetuses Nõukogude Liiduga, mis oleks olnud mõlemale poolele kasulik, kuid kodanliku Eesti valitsejad ei tahtnud sellele teele asuda.

Nagu nähtub tabelist 7, moodustas Eesti väliskaubanduse käive Nõukogude Liiduga ligikaudu 10 miljonit krooni ehk umbes 5 protsenti. Ka kõigil varasematel aastatel, mil

Kodanliku Eesti eksport ja import
1938. aastal²²

	Import		Eksport	
	Milj. kr.	%	Milj. kr.	%
Saksamaa	33,37	31,1	32,68	31,4
Inglismaa	19,17	17,9	35,34	34,0
Am. Ühendriigid	7,03	6,6	4,61	4,4
Prantsusmaa	2,93	2,7	2,85	2,7
Läti	1,16	1,1	1,20	1,1
Rootsi	8,80	8,2	4,47	4,3
NSV Liit	5,22	4,9	4,35	4,2
Soome	4,66	4,3	5,81	5,6
Briti asumaad	3,99	3,7	0,95	0,9
Poola ja Danzig	1,89	1,8	1,49	1,4
Belgia ja Luksemburg	1,21	1,1	0,90	0,9
Holland	3,03	2,8	1,70	1,6
Taani	1,88	1,8	1,53	1,5
Itaalia	1,20	1,1	0,49	0,5
Tšehhoslovakkia	1,45	1,4	0,71	0,7
Leedu	0,25	0,2	0,85	0,8
Muud riigid	9,93	9,3	5,62	4,0
Kokku	107,20	100	103,93	100

eesti kodanlus võimul oli, ületas väliskaubanduse käive Nõukogude Liiduga harva 10—15 miljoni kroonise summa.

Alles pärast vastastikuse abistamise lepingu sõlmimist Eesti ja Nõukogude Liidu vahel 28. septembril 1939. aastal toimus märgatav elavnemine väliskaubanduslikes suhetes. Nii suurenes Eesti kaubakäive Nõukogude Liiduga 1940. aasta esimesel poolel võrreldes 1939. aasta esimese poolega 4,2 miljonilt kroonilt 22,2 miljoni kroonini, seega oli kasv rohkem kui viiekordne. Sealhulgas kasvas sissevedu üle kuue korra — 1,7 miljonilt kroonilt 10,5 miljoni kroonini ja väljavedu 2,5 miljonilt kroonilt 11,7 miljoni kroonini, s. t. üle viie korra. Väljavedu ületas sisseveo 1,2 miljoni krooni võrra.

Kaubavahetusele Nõukogude Liiduga olid Eesti valitsevad ringkonnad sunnitud asuma rea asjaolude sunnil. Sel ajal oli juba alanud Teine maailmasõda, kaubateed Inglismaale ja paljudesse teistesse riikidesse olid blokeeritud ja ainult naabruses asuva NSV Liiduga kaubavahetuse laien-

²² Eesti entsüklopeedia, Täiendusköide. 1940, lk. 261.

damine võis Eestit päästa suurtest majanduslikest raskustest. Peale selle olid valitsevad ringkonnad nüüd sunnitud arvestama ka töörahva meeleolusid, kes Nõukogude Liiduga väliskaubanduse laiendamises nägid võimalust lõpetada ettevõtete sulgemised ja saada tööd.

Eksportitavad põllumajandussaadused moodustasid küllaltki suure osa riigi kogutoodangust. Ometi ei suutnud põllumajandussaaduste eksport parandada Eesti majanduslikku olukorda, samuti nagu see ei suutnud mõju avaldada maailmaturule Eesti põllumajandussaaduste äärmiselt tühise osatähtsuse tõttu. Eesti oli sunnitud alluma neile hindadele, mille talle dikteerisid välismaa monopolid.

Kui 1929. a. veeti välja 12 359 tonni võid ja selle eest saadi 35 507 000 krooni, siis 1938. a. moodustas või väljavedu 14 732 tonni, selle eest saadi 25 152 000 krooni. Nii moodustas Eesti 1938. a. võiekspordist saadud summa ainult 70 protsenti sellest summast, mille ta sai 1929. a., kuigi või väljavedu selle ajaga oli 19 protsendi võrra suurenenud.

Samasugune oli pilt ka muude eksporditavate põllumajandussaaduste alal. Näiteks, kui 1929. aastal veeti välja 22 312 000 muna ja selle eest saadi 2 339 000 krooni, siis 1938. aastal saadi 40 856 000 muna eest ainult 2 750 000 krooni.²³

Väga raskesti mõjus töötavale rahvale ka kolossaalne välisvõlg.

Kodanliku diktatuuri kehtestamise momendil ei olnud Eestil mingit välisvõlga, kuna Nõukogude Venemaa oli omal ajal tühistanud tsaarivõlad. Kodanliku Eesti välisvõlg moodustas 1940. a. 1. augustil koostatud bilansi järgi 218,6 miljonit krooni, mis tunduvalt ületas Eesti riigieelarve kahe aasta tulud.

Tunduva osa kohustustest välisriikidele moodustas riigivõlg, mis 1. jaanuaril 1939. aastal ulatus peaaegu 120 miljoni kroonini. Sellest summast moodustas 84,3 miljonit krooni kodusõja ajal Ameerika Ühendriikidest (65 miljonit krooni) ja Inglismaalt (19,3 miljonit krooni) saadud sõjavarustus ja toiduained Nõukogude Venemaa vastu sõja pidamiseks ning Eesti proletaarse revolutsiooni lämmitamiseks. Ülejäänud osa riigivõlast koosnes Inglismaalt, Ühendriikidelt ja Rootsilt saadud laenudest.

²³ «Väliskaubandus», vastavad aastad.

Ka üksikutel ettevõtetel oli suuri võlgu välismaistele firmadele. Erakapitalistlike ettevõtete võlgnevus välisriikidele moodustas 1. jaanuari 1939. a. seisuga 60,4 miljonit krooni (48,3 miljoni krooni vastu 1. jaanuaril 1937. a.). Kõige suurem oli võlgnevus Inglismaale (18,7 miljonit krooni), Saksamaale (12,4 miljonit krooni), Hollandile (9,2 miljonit krooni) ja Rootsile (8,7 miljonit krooni).²⁴

Selle võlgnevuse kustutamiseks võeti eesti töörahvalt maksude kaudu tunduv osa tema tuludest, mis läks välismonopolidele. Pidevalt kasvasid otsesed maksud ja veel suuremal määral kaudsed maksud.

Nii kasvasid ajavahemikul 1932/33—1938/39 kaudsed maksud 1,8 korda (33,3 miljonilt 59,6 miljoni kroonile). Seejuures moodustasid 1938/39. a. riigieelarves kaudsed maksud 55% kõikidest tuludest, koos otseste maksudega aga 70% kõikidest tuludest.

Neis tingimuses, kus kodanlikus Eestis tööpuudus töölisklassi- ja talurahva hulgas saavutas väga suure ulatuse, kus suurenes ekspluateerimine, kasvas raske maksukoorem, langes järsult töörahva hulkade elatustase ja vähenes pidevalt ka rahvastiku juurdekasv.

Kodanliku diktatuuri ajal sõltus Eesti nii sise- kui ka välispoliitika valdkonnas täielikult monopolistlikust väliskapitalist, olles sellest täiesti sõltuv.

Eesti natsionalistlik kodanlus ei ole kunagi võidelnud rahva iseseisvuse ja vabaduse eest, ta on alati kaubelnud rahvaste suveräänsuse ideega, müües seda küll tsaarirubla, küll markade, naelsterlingite ja dollarite eest.

Kogu kahekümne aasta vältel, eriti aga fašistliku diktatuuri ajal püüdis kodanlus töörahva teadvust mürgistada natsionalismi ja šovinismi mürgiga. Ta püüdis kõigest jõust ekspluateeritavaid hulki eemale meelitada revolutsioonilisest klassivõitlusest, killustada ja lõhestada töölisklassi ning teda enda mõju alla painutada. Juhindudes kitsastest klassihuvidest ning kultiveerides natsionalismi ja šovinismi, surus eesti kodanlus maha vähemusrahvused, varjates osavalt ja kavalalt oma ekspluataatorlikke taotlusi rahva huvide, rahvuskultuuri ja rahvusliku vabaduse kaitsmise lipu all.

Eriti vaenulikult tungisid eesti kodanlikud natsionalistid kallale venelastele, vene keelele, kõigele venelikule: suur vene rahvas paistis neile kõige ohtlikum olevat. Venelased

²⁴ Eesti entsüklopeedia, Täienduskõide, 1940, lk. 269.

hävitasid ju esimestena ajaloos kodanluse ja mõisnike valitsemise ning rajasid tee sotsialismile.

Eesti kodanlikud natsionalistid püüdsid lõhkuda eesti ja vene tööliste solidaarsust, mis oli kujunenud pikaajalise kangelasliku klassivõitluse tagajärjel, nad püüdsid töölistes ja töötavates talupoegades äratada usaldamatust suure sotsialismimaa vastu, kellega eesti proletariaat ja töötavad talupojad sidusid oma lootused välismaiste imperialistide ja oma kodanluse rõhumise alt vabanemiseks.

Töötavate hulkade veendumust selles, et nõukogude ühiskondlik kord võib nende majanduslikku olukorda parandada ja kodumaa õitsengut kindlustada, tugevdasid Eestisse tunginud teated nõukogude sotsialistlike vabariikide suurepärastest edusammudest ja majanduslikust arengust Nõukogude Liidu koosseisus, kuigi Eesti politsei neid uudiseid igati takistada ja moonutada püüdis.

Kogu kodanliku diktatuuri perioodil jätkus Eesti töörahva kangelaslik võitlus kommunistliku partei juhtimisel enda vabanemise eest oma ja välismaiste rõhujate ikkest. Oma õelate politseirepressioonide, tööliklassi ustavate poegade ja tütarde mahalaskmise poolest ületasid Eesti kodanlikud valitsejad tsaari-timukate veretööd. Ainuuksi kahekümnendail aastail lavastasid Eesti kodanlikud võimud kümneid kommunistide massilisi protsesse. Üle kahe tuhande tööliklassi mehise võitleja mõisteti sunnitööle, paljud neist eluajaks. Kodanlus korraldas karmi arveteoien-damise proletaarse liikumise juhtidega. Kodanluse käe läbi langesid Viktor Kingissepp, Jaan Kreuks, Jaan Tomp, Hans Heidemann, Aleksander Leiner, August Riisman ja paljud teised.

Nii nägi välja eesti kodanlike natsionalistide poolt rahvale pakutud «vabadus ja iseseisvus».

Kuid ükskõik milliseid repressioone kodanlus ka rahvahulkadele kaela veeretask, ei suutnud ta ometi lüüa eesti töörahva võitlust kapitalistliku orjastamise vastu ja nõukogude võimu taastamise eest.

Juba 1940. aastal teostusid rahva unistused, Eesti tööliklass teostas liidus töötava talurahvaga sotsialistliku revolutsiooni ja taastas nõukogude võimu.

See ajalooline sündmus möödus Eestis rahulikult.

1940. a. Eesti sotsialistliku revolutsiooni rahulikkude arenemist võimaldas maa ühiskondlik-poliitiliste jõudude põhjalik muutumine, mille põhjustasid nii maa sisemine

areng kui ka (ja eriti just) rahvusvahelised sündmused. Esmajoones tuleb viidata Nõukogude Liidu olemasolule, kus sotsialism oli juba võidule pääsenud.

NSV Liit on alati teostanud rahuarmastavat poliitikat, nagu ta teeb seda praegugi. Lähtudes sellest tegi Nõukogude Liidu valitsus Teise maailmasõja eelseil aastail, kui Ühendriigid, Inglis- ja Prantsusmaa imperialistid tegid kõik, et sundida Balti riikide rahvaid asuma koos fašistliku Saksamaaga nõukogudevastase sõja teele, Eesti, Läti ja Leedu kodanlikele valitsustele ettepaneku sõlmida NSV Liiduga vastastikuse abistamise leping. Nõukogude Liiduga vastastikuse abistamise pakti sõlmimise ettepaneku võttis Balti riikide töörahvas vastu suure rõõmuga ja see põhjustas neis maades võimsa rahuliikumise.

Balti riikide kodanlikud valitsused, sealhulgas ka Eesti valitsus, olid rahvahulkade survele sunnitud alla kirjutama vastastikuse abistamise paktile Nõukogude Liiduga. Eesti rahvale oli see tähtsaks sündmuseks, mis kaitses teda otsese sõjaohu eest.

Hinnates selle sündmuse ajaloolist tähtsust, kirjutas Eestimaa Kommunistliku Partei illegaalne häälkandja «Kommunist»: «**Vastastikuse abistamise pakti sõlmimine Eesti ja N. Liidu vahel on tähtsamaid sündmusi kogu eesti rahva ajaloos.** See tähistab kindlustuse loomist Eesti rahvuslikuks iseseisvuseks võimsa sotsialistliku riigi N. Liidu poolt ja lõpu tegemist sellele olukorrale, kus Eesti rahval puudub kaitse imperialistlike riikide agressiooni vastu.»²⁵

Kuid Eesti profašistlik valitsus jätkas salajasi ettevalmistusi sõjaks NSV Liidu vastu, rikkudes jämedalt vastastikuse abistamise paktiga võetud kohustusi. Hakkasid ilmuma spetsiaalsed, sõda õhutavad väljaanded, tõsisemat tähelepanu hakati osutama sõjalistele profašistlikele organisatsioonidele, kellele osteti välismaalt relvi. Igati takistati ekskursioonide korraldamist Nõukogude Liitu. Tallinnast ja teistest keskustest hakati välja saatma revolutsiooniliselt meelestatud isikuid jne.

Eriti ohtlikuks eesti töötavale rahvale oli 15. juunil avatud niinimetatud «balti nädal», mis oli vastastikuse abistamise lepingu jämedaks rikkumiseks. Tegelikult oli see Eesti, Läti ja Leedu kõigi nõukogudevastaste jõudude nõupidamine. Nõukogude Liit suhtus väga heasoovlikult Balti-

²⁵ Abiks agitaatorile nr. 10, mai, 1959, lk. 17.

maadesse. Kuid ta ei saanud leppida sõja provotseerimisega. Oma noodis 16. juunil nõudis Nõukogude valitsus kodanlikult Eestilt sellise valitsuse loomist, kes ausalt täidaks lepinguga võetud kohustusi. Kuid uue valitsuse moodustamise asemel, mida nõudsid eesti töörahva huvid, asendas kodanlus ainult mõne fašistist ministri teiste fašistidega, ja valitsusse jäid endiselt sõjaprovokaatorid. Töörahva hulgad olid äärmiselt nõrkinud sellest lepinguliste kohustuste jämedast rikkumisest Eesti fašistlike valitsejate poolt. Äärmiselt teravnes Eestis sisepoliitiline olukord. Kiiresti kasvas rahvahulkade revolutsiooniline energia.

Soodus oli ka välispoliitiline olukord. Eesti kodanlik valitsus oli sõjalis-strateegiliselt isoleeritud oma kaitsjaist lääne imperialistlikest riikidest, kuid ka Eesti territooriumil olevate Nõukogude relvastatud jõudude mõningane hulk, mis kodanlusele eriti demoraliseerivalt mõjus, põhjustas kodanluse peataoleku ja aheldas ta püüded töörahvaga veriselt arveid õiendada. Maa lähenes tegelikult revolutsioonilisele plahvatusele.

Arvestades tekkinud olukorda riigis määras Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. a. aprillis illegaalsel konverentsil kindlaks oma poliitilise liini ja lähema aja võitlustaktika. Soodsa hetke saabudes viis partei rahvahulgad avalikult välja.

20. juunil 1940. aastal kutsus Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee poolt loodud Parteikeskus Tallinnas kokku töölisorganisatsioonide esindajate koosoleku. Koosolekul võeti üksmeelselt vastu nõudmine, et Pätsi-Laidoneri-Uluotsa valitsus tagandataks ja kujundataks niisugune valitsus, kes täidaks ausalt vastastikuse abistamise pakti nõudeid ning looks Nõukogude Liiduga sõbralikud suhted. Töölise esindajad nõudsid ka kaitseliidu laialisaatmist, ajakirjanduse, töölise koosolekute ja ühinemise vabadust, töölisele poliitilise partei asutamise lubamist, tööliikumise tagakiusamise lõpetamist, üldist amnestiat töötava rahva huvide eest võidelnud poliitilistele vangidele ja suletud töölisorganisatsioonide taasavamist.

21. juunil 1940. aastal arenesid Eestimaa Kommunistliku Partei üleskutsel Tallinnas, Tartus, Narvas, Valgas ja mujal võimsad protesti- ja revolutsioonilised meelevahetused, kus töörahvas kindlalt ja kategooriliselt avaldas oma tahet ja soovi rahva võimu kehtestamiseks.

Eesti rahvahulkade revolutsioonilise tegevuse analüüs

1940. aasta sündmuste käigus ja nende ettevalmistamisel kummutab täielikult imperialistliku propaganda ja kodanlikest natsionalistidest emigrantide valelikud väljamõeldised revolutsiooni «impordist» Eestisse 1940. aastal.

Rahvaga silm silma vastu seatud eesti kodanlus, oma-mäta rahvahulkade toetust ja relvastatud abi väljastpoolt, ei sõandanud minna avaliku kodusõja vallapäästmise teele ning taandus, valmistudes varjatud põrandaaluseks võitluseks. 21. juunil 1940. aastal kukutas eesti töörahvas oma kommunistliku partei juhtimisel kodanliku diktatuuri. Nii avaneski Eestis võimalus taastada nõukogude kord rahulikul teel.

21. juunil moodustatud rahvavalitsus, mis tugines tööliisklassi, talurahva töötavate kihtide ning intelligentsi üha kasvavale poliitilisele aktiivsusele, asus põhiliste demokraatlike ümberkorralduste laialdase programmi teostamisele riigi poliitilises ja majanduslikus elus.

Kommunistlik partei tuli põranda alt välja. Kommunistliku partei juhtimisel arenes laiaulatuslik töö uue riigiaparaadi loomise alal. Riiklikud asutused puhastati reaktsioonilistest elementidest ning fašistlikud organisatsioonid saadeti laiali. **Seninähtamatu** energiaga kihas töö ametiühingutes, kommunistlikus noorsooühingus ja teistes töörahva organisatsioonides.

Uus demokraatlik võim seadis suurtes tööstus- ja kaubandusettevõtetes sisse tööliiskontrolli. Rakendati abinõusid tööliisklassi elustandardi tõstmiseks, samuti maatöölise raske olukorra kergendamiseks. Võeti vastu määrus mahajäetud maavalduste võõrandamise ja nende jagamise kohta maata ning vähese maaga talupoegadele. Uue demokraatliku võimu üritused tugevdasid tööliisklassi ja talurahva liitu, aitasid kaasa rahvahulkade poliitilise aktiivsuse edasisele arendamisele ning kõvendasid partei sidet töötava rahvaga.

5. juulil 1940. aastal anti välja määrus uue, demokraatliku Riigikogu valimiste läbiviimiseks 14.—15. juulil. Valimiseelses kampaanias liitusid linna ja maa töötav rahvas ning ühiskondlikud organisatsioonid ühtsesse valimisblokki — «Eesti töötava rahva liitu». «Töötava rahva liidu» valimisplatvormis kuulutati põhinõudmistena välja: Nõukogude Liiduga kõige tihedama sõpruse loomine, tõeliselt demokraatlikud vabadused töötavale rahvale, kõigile kättesaadav ja tasuta haridus, igakülgne kultuuri, teaduse ja

kunsti arendamine, laiaulatuslikud abinõud sotsiaalkindlustuse alal ja tööliste elatustaseme tõstmise alal, töötavatele talupoegadele abi osutamine jne.

Uue Riigikogu valimised toimusid rahvahulkade enneolematu poliitilise tõusu tähe all. Valimistest võttis osa üle 84 protsendi valijate üldarvust, kusjuures 92,8 protsenti kogu valijate üldarvust andsid oma hääled «Töötava rahva liidu» kandidaatide poolt. Kogu Eestis toimusid miitingud ja demonstratsioonid, mis olid pühendatud töörahva hiilgava võidu tähistamisele. Nende massiliste meeleavalduste peamiseks sisuks oli nõukogude korra taastamise ja riigis sotsialistliku korra kehtestamise nõue.

Eesti kommunistid seisid rahvahulkade liikumise eesotsas. Kasutades kujunenud poliitiliselt soodsat olukorda ja juhindudes suure Lenini õpetusest, Vene tööliklassi ja selle kommunistliku partei võidukatest kogemustest, määrasid eesti kommunistid kindlaks oma taktika võitluses nõukogude võimu kehtestamise ja kindlustamise eest Eestis.

21. juulil 1940. aastal tuli esimeseks ajalooliseks istungiks kokku demokraatlikel alustel töörahva poolt valitud Riigivolikogu, et lahendada Eesti riigikorra küsimus.

«Uus Riigivolikogu», nagu öeldakse deklaratsioonis riigivõimust Eestis, «kes on ainuke ja täieõiguslik eesti rahva tahte väljendaja, on kutsutud ellu viima rahva nõudmisi ja seadusandlikult kinnitama eesti töötava rahva võitu, mida ta on saavutanud võitluses kurnamiskorruga, peab oma põhiliseks kohustuseks otsustada küsimus Eesti riikliku võimu iseloomust.

Lahendades riikliku võimu küsimust meie pöörame oma pilgud meile sõbralike Nõukogude Liidu rahvaste ajaloolise kogemuse ja suure eeskuju poole.

Nõukogude Liidu suur ajalooline kogemus õpetab meid selleks, et ainult nõukogude võim on ainus tõeline töötava rahva huvide väljendaja ja kaitsja, on ainuke tõsine rahva valitsus, kus riiki valitseb rahvas ise ilma mõisnike ja kapitalistideta.»²⁶

Edasi on deklaratsioonis öeldud:

«Väljendades eesti töötava rahva vaba ja üksmeelset tahet, Riigivolikogu kuulutab välja nõukogude võimu kehtivaks kogu Eesti maa-alal.

²⁶ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seaduste, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste ning Eesti NSV valitsuse määruste kronoloogiline kogu, Esimene köide. Tallinn, 1953, lk. 6.

Eesti kuulutatakse Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.

Siitpeale kõik võim Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis kuulub nii linna kui maa töötavale rahvale töötava rahva saadikute nõukogude näol.

Riigivolikogu on kindlasti veedunud, et kogu Eesti rahvas koondub nõukogude võimu ümber töötava rahva täieliku võidu saavutamiseks, Eesti hüvanguks, meie rahva majanduse, kultuuri ja õnne õitsenguks.»²⁷

22. juulil 1940. aastal võttis Riigivolikogu vastu deklaratsiooni Eesti astumise kohta Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu.

Eesti rahva palve edasiandmiseks Eesti NSV vastuvõtmise kohta Nõukogude Liidu koosseisu valiti Eesti Riigivolikogu täievoliline komisjon.

6. augustil 1940. aastal, tegi NSV Liidu Ülemnõukogu VII istungjärg ajaloolise otsuse eesti rahva palve rahuldamise kohta. Sellest ajast peale kuulub Eesti NSV Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu. Ja sellega täitus eesti rahva unistus tööliste-talupoegade võimu taaskehtestamisest omal maal ja nõukogude rahvaste vennalikkude perre tagasipöördumisest. Eesti rahvas vabanes eksploatatsioonist ja rõhumisest, võites tõelise rahvusliku sõltumatuse ja suveräänsed õigused, sai tunda vaba loova töö rõõmu.

Riigivolikogu teisel istungjärgul 25. augustil 1940. aastal võeti vastu Eesti NSV Konstitutsioon, kuid Riigivolikogu ise nimetati ümber Eesti NSV Ajutiseks Ülemnõukoguks. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks valiti Johannes Vares. Uue nõukogude valitsuse Rahvakomissaride Nõukogu peaks määrati Johannes Lauristin.

Nii tõendas Eestimaa töörahva sotsialistliku revolutsiooni eest peetava võitluse ajalügu täielikult võimu rahuliku ülemineku võimalust vastavates rahvusvahelise olukorra tingimustes töörahva kätte põhiliste sotsiaalsete ja majanduslike ümberkorralduste teostamiseks.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis 1940. aastal ja Eesti vastuvõtmine Nõukogude Liidu koosseisu kutsusid esile murrangulise pöörde Eesti majanduse arengus. Algas

²⁷ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seaduste, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seaduste ning Eesti NSV valitsuse määruste kronoloogiline kogu. Esimene köide, Tallinn 1953, lk. 6—7.

ajaloolise arengu uus etapp — sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise etapp.

Eesti rahvale avanesid avarad võimalused nende suurte põhiliste majanduslike ümberkorralduste teostamiseks, mida alustati rohkem kui kakskümmend aastat tagasi, kuid mis jäid pooleli 1919. a. interventide relvastatud vahelesegamise tõttu.

Nõukogude võimu taaskehtestamise esimese aasta jook-sul teostati Eestis väga suured üritused, mis näitasid elanikkonnale, et võitlus sotsiaalse õiglusetuse vastu, võitlus rahva heaolu tõstmise ja kodumaa õitsengu eest pole mingiks kaugeks ideeks, vaid uue võimu praktilise tegevuse juhtprintsipiiks.

Vastavalt Riigivolikogu deklaratsioonile 24. juulist 1940. a. natsionaliseeriti pangad ja suurtööstus. Selles väljendus rahva tahe.

1940. a. natsionaliseeriti kõik pangad, 906 tööstusettevõtet, 412 hulgi- ja jaemüügi suurettevõtet, 1038 transpordiettevõtet, 9187 suurt majaval dust.

Nii fikseerus Eesti majanduse juhtivates harudes ühiskondlik omandus tootmisvahenditele, olles seega sotsialistlike tootmissuhete aluseks. Selle tagajärjel suruti era-kapital peaaegu täielikult välja tööstusest, mida ilmekalt näitab tabel 8.

Tabel 8

Riikliku, kooperatiivse (kaasa arvatud artellid) ja eratööstuse erikaal kogutoodangus (protsentides)

Tööstus	1940. a.				1941. a.		
	1. juuni	1. okt.	1. nov.	1. det.	1. jaan.	1. veebr.	1. märts
Riiklik	6,1	74,6	78,6	78,2	79,0	78,3	77,2
Kooperatiivne	21,3	18,7	15,6	17,9	19,3	20,4	21,8
Era-	72,6	6,7	5,8	3,9	1,7	1,3	1,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Üheaegselt tootmisriistade ja -vahendite kapitalistliku omanduse likvideerimisega toimus käsitöenduslike ettevõtete endiste omanike ja seal töötanute ühendamise töös-tus- ja kooperatiivartellidesse. Artellide organiseerimine algas 1940. a. novembrikuust. Esimese kuuga organiseeriti 174 artelli, kus töötas 2092 inimest. Nad andsid 1 146 000 rubla eest tööstustoodangut (1939. a. hindades). 1940. a.

detsembris oli juba 267 artelli, kus töötas 3135 inimest ja nad tootsid 1744 000 rubla eest tööstustoodangut. Artellide toodang moodustas väikese osa tööstuse kogutoodangust.

1941. aastal jätkus artellide moodustamine. Nii oli 1941. a. aprillis juba 400 artelli, kus töötas 5753 inimest, kes andsid 2 547 000 rubla ulatuses toodangut.

Hulgikaubandus oli peaaegu täiesti riiklik-kooperatiivne kaubandus, kuid ka jaekaubakäibes moodustas riikliku ja kooperatiivse kaubanduse sektori osatähtsus 65—70 protsenti.

Maa, kogu suurtööstuse, pankade, transpordi ja suurkaubanduse natsionaliseerimine toimus teravnenud klassivõitluse tingimustes.

Kukatatud kapitalistlikud klassid ei tahtnud leppida nõukogude võimu võiduga ja püüdsid igati takistada sotsialismi ülesehitamist Eestis ning võitlesid raevukalt nõukogude võimu iga ürituse vastu. Polnud vähe selliseid juhtumeid, kus kapitalistid hakkasid oma ettevõtteid likvideerima, varandust maha prassima, tootmisvahendeid ja valmistooteid hävitama ja püüdsid pankadest suuri rahasummasid välja võtta, et neid välismaa pankadesse üle kanda.

25. juulil 1940. a. oli nõukogude valitsus sunnitud välja andma dekreedid võitluseks kodanluse majandusliku sabotaažiga. Tähtsamatesse ettevõtetesse, ladudesse ja elektri-jaamadesse seati sisse kaitsesalgad, keelati ära väärt-paberitega spekulatsioonid. Samal ajal kutsus Eesti Ametiühingute Kesknõukogu kõiki töölisi üles tõstma valvsust kodanluse katsete suhtes, kes püüdis takistada ettevõtete normaalset tööd.

Tööstus-, transpordi-, kaubanduslike ja muude ettevõtete natsionaliseerimine toimus tööliklassi ja kogu töörahva aktiivsel osavõtul. Sellega saab seletada ka niisugust iseloomustavat fakti, et natsionaliseerimistegevuse ajal ei katkenud ühegi ettevõtte töö, kusjuures natsionaliseerimisele kaasnes tööstustoodangu suurenemine.

Sotsialistlik majandus saab areneda üksnes plaanipäraselt. Seepärast asusidki vabariigi vastavad organid otsekohe rahvamajandusplaane koostama ja hakkasid tööstuse arendamist suunama kindlate plaanide kohaselt. 8. augustil 1940. a. loodi Eesti NSV Riiklik Plaanikomisjon. 12. augustil 1940. a. anti välja dekreet, mille järgi kõik natsio-

naliseeritud riiklike ettevõtete krediidi- ja arveldusoperatsioonid koondati Eesti Riigipanka, mis muutus rahvamajanduse ühiskondliku sektori ühtseks arveldus- ja krediidikeskuseks. Riigipanga kaudu kontrolliti rublaga nationaliseeritud ettevõtete tootmis- ja finantstegevust.

Eesti NSV tööstusettevõtteis seati vanemate liiduvabriikide kogemuste kasutamise baasil sisse sotsialistlik arvestus ja aruandlus ning juurdus isemajandamine. Vabariigis viidi läbi rahareform, kuid 25. novembrist 1940. a. võeti tarvitusele Nõukogude raha, mis pani aluse ühtsete kaubhindade kehtestamisele.

Sellest, kui soodsalt mõjusid kõik need üritused Eesti majanduse arenemisele kõnelevad tööstustoodangu andmed juba 1940. a. neljandas kvartalis, kui vabariigi tööstus hakkas põhiliselt riikliku rahvamajandusplaani alusel töötama.

Tabel 9

Riiklike ja kooperatiivsete tööstusettevõtete kogutoodang
1940. a. IV kvartalis ja kogu aasta kohta
 (tuhandetes rublades 1939. a. hindades)

	Arvesse võetud ettevõtete arv	Aasta kogutoodang tuhandetes rublades			1940. a. IV kvartali kogu- toodang tuhandetes rublades			
		1940	1939	(1939 = 100)	Kokku	sealhulgas		
						okt.	nov.	dets.
Kogu tööstus	906	413 805,3	370 943,6	111,6	133 875,2	41 158,2	42 438,8	50 278,2
Sealhulgas:								
Tallinn	204	190 428,0	165 794,5	114,9	64 269,7	20 731,1	20 355,8	23 182,8
Tartu	80	28 444,7	28 313,3	100,5	10 805,0	3 211,3	3 344,8	4 248,9
Narva	8	22 891,1	20 286,8	110,9	8 181,4	2 742,1	2 535,2	2 904,1
Pärnu	27	7 770,5	6 813,7	114,0	2 634,3	699,4	917,4	1 017,5

Iseloomulik on märkida, et Eesti linnade hulgas oli Tallinna tööstusettevõtetele kõige suurem erikaal vabariigi kogutoodangus. Nii moodustas 1940. a. 413,8 miljoni rublalise kogutoodangust Tallinna osa 190,4 miljonit rubla, ehk 46 protsenti. Seejuures andis Tallinna tööstus 1940. a. neljandas kvartalis ligikaudu 49 protsenti vabariigi kogutoodangust.

1941. a. rahvamajandusplaani kohaselt pidid 1. mai 1941. a. seisuga arvele võetud 1285 riiklikku ja kooperatiivset tööstusettevõtet andma toodangut 445 188 800 rubla eest (1926/27. a. hindades).

1941. a. plaani täitmine kulges edukalt. 1941. a. esimese kvartali plaan kinnitati 100 158 700 rubla suuruses summas ja täideti kogu vabariigi tööstuse ulatuses 117 235 700 rubla ehk 117-protsendiliselt. 1940. a. esimese kvartaliga, s. t. nõukogude-eelse perioodiga võrreldes oli juurdekasv 65,6 protsenti.

1941. a. aprillis täitsid riiklikud ja kooperatiivsed tööstusettevõtted plaani 107,9-protsendiliselt. 1941. a. esimese nelja kuu vältel anti 158 011 000 rubla eest toodangut. 1940. a. vastava perioodiga võrreldes oli juurdekasv 64,9 protsenti.

Plaani edukale täitmisele aitas kaasa tööviljakuse kiire tõus, mida põhjustas ekspluateerimisest vabade tööliste töö. Kui võtta 1941. a. jaanuarikuu tööviljakuseks 100, siis moodustas veebruarikuu tööviljakus 111,3, märtsis 116,3, aprillis 126,6 ja mais 139,3 protsenti.

Tööstustoodangu tase kasvas nõukogude võimu esimese aasta jooksul rohkem kui 60 protsendi võrra.

Niisugune tööstustoodangu juurdekasvu tempo oli tingitud sellest, et natsionaliseeritud ettevõtetes, mis olid muutunud sotsialistlikeks ettevõteteks, olid kujunenud uued tootmissuhted — seltsimeheliku koostöö ja ekspluateerimisest vabanenud töötajate sotsialistliku vastastikuse abistamise suhted. See põhjustas ka töö iseloomu muutumise.

Tööliste sotsialistlikule töössesuhtumisele aitas palju kaasa ka Nõukogude Eesti ametiühinguorganisatsioonide tegevus. 8. augustil 1940. aastal loodi Tallinna Sadamatehastes esimene Eesti NSV käitiskomitee. Sellele järgnes kiirelt käitiskomiteede ja kohalike komiteede loomine vabariigi kõigis ettevõtetes ja asutustes. Ametiühingu liikmete arv kasvas 13 000-lt 180 000-le. Ja juba 7. septembril 1940. aastal toimus sotsialistliku võistluse eesrindlaste esimene nõupidamine. Ametiühinguorganisatsioonid arendasid sotsialistlikku võistlust tööstustoodangu tõstmise, toodangu kvaliteedi parandamise ja tööviljakuse tõusu eest.

Üheaegselt niisuguse Eestis ennenägematu tööstustoodangu kasvuga suurenes ka töötavate tööliste arv. Üle 20 000 töötatoolise, kes olid kodanlikus Eestis olemas nõu-

kogude võimu kehtestamise ajal, said tööd. Paljud ettevõteted hakkasid tundma puudust kvalifitseeritud tööliste järele.

Seda tööstustoodangu suurt kasvutempot ja tööliklassi tööga varustatust aitab selgitada ka veel asjaolu, et ka majanduslik konjunktuur oli põhjalikult muutunud: Eesti tööstus sai uue turustusala NSV Liidus, kust Eesti hakkas saama ka toorainet, mitmesugust materjali jne.

Üheaegselt tööstuse ümberkujundamisega toimusid tõsised muudatused ka Eesti põllumajanduses.

Pärast Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi välja kuulutamist võttis Riigivolikogu 23. juulil 1940. aastal vastu «Deklaratsiooni maa kuulutamisest kogu rahva omanduseks».

Selles on öeldud:

«Aastasadasid vaevles eesti talupoeg. Teda sunniti painutama oma selga mõisnikkude ees. Ta kannatas parunite kubjaste peksu.

Ei vähenenud töötava talurahva hädad ka eesti kapitalistide võimuletulekuga. Ta kannatab maataoleku ja maa puuduse all, kannatab ränkade ja ebaõiglaste maksude ja raske võlakoorma all pankadele ning liiakasuvõtjatele. Teda ekspluateerivad suurtöösturid ja kaupmehed. Tema töö arvel rikastub käputäis nurjasöödikuid ning rahamehi.

Nüüd on tulnud lõpp sellele koledale ja painajalikule minevikule. Nüüdsest peale on eesti talupoeg vaba enda maal, mis vabastatud tagurliku kliike võimu alt. Nüüdsest peale on töölised, talupojad ja töötav intelligents ise ainsad Eesti riigi täieõiguslikud peremehed.

Juhituna töötava talurahva tõelistest huvidest ja väljendades kogu töötava rahva tahet, Riigivolikogu otsustab:

Kogu maa selle põue varadega, kõik metsad, järved ja jõed kuulutatakse kogu rahva omanduseks, s. o. riigi omanduseks.»²⁸

Kooskõlas Riigivolikogu otsusega teostati maareform. Maareformi tingimuste kohaselt ei lohtinud talumajandite suurus ületada 30 hektarit. Kõik kindlaksmääratud suurust ületavad maade ülejäägid, mis olid võõrandatud kulakutelt, samuti kõik varem kloostritele, kirikutele jne. kuulunud maad läksid riiklikku maafondi.

²⁸ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seaduste, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste ning Eesti NSV valitsuse määruste kronoloogiline kogu. Esimene köide, Tallinn, 1953, lk. 9.

Riiklikus maafondis oli 742 182 hektarit maad, kusjuures 174 439 hektarit oli põllumaa.

Riiliku maafondi arvel varustas nõukogude võim 25 241 sulast ja maata talupoega maaga, mille kogu pindala moodustas 291 827 hektarit, sealhulgas 123 280 hektarit põllumaad. Iga niisuguse uue talumajapidamise kohta tuli keskmiselt 11,6 hektarit maad.

Riiklikust maafondist said juurdelõigetena maad 24 640 vähese maaga talumajapidamist, kokku 104 780 hektarit, millest 36 800 hektarit oli põllumaa. Enne agrarreformi läbiviimist oli nende talupoegade majapidamise keskmine suurus 6,01 hektarit, pärast maa juurdemõõtmist oli igal majapidamisel kasutada keskmiselt 10,21 hektarit maad.

Nii said juba 1. jaanuariks 1941. a. ligi 50 000 sulast ja kehvikut peaaegu 400 000 hektarit maad. Andes talupoegadele maad, viis nõukogude võim ellu eesti rahva sajanditepikkuse unistuse.

Nõukogude võimu järgmised sammud olid samuti suunatud kehvikute ja keskmike olukorra edasisele parandamisele. Kehvtalupoegadele võimaldati pikaajalist laenu põllumajandusmasinate, töö- ja kariloomade muretsemiseks, elumajade ning põllumajandushoonete püstitamiseks.

Nõukogude võim võttis vastu otsuse tühistada kõik talude väljaostumaksud, mis olid seotud kodanliku maareformi läbiviimisega, samuti võlguolevad maksu- ja trahvisummad. Nõukogude võim kustutas töötava talurahva arvel oleva maksuvõlgnevuse 150 miljoni krooni suuruses summas, mis teeb iga majandi kohta üle 1000 krooni. Need olid samad 150 miljonit krooni, mis lasusid raske koormana talumajanditel kodanluse ja «hallparunite» võimutsemise ajal.

Kohe nõukogude võimu taaskehtestamise algul hakkab Eestis kujunema põllumajanduse sotsialistlik sektor. Seisuga 1. jaanuar 1941. a. oli Eesti NSV Maa Rahvakomissariaadi sovhoosidel 39 900 hektarit maad, seega ühe sovhoosi kohta keskmiselt 403 hektarit. 1. aprilliks 1941. a. oli sovhooside 84 farmis 5779 veist, 1578 hobust, 847 lammast, 1472 siga. Sovhooside käsutuses oli 85 traktorit ja muud põllumajandusmasinat.

1940. a. sügisel hakkasid Eesti NSV talupojad ühinema kolhoosidesse. 18. septembril 1940. a. loodi Ida-Eestis, Kallastel, esimene kaluriartell. Mõni päev hiljem, 22. septembril, loodi Narva vallas, Dolgaja Niva külas esimene kolhoos

Eestis, kuhu astus 70% selle küla elanikest. Nõukogude Eesti olemasolu esimesel aastal moodustati kuus kolhoosi. Tehti ettevalmistusi Eesti talumajandite üleminekuks varustus-turustuskooperatsiooni kaudu kooperatsiooni kõrgemale astmele, tootmiskooperatsioonile.

Tõhusaks abiks talurahvale tuleb pidada riiklike masina-traktorijaamade ja riiklike hobulaenutuspunktide organiseerimist tol ajal. Maaelanikkonna elujärje parandamiseks ja põllumajanduse olukorra tõstmiseks polnud ju küllalt ainult talupoegade vabastamisest võlgadest ja nende varustamisest maaga. Neile tuli anda ka võimalus maaharimiseks, kuid et paljudes talumajandites puudusid hobused, oli see suureks ja raskeks probleemiks.

Väljapääs leiti vanemate sotsialistlike vabariikide kogemusi kasutusele võttes. Kolhooside ja üksiktalupoegade tootmisalaseks teenindamiseks loodi 25 masina-traktorijaama. Need said 350 uut traktorit ja mitmesuguseid masinaid. Masina-traktorijaamad hakkasid majanditega sõlmitud lepingute alusel naturaaltasu eest, mis tolle aja tingimustes oli talupoegadele soodsam, nende maadel künni-, külvi- ja viljakoristus- ning muid põllumajanduslikke töid tegema. Peale selle andsid nad talupoegadele suurt organisatsioonilist ja erialast (agronoomilist ning zootehnilist) abi. 1941. a. kevadel, s. t. oma olemasolu esimestel päevadel, harisid masina-traktorijaamad oma traktoritega üle 25 000 hektari maad.

Suureks toeks oli talupoegadele ka 238 hobulaenutuspunkti loomine. Hobulaenutuspunktide käsutuses oli vajalikul hulgal veojõudu, üle 5000 hobuse, ja põllumajandusmasinaid. Samuti tegid hobulaenutuspunktid talupoegade põldudel soodsate lepingute alusel ka mitmesuguseid põllutöid.

Riiklik abi talurahvale tema majandusliku elu parandamiseks ja oma talude arendamiseks ei piirdunud ainuüksi nende abinõudega.

Näiteks kohustas Nõukogude valitsus NSV Liidu Põllumajanduse Rahvakomissariaati andma Eesti NSV põllumajandusele 1941. aastal 79 000 tonni superfosfaati, lämmastik- ja kaaliväetisi.

Nõukogude võimu esimese aasta jooksul sai Eesti NSV Liidu valitsuselt ligikaudu 230 miljoni rubla ulatuses abi, mis moodustab umbes kaks tuhat rubla majandi kohta. Kõik see võimaldas Eestis 1941. aastal planeerida külvipin-

dade suurendamist, seejuures söödakultuuride osas 12 protsendi võrra, kartuli osas 11 protsendi ja köögiviljade osas 25 protsendi võrra. Samuti planeeriti kõigi põllumajanduskultuuride saagikuse suurendamine.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eesti NSV-s, kui vabariigi rahvamajandus hakkas arenema Nõukogude Liidu ühtse majandusliku organismi koostisosana, kujunesid Nõukogude Eestil alalised majanduslikud sidemed teiste nõukogude vabariikidega. 1940. a. IV kvartalis veeti rahvatarbekaupu, tekstiilitööstuse toorainet, mineraalväetisi, raua- ja terasetooteid, põllutöömashinaid jne. sisse NSV Liidu teistest vabariikidest (peale Leedu ja Läti NSV) 89 900 tonni. Väljavedu Eesti NSV-st NSV Liidu teistesse vabariikidesse (peale Leedu ja Läti NSV) moodustas aga samal ajal 55 100 tonni (peamiselt põllumajandussaadused, tselluloos, vineer, paber, tuletikud, klaas, tekstiilitooted ja muud kaubad).

Kui palju suurenes sissevedu 1940. a. neljandas kvartalis teistest vennasvabariikidest, seda näitavad sama aasta esimese poole võrdlusandmed. Kuid juba siis, esimesel poolaastal, kasvas sissevedu Nõukogude Liidust Eestisse eelmise, s. o. 1939. a. esimese poolega võrreldes üle viie korra ja oli suurem kui kunagi varem kogu NSV Liidu ja kodanliku Eesti kaubavahetuse vältel.

Millest kõnelevad need võrdlusandmed?

1940. a. esimesel poolel (kuue kuuga) veeti Eestisse nõukogude liiduvabariikidest üle 5414 tonni suhkrut (1939. a. esimesel poolaastal ainult 194 tonni), 1940. a. neljanda kvartali vältel aga 3868 tonni, seega oli kasv rohkem kui 1,4 korda. Soola veeti 1940. a. esimesel poolaastal sisse 5019 tonni, 1940. a. kolme viimase kuuga aga 5300 tonni (kasv üle 2,1 korra). Puuvilla veeti 1940. a. esimesel poolel sisse 1804 tonni. 1940. a. neljandas kvartalis 2565 tonni, mis moodustab üle 2,8-kordse kasvu. 1940. a. neljandas kvartalis veeti liiduvabariikidest 4341 tonni raua- ja terasetooteid (1940. a. esimesel poolel 3316 tonni). Seejuures suurenes 1940. a. neljandas kvartalis Nõukogude Liidu vennasvabariikidest sisseveetud kaupade sortiment tunduvalt, võrreldes 1940. a. esimese poolega.

Kiiresti tõusis Eesti NSV töörahva materiaalne heaolu. Vastavalt Eesti NSV valitsuse määrusele tõsteti riiklike ettevõtete tööliste ja nõukogude asutuste teenistujate töötasu keskmiselt 40—45 protsendi võrra. Naiste töö eest

hakati meestega võrdset tasu maksma. 1940. a. teisel poolel suurenes tööliste reaalpalk rohkem kui 23 protsendi võrra. Seati sisse tööliste ja teenistujate riiklik sotsiaalkindlustus, mis kodanlikus Eestis puudus. Seati sisse tasuta arstiabi. Töölistele ja teenistujatele kindlustati abirahad ajutise töövõimetuse ja invaliidsuse puhul. Kehfestati ka vanaduspensionid. Väga tunduvalt alanes korteriüür.

Nii teostati juba uue elu ehitamise esimese aasta jooksul Eestis radikaalsed majanduslikud ümberkorraldused nii tööstuse, transpordi ja kaubanduse kui ka põllumajanduse ökonoomikas, mis parandas tunduvalt töörahva materiaalselt ja kultuurilist olukorda ning lõi tingimused Eesti majanduse ja kultuuri edasiseks tõusuks. Iga päev tõi midagi uut, rõõmustavat ja niisugust, mis veenis elanikkonna laiu hulki selles, et lõpuks ometi on kätte jõudnud kauaoodatud vaba ja materiaalselt kindlustatud olemasolu aeg.

Kuid eesti rahva ajalukku, kes oli alustanud oma õnneliku elu ehitamist, saabusid taas mustad päevad. Algas sõda. Fašistlik Saksamaa tungis reetlikult Nõukogude Liidule kallale ja vallutas juba oma röövelliku kallale tungi esimestel päevadel Nõukogude Eesti.

Okupeeritud Eesti territooriumil kehtestati fašistlik režiim. Kõik nõukogude seadused kuulutati kehtetuks. Massiliselt ja halastamatult hävitati nõukogude inimesi. Tapeti 125 300 inimest, sealhulgas 61 300 tsiviilelanikku ja 64 000 nõukogude sõjavangi. Tuhanded ja tuhanded nõukogude inimesed aeti Saksamaale orjusesse.

Juba sõjakäigu esimestel kuudel hävitasid hitlerlikud timukad Tartu linnas umbkaudu 13 000 inimest. Narva linnas hävitati üle 30 000 inimese. Tsiviilelanike massilised mahalaskmised toimusid Tallinnas, Viljandis, Valgas, Saaremaal.

Elu muutus väljakannatamatuks. Hitlerlased katsid kogu Eestimaa vanglate ja koonduslaagrite võrguga. Ainuüksi Kiviõlis oli laagrite traataia taga ligi 9000 tsiviilelanikku. Vangistatud Nõukogude kodanikelt võtsid hitlerlased nende nimed, andes asemele numbri. Nad peksid Nõukogude kodanikke kantsikute ja raudkeppidega, piinasid nälgaga ning sundisid nõrkemiseni töötama, ja kes nõrkesisid, lasti maha. Võõramaised orjastajad hävitasid süsteemikindlalt eesti kultuuri ja püüdsid füüsiliselt hävitada eesti intelligentsi paremat osa. Fašistliku terrori ohvrina langesid

kunstnikud A. Johani, K. Liimand, N. Kummits, A. Laigo, kirjanik E. Tammlaan, ajaloolane A. Looring ja palju teisi.

Sõda ja kolmeaastane saksa fašistlik okupatsioon tegid Eesti NSV rahvamajandusele tohutut kahju. Hitlerlased purustasid 45 protsenti tööstusettevõtete võimsusest. Ettevõtete sisseseaded ja toorained veeti Saksamaale. Fašistlikud barbarid hävitasid peaaegu täielikult põlevkivitööstuse ettevõtted. Hitlerliku okupatsiooni ajal vähenes põlevkivitootang 1940. aastaga võrreldes kaks korda, põlevkiviõli tootmine vähenes seitse korda ja bensiini tootmine kakskümmend korda.

Suurt hävitustööd tehti metallitööstuse ettevõtetes. Tekstiilitööstuses säilis sõjaeelset 700 000-st värtnast ainult 16 500 värtnat. Fašistid lasksid õhku kõik vabariigi suuremad elektrijaamad, välja arvatud Tallinna elektrijaam, mis päästeti tööliste poolt ennastsalgava võitluse tulemusena.

Transpordiala oli peaaegu täielikult hävitatud. Vabariigi transpordivahendeist ei säilinud üle 6—7 protsendi. Peaaegu kõik raudteesillad olid purustatud. Enamik maanteid oli korratuse jäetud ja kasutuskõlbmatud.

Hitlerlased purustasid Eesti linnades 9200 elumaja, kokku aga 57 000 hoonet. Linnades oli purustatud ja maha põletatud 57 protsenti elamufondist. Mõned linnad, nagu Narva, olid peaaegu täielikult maatas tehtud.

Anastajad vedasid Eestist välja sadu tuhandeid tonne põllumajandussaadusi. Okupantide endi andmete järgi veeti Eestist välja 184 900 tonni teravilja, 7000 tonni lina, 162 400 tonni kartuleid, 5400 tonni võid ja pekki, 416 000 tonni piima, üle 67 miljoni muna, 114 757 tonni söödatera vilja jne. Hobuste arv Eestis vähenes saksa okupatsiooni vältel 25 protsendi võrra, veiste arv 44 protsendi võrra, sealhulgas lüpsilehmade arv 54 protsendi võrra, sigade arv 56 protsendi võrra, lammaste arv 63 protsendi võrra. Okupandid riisusid Eestist kokku ligi 3000 traktorit, viljapeksumasinat ja lokomobiili ning ligi 25 000 muud põllumajandusmasinat.

Selle fašistlike anastajate peremehetsemise tulemusena vähenes külvipind Eestis 1940. aastaga võrreldes 40 protsendi võrra, põllud aga kurnati välja. Teravilja, kartuli ja muude tähtsamate põllumajandussaaduste saak vähenes rohkem kui 50 protsendi võrra, linakiutoodang aga vähenes

80 protsendi võrra. Okupandid hävitasid 35 000 hektarit metsa. Vabariigi majandusele tekitatud kahju moodustas 16,2 miljardi rubla suuruse summa ehk umbes 15 000 rubla Eesti NSV iga elaniku kohta.

Eesti NSV rahvamajanduse röövimisest ja purustamisest tekitatud otsesed kahjud oleks veelgi suuremad olnud, kui fašistlikel vallutajail oleks õnnestunud täielikult oma plaane teostada. Tallinnas avastati 75 mineeritud kohta, kust eemaldati 106 tonni lõhkeainet. Toompea valitsushoone alla oli paigutatud 12 tonni lõhkeainet. Ainult tänu Nõukogude armee kiirele pealetungile ei õnnestunud hitlerlastel Tallinna varemteks muuta.

Ehkki Eesti kannatas fašistliku ikke all, ei õnnestunud hitlerlikel anastajatel rahvast siiski põlvili suruda.

Suure Isamaasõja rinnetel võitles Nõukogude armee koosseisus vaenlase vastu ka Eesti kaardiväe laskurkorpus. Vaenlase tagalas tegutsesid kangelaslikult eesti partisanisalgad. Isegi naised ja taadid linnas ja maal, olles mässitud pruuni terrori võrkudesse, võtsid ennastsalgavalt, elu säästmata, osa oma kodumaa vabastamisest.

Esitame ühe selleaegseist paljudest harilikkudest juhtumitest. 1941. a. sügisel, kui okupandid olid juba mõnda aega Eestis peremehetsenud, lehvis Saaremaal ikka ailes punane lipp ja hitlerlastel ei läinud kaua aega korda murda selle Eestimaa osa kangelaslike kaitsjate vastu.

Juba on fašistid vallutanud suurema osa saarest, raskeid lahingud käivad rannaäärses piirkonnas. Saaremaa kaitsjate read sulavad kokku...

Ühe niisuguse ägeda lahingu ajal sai raskesti haavata ja jäi lahinguväljale maha nooremleitnant Grigori Andrejevits Jedorõtšev. Tulles öösel meelemärgusele, avastas ta, et asub juba vaenlase poolt hõivatud territooriumil. Roomates jõudis haavatud ohviter lähema asustatud punktini. Ta koputas ühe maja uksele ning palus ulualust.

Kolm nädalat peitsid Aliide Poobus ja ta tütar Ludmilla haavatud nõukogude sõjameest lakas, toitsid teda ning arstisid kuidas oskasid. Kui külas aga algasid läbiotsimised, viisid nad Jedorõtševi spetsiaalselt põranda alla ehitatud peiduurkasse, kuhu pääses kapi kaudu. Sõjamees elas seal, kuni tundis end küllalt tugevana, et läbi rindejoone omade juurde tungida.

Fašistlike röövvalutajate vastu peetud võitluse kangelaslik kroonika ei koosne üksnes Nõukogude armee hiilgavatest võitudest, vaid ka sellistest märkamatuist, kuid nõukogude lihtsate inimeste samavõrra kangelaslikest tegudest. Nõukogude rahvaste õiglane sõda oma kodumaa vabastamise eest lõppes 1945. a. mais vaenlase täieliku purustamisega. Kuid juba varem — 1944. a. novembris vabastati eestlaste maa täielikult okupantidest.

Ka selles võitluses, nagu 1918. ja 1940. aastal, abistas eesti rahvast Nõukogude Liit.

Kodumaa vabariigi ja mehise kaitsmise eest, fašistide vastu peetud lahingutes ülesnäidatud vapruse eest autasustati 11 eestlast Nõukogude Liidu kangelase nimetusega. Ligikaudu 20 000 Eesti Tallinna kaardiväe laskurkorpuse sõdurit ja ohvitseri autasustati NSV Liidu ordenite ja medalitega.²⁹

Pärast vabariigi territooriumi vabastamist asus eesti töörahvas kommunistliku partei juhtimisel ja NSV Liidu vennasrahvaste, eelkõige suure vene rahva abil rahvamajandust taastama, uuesti sotsialistlikku ülesehitustööd jätkama.

Eesti NSV territooriumi vabastamisega saksa fašistlikest vallutajatest tühistas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium, Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee oma 7. septembri 1944. a. määrusega kõik Saksa okupatsioonivõimude, sealhulgas ka saksa fašistide käsilaste, niinimetatud «Eesti omavalitsuse» poolt Eesti NSV territooriumil välja antud seadused, otsused, määrused ja korraldused. Samaaegselt kehtestati uuesti kõik enne Saksa okupatsiooni Eesti NSV-s 1940.—1941. aastal välja antud seadused, määrused ja otsused.

Paralleelselt Eesti NSV territooriumi vabastamisega fašistlikest okupantidest taastati tööstusettevõtted. Taastamistööde tempot kõnelevad järgmised andmed: kui 1944. a. neljanda kvartali tööstuse kogutoodanguks võtta 100, siis 1945. a. esimeses kvartalis moodustas see 160, teises kvartalis 172, kolmandas 205 ja neljandas kvartalis 243.

Tööstustoodangu kiirest kasvust Eesti NSV-s kõne-

²⁹ Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1958, lk. 633.

leb see, et 1945. aasta oktoobris, võrreldes 1944. aasta oktoobriga kasvas tööstustoodang 6,1 korda.

Tööstustoodangu kiiret kasvut saab muude põhjuste hulgas seletada ka tööstustöölise arvu kiire kasvuga. 1944. a. augustis (sakslaste võimutsemise viimaseil päeval) oli Eesti tööstuses umbes 28 000 inimest (1941. aastal 100 000). 1945. a. septembris ulatus Eesti NSV tööliste ja teenistujate arv tööstuses juba 60 000 inimeseni.

17. septembril 1944. a. võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu seaduse «Saksa okupantide poolt võõrandatud maa tagastamise kohta Eesti NSV taluppegadele».

Pärastsõjaaegne maareform oli sotsiaalmajanduslikult palju sügavam kui 1940.—1941. a. maareform. Sõja tagajärjed nõudsid suurema abi andmist kehvikule ja sulastele, kuid samuti keskmikele, kes olid sõjas laostunud. Riikliku maafondi jagamist iseloomustavad niisugused andmed: 24 655 endise sulase ja maatamehe, Nõukogude armee sõduri, Isamaasõja invaliidi, samuti langenud sõdurite ja partisanide perekonda said 326 960 hektarit maad, sealhulgas 129 614 hektarit põllumaad. Ühele majandile (talule) tuli keskmiselt 13,3 hektarit ehk 1,7 hektarit maad rohkem kui 1940 — 1941. a. maareformi ajal. 17 656 vähe maad omavat talupoega said juurdelõigetena 89 900 hektarit maad, sellest 29 807 hektarit põllumaad. Keskmiselt moodustasid juurdelõiked ühe talu kohta 5,1 hektarit maad ehk 0,9 hektarit rohkem kui 1940.—1941. aastal. Samal ajal anti maatameestele ja väiketalunikele 19 000 elu- ja majandushoonet, soodustatud tingimustel anti 395 000 tihumeetrit ehituspuitu, ligikaudu 5000 hobust, üle 24 000 veise, sea ja lamba. Ehitamiseks ja hoonete taastamiseks, metsamaterjali väljaostmiseks, piimakarja soetamiseks jne. anti välja üle 25 miljoni rubla pikaajalist põllumajanduslaenu.

Maareformi teostamine ja sulastele ning kehvikutele mitmesuguste soodustuste andmine aitas kaasa Nõukogude Eesti töötavate talupoegade materiaalse olukorra tunduval paranemisele.

Kuid individuaalse väikemajapidamise tingimustes ei oleks isegi väga suure riikliku toetuse puhul saadud kindlustada töötava taluräva elu murrangulist muutust. Laialipillatud, laialiasetsevad ja mahajäänud väiketalud ei saanud kasutada masinaid, mis kergendavad tööd ja suurendavad mitmekordselt tööviljakust.

Põllumajanduse tootlike jõudude tõeliselt hoogus tõus võis toimuda vaid maa elu sotsialistliku ümberkujunduse teel.

Otsekohe pärast Eesti territooriumi vabastamist alustati põllumajanduse riikliku sotsialistliku sektori — sovhooside, masina-traktorijaamade ja hobulaenutuspunktide taastamist. 1915. a. taastati 24 masina-traktorijaama, 234 hobulaenutuspunkti ja taastati sovhoosid.

Eesti majanduses esinesid nii 1940.—1941. aastal kui ka sõjajärgsel perioodil ühiskondliku tootmise kõik kolm põhivormi: sotsialism, väikekaubatootmine ja kapitalism.

Erinevalt Nõukogude Liidust, kus, nagu märkis V. I. Lenin, oli üleminekuperioodi ajal viis sotsiaalmajanduslikku sektorit, ei olnud Eesti NSV-s patriarhaalset talumajandust ega olnud ka vajadust riigikapitalismi kui rahvamajanduse eri sektori loomiseks.

Niisugune mitmesektorilisus näitabki Eesti NSV majanduse üleminekuise loomu.

Mitmesektorilise Eesti NSV majanduse juhtivaks ja ümberkujundavaks jõuks oli sotsialistlik sektor, kuna tööstus, maa, pangad ja transport kuulusid riigile.

Sotsialismi ehitamine nõudis majanduse mitmesektorilisuse kaotamist, kapitalistlike elementide likvideerimist, väikeste ja keskmiste põllumajanduslike individuaaltootjate liitmist suurtesse põllumajanduskooperatiividesse — kolhoosidesse, kodutöötajaid ja käsitöölisi aga töönduskooperatsiooni artellidesse, ning sellega kogu rahvamajanduse ühendamist sotsialistlike tootmissuhete baasil.

Kasutades NSV Liidu kogemusi suunas tööliklass liidus töötava talurahvaga ja kommunistliku partei juhtimisel Eesti mitmesektorilise majanduse arendamist nii, et kindlustas sotsialistliku majanduse vundamendi rajamise ja sotsialistlike elementide täieliku võidu kapitalistlike elementide üle, millega ta kindlustaski sotsialistlike majandusvormide jagamatu ülevõimu.

Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi üldiste seaduspärasuste olemasolu, mis on omased kõigile maadele, kes teostavad seda üleminekut, ei välista aga mõningaid iseärasusi, mis olenevad konkreetsetest ajaloolistest tingimustest, milles toimub üksikute eri maade areng üleminekuperioodil.

Millised olid siis need konkreetset ajaloolist tingimused ja iseärasused Eestis?

Peamiseks ja otsustavaks oli see, et sotsialismi ehitamine Eestis toimus teiste sotsialistlike nõukogude vabariikidega tiheda majandusliku ja ühiskondlik-poliitilise seose olukorras. Eesti NSV oli taas Nõukogude Liidu koosseisus, kus Eesti vabastamise hetkel oli sotsialism põhiliselt juba üles ehitatud ja olid lahendamisel sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise ning kommunismile järkjärgulise ülemineku ülesanded. Noorele vabariigile avanes soodus võimalus NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö kogemuste laialdaseks kasutamiseks, samuti kogu suure sotsialistliku riigi ja vennasvabariikide poolt tohtu suure materiaalse ja tehnilise, kultuurilise ja poliitilise abi saamise võimalus.

Kõigi nende soodustavate tingimuste kasutamine määraski kindlaks kapitalismilt sotsialismile ülemineku lühikesest kestusest Eestis.

EESTI NSV ON SUVERÄÄNNE LIIDUVABARIIK

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajal, kui Eestis kehtestati nõukogude võim ja kui Nõukogude Venemaa töörahvas osutas eesti töörahvale vennalikku abi ja internatsionaalset toetust uue vaba elu ehitamiseks, püstitas uue ühiskonnakorra algete vastu võitlev eesti kodanlus loosungi Eesti «iseseisvusest» ja «suveräänsusest».

Mis on siis suveräänsus?

Riigi suveräänsus väljendub selles, et antud maa riiklik võim lahendab vabalt, iseenda äranägemisel ja sõltumata mingi teise riigi võimust, oma riigi välis- ja siseasju, ilma vahelesegamiseta teiste riikide siseasjadesse ja rikkumata üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse norme.³⁰

Eelöeldu valgusel ja selle praktika põhjal, millega eesti kapitalistid hakkasid teostama «Eesti riigi iseseisvust» on selgesti näha tol ajal kodanluse poolt esile tõstetud suveräänsuse loosungi kogu reetlik olemus: kõigepealt eesti rahvale vaenulike saksa okupatsioonivägede toomine maale, siis Entente'i maade võimude ja ameerika-inglise kapitalistide huvidele allumine, hiljem aga fašistlikule Saksamaale allumine, täielik majanduslik sõltuvus neist, mis määras kindlaks kogu kodanliku Eesti riigi poliitika nii sise- kui ka välisküsimustes — nii said kodanlikud «sõdalased» aru Eesti iseseisvusest. Selline oli nende poliitika, nende «riikliku tegevuse» kuulsusetu ja täiesti seaduspärane tulemus.

Ja eesti kodanlus, kes oma klassihuvide kasudes oma maa iseseisvuse ja rahva huvid maha müüs, pole ainuke: ajalugu tunneb palju riikliku iseseisvuse reetmise näiteid ekspluataatorlike klasside poolt oma klassi valitseva võimu

³⁰ Юридический словарь, том 2, Москва 1956 г. стр. 460.

säilitamise nimel. Suveräänsuse põhimõtet on pidevalt rikutud, eriti suurte imperialistlike riikide poolt väikeste, oma majanduslikus arengus mahajäänud maade suhtes.

Ka praegu oleme tunnistajaks sellele, kuidas terve rida Kesk-Ida, Euroopa ja Ladina-Ameerika maid kaotasid valitseva kodanluse taotluste tõttu oma rahvusliku iseseisvuse ja oma riikliku suveräänsuse.

Tegelikult pole ka siin midagi uut! Kodanlus, püüdes võidelda töörahva vabadusliikumise vastu ja säilitada oma kapitali, oma ekspluataatorlikku positsiooni, kaupleb oma riikide suveräänsusega, muudab oma riigi kapitalistlike suurriikide ripatsiks, mis oma majanduses, sise- ja välispoliitikas sõltub suurriikidest. Kodanlus kaupleb ka oma maa territooriumiga, mis on muudetud välismaiste armeede sõjalisteks baasideks. See kõik avaldub eriti raskesti nende riikide olukorras, rahva, eriti töörahva olukorras, kes asub kahesuguse surve, klassi- ja rahvusliku rõhumise all.

Hoopis teisiti suhtuvad oma kodumaa iseseisvusse töötajad, maa tõelised patrioodid, kes mõistavad, et ainuüksi nende oma rahvavõim ja nende lootusi väljendav kommunistlik partei suudavad igasuguses olukorras, igasuguste raskete katsumuste juures kindlustada ja säilitada rahvuse olemasolu ja maa majanduse ning kultuuri edasist arenemist, rahva materiaalse heaolu tõstmist.

Eredaks illustatsiooniks sellele on Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu kuuluvate riikide sotsialistliku arengu ajalugu üldse ning samuti Eesti NSV ajalugu.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon lõpetas igaveseks tsarismi rahvusliku rõhumise, andis Venemaa rahvas-tele vabaduse, iseseisvuse ja võrdõiguslikkuse. Rahvusküsimuse lahendust nägi kommunistlik partei rahvuste vabatahtlikus liidus, mis kõrvaldaks igasuguse ühe rahva vägivalla teise üle, rajaneks täielikul usaldusel, vennalikul ühtsusel ja kooskõlal. «Meie tahame rahvuste *vabatahtlikku* liitu, — niisugust liitu,» kirjutas V. I. Lenin, «mis ei võimaldaks mitte mingit ühe rahvuse vägivaldada teise üle, — niisugust liitu, mis oleks rajatud kõige täielikumale usaldusele, vennaliku ühtsuse selgele mõistmisele, täiesti vabatahtlikule nõusolekule.»³¹ Nõukogude võimu võit avas tee niisugusele liidule.

³¹ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 267.

Kuid rahvaste riiklikku liitu oli võimatu teostada otsekohe. V. I. Lenin rõhutas, et niisuguse liidu loomiseks tuleb hoolikalt ja igakülgsest ette valmistada, et orjusest vabastatud rahvad, kes asuvad iseseisvate riikide moodustamisele, veenduksid isiklike kogemuste põhjal ühtse liitriigi raamidesse ühinemise poliitilises vajalikkuses. Tuli teha suurt tööd eri rahvusest töörahva kasvatamiseks sõpruse ja vennalikkuse vaimus, tundma õppida ja üldistada nõukogude riikliku ülesehitustöö kogemusi kõigis nõukogude rahvusvabariikides.

Täielikus kooskõlas kommunistliku partei programmi-
liste põhiseisukohtadega rahvusküsimuses, mis väljendasid rohkearvuliste rahvaste ja rahvaste põhilisi huvisid, moodustati maailma esimene nõukogude vabariik, Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik kui autonoomsete nõukogude rahvusvabariikide ja riiklike ühikute föderatsioon. Vene NFSV Konstitutsioon, mis võeti vastu Viien-
dal Ülevenemaalisel Nõukogude kongressil 1918. aasta juulis, deklareeris, et Vene NFSV luuakse vabade rahvaste vaba liidu alusel kui nõukogude rahvusvabariikide föderatsioon.

Milliseks võimsaks teguriks rahvaste vaba ja sõltumatu eksisteerimise saavutamisel oli Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, seda näitab see, et Venemaa föderatsiooni loomise järel tekkisid endise Vene impeeriumi territooriumil niisuguste rahvaste riigid, kellel tsaari-isevalit-
suse kolonisaatorliku poliitika tõttu ei olnud omariiklust, nagu Ukraina, Valgevene, Aserbaidžani, Armeenia, Gruusia ja teised vabariigid.

Kuid riikliku liitumise ja paljurahvuselise liitriigi moodustamise juurde ei jõudnud nõukogude rahvad sugugi mitte ühekorraga, vaid terve rea etappide kaudu, mille vältel orjusest vabanenud rahvad, olles asunud iseseisvate riikide loomise teele, tunnetasid üha rohkem ühiste jõupingutuste ja vennaliku koostöö kasulikkust sõjalise enesekaitse, klassivaenlaste vastupanu mahasurumise, samuti majandusliku ülesehitustöö ülesannete teostamisel.

Iseseisvad nõukogude vabariigid püüdsid juba oma olemasolu algperioodil luua omavahel riiklikke sidemeid. Esimene Ukraina Nõukogude kongress pooldas 1917. a. detsembris föderatiivsete sidemete loomist Vene NFSV-ga, väljendades sellega kogu ukraina rahva tahet. Analoogilised otsused võeti vastu ka teiste vabariikide nõukogude

kongressidel: Lätis 1919. a. jaanuaris, Valgevenes 1919. a. veebruaris, Leedus 1919. a. veebruaris. Vabariikide föderatiivsed sidemed leidsid kõigepealt oma väljenduse sõjalises liidus Vene NFSV, Ukraina, Valgevene, Läti ja Leedu vahel, olles üheks nõukogude võimu võidu peamiseks eelduseks kodusõjas.

Eestimaa Tööraha Kommuun pidi samuti astuma äsja loodud Nõukogude vabariikide sõjalisse liitu, kuid seda ei õnnestunud teha imperialistlike riikide interventsiooni tõttu Eestisse.

Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreet 1. juunist 1919. a. nägi ette sõjalise organisatsiooni ja sõjalise juhtimise tihedat liitmist, rahvamajandusnõukogude, finantside ja töökomissariaatide liitmist. Nii liitusid riigivalitsemise põhilised organid ja kujunesid tulevase nõukogude vabariikide föderatsiooni alusel.

Pärast kodusõja lõppu arenesid vabariikide föderatiivsed sidemed veelgi. 28. detsembril 1920. aastal sõlmiti «Töölise-talupoegade liiduleping» Vene NFSV ja Ukraina vahel. Analoogilised lepingud sõlmiti 1920. a. septembris Vene NFSV ja Aserbaidžani vahel, 1921. a. jaanuaris Vene NFSV ja Valgevene vahel, 1921. a. mais Vene NFSV ja Gruusia vahel, 1921. a. septembris Vene NFSV ja Armeenia vahel. Need lepingud kindlustasid vabariikide sõjalist ja majanduslikku liitu, nähes ette riigivalitsemise sõjaliste ja majanduslikkude organite ühendamist: rahvamajandusnõukogude, sõja- ja mereasjanduse rahvakomissariaatide, väliskaubanduse, rahandus-, teede-, töö-, posti- ja telegraafikomisariaatide ühendamist. Ühendatud rahvakomissariaadid kuulusid Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu ja neil olid oma volinikud Ukraina, Valgevene ja teiste vabariikide rahvakomissaride nõukogudes, keda kinnitasid ja kontrollisid vastavate vabariikide nõukogude kongressid ja kesktäitevkomiteed.

Vennaliku usalduse avalduseks oli ka 1922. a. veebruaris kaheksa nõukogude vabariigi, Ukraina, Valgevene, Gruusia, Aserbaidžani, Armeenia, Buhaara, Horesmi ja Kaug-Ida vabariigi täievoliliste esindajate poolt alla kirjutatud spetsiaalne protokoll rahvusvahelistes diplomaatilistes küsimustes. Selles protokollis esindatud riigid volitasid Vene NFSV-d neid esindama ja nende huvisid kaitsma rahvusvahelisel Genua konverentsil, samuti sõlmima ja nende nimel alla kirjutama kõik sellel konverentsil tehtud aktid.

Selle protokollis tähtsus ei piirdunud aga esindamise raamidega Genua konverentsil, vaid laienes ka muudele rahvusvahelistele toimingutele. Selle põhjal sai Vene NFSV õiguse sõlmida igasuguseid lepinguid ükskõik missuguse riigiga. Protokollis oli otseselt öeldud, et kaheksa vabariiki volitavad Vene NFSV-d sõlmima ja alla kirjutama rahvusvahelisi lepinguid ja kokkuleppeid nii ülalnimetatud konverentsist osavõtnud riikidega kui ka kõigi teistega, ning alustama kõiki siit tulenevaid aktsioone.

Nii moodustuski 1922. a. alguseks Vene NFSV iseiseisvate nõukogude vabariikide föderatsioon. Tegelikult kõrgemaks võimuorganiks kõigile nõukogude vabariikidele oli Ülevenemaaline Nõukogude Kongress ja selle poolt valitud Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee, mille koosseisu kuulusid vennasvabariikide esindajad. Kuid see föderatiivne seos ei olnud vormistatud ega konstitutsioonilisel teel kinnitatud, vaid kandis lepinguliste suhete iseloomu.

Nii veensid iseiseisvate nõukogude vabariikide föderatiivsete sidemete arenemine ja vabariikide eksistentsi esimeste aastate kogemused, et tuleb poliitiliselt ühineda ühtsesse liitriiki.

Niisuguse ühinemise kolmeks põhiteguriks olid:

1) erilised raskused, vahel aga isegi purustatud majanduse taastamise ja sotsialistliku majanduse eduka arendamise võimaluse täielik puudumine vabariikide eraldatuse, isoleerituse tõttu;

2) nõukogude vabariikide ühtse rinde loomise ja tugevdamise eluline vajadus tol ajal valitsenud kapitalistliku ümbruse tingimustes;

3) nõukogude võimu ühtsed poliitilised eesmärgid, tema olemus, mis on klassiolemuselt internatsionaalne.

Endise, tsaariaegse Venemaa kõigi rahvuste ja rahvaste ühtsesse sotsialistlikku liitriiki koondumise tugevaks garantiiks aga olid pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu nõukogude võimu poolt väljakuulutatud ja elluviidud leninliku rahvuspoliitika põhimõtted. Leninliku rahvuspoliitika aluseks on, nagu juba mainitud, rahvaste võrdsus ja suveräänsus, rahvaste enesemääramise õigus, kaasa arvatud lahkulöömine liidust ja iseiseisva riigi moodustamine. Seetõttu on täiesti loomulik, et vabariikide ühtsesse liitriiki ühinemise algatus oli nende vabariikide töörahva käes. Seda algatust tunnustasid üksmeelselt 1922. a. lõpul Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi, Ukraina Nõukogude

Sotsialistliku Vabariigi, Valgevene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ja Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi nõukogude kongressid.

Iseseisvate nõukogude vabariikide ühtsesse riiklikku liitu koondumise idee, samuti niisuguse liidu ajaloolise vajaduse teoreetiline põhjendamine kuulub V. I. Leninile. NSV Liidu loomise mõtte esitas V. I. Lenin juba 1918. a. juunis³² Vene NFSV esimese konstitutsiooni projekti kohta tehtud märkuste hulgas, hiljem aga arendas Lenin seda edasi oma töödes «Suur algatus»³³ ning «Kiri Ukraina töölistele ja talupoegadele Denikini üle saavutatud võitude puhul»³⁴. 1920. a. Kommunistliku Internatsionaali II kongressil tehtud «Rahvus- ja koloniaalküsimuse teeside esialgne visand» näitas V. I. Lenin nõukogude föderatsiooni kui rahvaste riikliku korralduse vormi tähtsust, ja põhjendas teoreetiliselt igakülgset nõukogude vabariikide ühtsesse riiklikku liitu tihedama koondumise vajadust.

Oma töödes näitas V. I. Lenin, et iseseisvad nõukogude vabariigid ei pea ühinema autonoomia alusel, see tähendab suveräänseist õigusist loobumise teel, vaid suveräänsuse alusel, mis annab igale vabariigile võimaluse pärast teiste vabariikidega ühinemist tunduval määral säilitada oma suveräänsed õigused.

Nõukogude esimene kongress võttis 30. detsembril 1922. aastal vastu Deklaratsiooni ja Lepingu Nõukogude Liidu moodustamise kohta, kujundas NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas V. I. Leniniga ja valis NSV Liidu Kesktäitevkomitee M. I. Kalinini eesistumisel.

Uue liitriigi, NSV Liidu, konstitutsiooniliseks vormiks oli NSV Liidu esimene konstitutsioon, mis kinnitati ja kehtestati 6. juulil 1923. aastal NSV Liidu Kesktäitevkomitee teisel istungjärgul ning mis lõplikult kinnitati NSV Liidu nõukogude teise kongressi poolt 31. jaanuaril 1924. aastal.

NSV Liidu konstitutsiooniline kinnitamine oli ajalooliseks sündmuseks meie maa rahvaste elus. Lenini algatusel loodud võimas paljurahvuseline Nõukogude riik võimaldas edukalt lahendada proletariaadi diktatuuri, maa majandusliku uuestisünni ja selle tootlike jõudude kiire kasvu kindlustamise ülesandeid, võimaldas kindlustada maa kaitse-

³² Ленинский сборник XXI, стр. 267

³³ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 377.

³⁴ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 265.

võimet likvideerida varem rõhutatud rahvaste majanduslikku, poliitilist ja kultuurilist mahajäämust.

NSV Liidu kui liitriigi arenguloos oli suurimaks ajalooliseks sündmuseks rahvusriikide rajamine Kesk-Aasias. Buhaara ja Horesmi nõukogude rahvavabariikide ning Vene NFSV koosseisu kuuluva Turkestani ANSV vaba tahteavalduse tulemusel teostus 1924.—1925. aastal rahvusriikide loomine: rahvad, kellel varem puudus oma rahvuslik oma-riiklus, lõid oma rahvuslikud nõukogude riigid. 1925. aastal astusid NSV Liidu koosseisu Usbeki NSV ja Turkmeenia NSV ja 1931. aastal endisest autonoomsest vabariigist liiduvabariigiks muudetud Tadžiki NSV.

Riiklike ümberkujunduste praktilised kogemused Kesk-Aasias tõendasid, et sotsialistlik revolutsioon kindlustab kõigile rahvastele ja rahvustele igakülgse arengu, virgutab uuele elule terve rea rahvaid, kelle kapitalism oli määranud väljasuremisele ja kadumisele. Need uued äsjamoodustatud nõukogude vabariigid muutusid Nõukogude Liidu koosseisus, kasutades suveräänseid õigusi ja teiste liiduvabariikide usaldusväärset vennalikku abi, kõrgesti arenenud majanduse ja vormilt rahvusliku, sisult sotsialistliku kultuuriga õitsvateks riikideks. Õnnelikult, kultuurselt ja jõukalt hakkasid elama usbeki, turkmeeni ja tadžiki rahvad. Nende linnad ja külad kasvasid, tekkis ja arenes tööstus, enneolematu arengu saavutas põllumajandus. Eredaks näiteks võib tuua turkmeeni rahva, kelle elu muutus Nõukogude Liidu koosseisus otse muinasjutuliselt. Turkmeenia omandas oma-riikluse ja tõelised suveräänsed õigused. Seal, kus enne Nõukogude võimu kehtestamist valitses vaesus ja pimedus, kus iga tuhande elaniku kohta oli ainult seitse kirjaoskajat, ja ka need olid mullade (vaimulike) ja baide (kulakute) hulgast pärit, kus polnud haiglaid ja inimesi «tohterdasid» harimatud soolapuhujad, seal on nüüd kehtestatud üldine haridus, üles kasvatatud uus, töötav intelligents, kohalike elanike hulgast on loodud uus teadlaste, arstide, pedagoogide, inseneride, agronoomide, kirjanike ja kunsti alal töötajate kaader, on loodud teaduste akadeemia, ülikool ja mitmesugused kõrgemad õppeasutused.

NSV Liidu uue konstitutsiooni vastuvõtmisega 1936. aastal moodustati viis uut liiduvabariiki: Kasahhi ja Kirgiisi autonoomsed vabariigid muudeti liiduvabariikideks, oma ajaloolise ülesande täitnud Taga-Kaukaasia föderatsioon likvideeriti, selle koosseisus olnud vabariigid Armeenia,

Gruusia ja Aserbaidžan aga muudeti samuti liiduvabariikideks ning arvati NSV Liidu koosseisu. Kommunistliku partei rahvuspoliitika uueks võiduks oli 1940. aastal veel viie liiduvabariigi astumine NSV Liidu koosseisu.

1940. aastal kukutasid Leedu, Läti ja Eesti rahvad, kes olid seni Nõukogude rahvaste perest lahus olnud interventide toetust kasutanud kontrevolutsiooni ajutise võidu tõttu, kodanluse võimu ja vastavalt nende rahvaste soovile võeti nad Nõukogude Liidu Ülemnõukogu seitsmenda istungjärgu otsusega 1940. aastal vastu Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu.

Samal 1940. aastal ja sellesama istungjärgu otsuse põhjal muudeti Karjala ja Moldaavia autonoomsed vabariigid Karjala-Soome³⁵ ja Moldaavia liiduvabariigiks.

Moldaavia NSV kujunes Dnestri jõest ida pool asuva ja moldaavia rahvaga asustatud territooriumi (mis kuulus Moldaavia ANSV koosseisu) ühendamisel Dnestrist lääne pool asuva territooriumiga (enamik Bessaraabiast, mille panide Rumeenia oli vallutanud 1918. aastal ja mis NSV Liidu nõudel 1940. aastal tagastati). 1939.—1945. aastal teostati Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene maade (mis kuulusid kodanliku Poola, Tšehhoslovakkia ja Rumeenia koosseisu) taasühendamine nõukogude Ukraina ja Valgevenega. 1940.—1945. aastal liideti Leeduga põlised leedu linnad — Leedu pealinn Vilnius ja Klaipeda sadam ning nende ümbruses asuvad rajoonid. 1944. aastal liitus NSV Liiduga vabatahtlikult Tuva Rahvavabariik, millest kujunes Tuva autonoomne oblast Vene NFSV koosseisus.

Sõltumatute ja võrdõiguslike rahvaste liitmist ühtsesse liitriiki kroonis meie maal täielik edu seepärast, et see protsess toimus nõukogude korra tingimustes, mis kaitses kogu töörahva huvisid. NSV Liidu moodustamine oli nõukogude võimu suurimaks saavutuseks, leninliku rahvuspoliitika triumfiks.

NSV Liidu loomine oli meie maa rahvaste ajaloos murranguliseks momendiks, määratu suureks teetähiseks nõukogude võimu kindlustumisel. See kõvendas kogu NSV Liidu majanduslikku, poliitilist ja riigikaitsealist võimsust, tagas reaalsed võimalused liiduvabariikide rahvusliku omariikluse, majanduse ja kultuuri arenguks.

³⁵ 1956. aastal muudeti Karjala-Soome NSV Karjala Autonoomseks Vabariigiks Vene Föderatsiooni koosseisus.

NSV Liidu moodustamine ei avaldanud tohutut mõju ainuüksi edukale sotsialismiehitamisele meie maal, vaid ka kogu rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise edasisele arengule.

Nõukogude Liit arenes tõsiseks jõuks, mis on suuteline mõjustama rahvusvahelist olukorda. NSV Liit on suur ja võimas riik maakeral, võttes oma alla üle kuuendiku kogu asustatud maismaast. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit kujutab endast suveräänset riiki, see tähendab niisugust riiki, mis on iseseisev ja igasugustest välisriikidest sõltumatu.

Nõukogude Liidu jõud ja võimsus ei ole üksnes selles, et ta on oma territooriumi ja rahva arvu poolest määratu suur ning arenenud majandusega riik, vaid selles, et ta on paljude kommunismi ehitavate rahvaste vabatahtlik ja võrdõiguslik ühendus. Nõukogude vabariikide võrdõiguslikkus väljendub selles, et neil kõigil, nii suurtel kui ka väikestel vabariikidel, kes kuuluvad NSV Liidu koosseisu, on võrdsed õigused. NSV Liidus elab üle saja rahvuse ja rahva. NSV Liidu koosseisu kuulub 53 rahvusriiki ja rahvusriiklikku erivormi. See tähendab, et NSV Liidu koosseisus on isegi kõige väiksemal rahval kas oma rahvusriik, või mõni muu oma rahvusriiklik erivorm. NSV Liidu koosseisus on 34 rahvusriiki — 15 liiduvabariiki ja 19 autonoomset vabariiki, kuid ka 19 rahvusriiklikku erivormi — 9 autonoomset oblastit ja 10 rahvusringkonda.

Nõukogude rahvaste võrdõiguslikkuse põhimõtte väljendub muuhulgas ka maa valitsemise riikliku kõrgema organi kahekojalises ehituses.

Nagu teada koosneb NSV Liidu Ülemnõukogu kahest võrdõiguslikust kojast: Liidu Nõukogust ja Rahvuste Nõukogust. NSV Liidu Ülemnõukogu kahekojaline struktuur on tingitud rahvastiku paljurahvuselisest koosseisust ja Nõukogude Liidu riigikorra sotsialistlikust demokratismist. Paljurahvuselise Nõukogude Liidu rahvastel on peale üleliiduliste huvide veel oma erilised, spetsiifilised huvid, mis on seotud nende rahvuslike erinevustega.

Liidu Nõukogu, mis esindab NSV Liidu kogu töörahva üldisi huvisid, valitakse Nõukogude Liidu kodanike poolt valimisringkondade järgi, lähtudes normist — üks saadik 300 000 elaniku kohta.

Rahvuste nõukogu, mis esindab eri rahvuste spetsiifilisi huvisid, valitakse NSV Liidu kodanike poolt igas liidu-

vabariigis, autonoomses vabariigis, autonoomses oblastis ja rahvusringkonnas, lähtudes normist — 25 saadikut igast liiduvabariigist, 11 saadikut igast autonoomsest vabariigist, 5 saadikut igast autonoomsest oblastist ja 1 saadik igast rahvusringkonnast.

Olenemata territooriumi suurusest ja rahva arvust valib iga liiduvabariik võrdse arvu saadikuid (25) NSV Liidu Rahvuste Nõukogusse. See tähendab, et Eesti NSV, mille territoorium on 45 000 ruutkilomeetrit, rahva arv aga 1 196 000 inimest, valib NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogusse samapalju saadikuid kui Vene NFSV, mille territoorium on üle 17 miljoni ruutkilomeetri, rahva arv aga 117,5 miljonit inimest. Eesti rahvas valib samuti nagu teistegi liiduvabariikide rahvad 25 saadikut Rahvuste Nõukogusse, kuigi Eesti NSV territoorium on Vene NFSV-st peaaegu 380 korda väiksem, rahva arv aga on 98 korda väiksem Vene Föderatsiooni rahva arvust.

NSV Liidu Ülemnõukogu mõlema koja saadikud valitakse kõik kogu maal kehtiva ühtse, üldise, võrdse ja otsese valimisõiguse alusel salajase hääletamise teel.

NSV Liidu Ülemnõukogu kojad on täiesti võrdõiguslikud. Kummalgi koyal pole mingeid eeliseid teise ees seadusandliku võimu, NSV Liidu Ülemnõukogu prerogatiivide ellurakendamisel. Kummalgi koyal on ühesugune õigus seadusandlikuks algatuseks. Seadus loetakse kinnitatuks, kui see on vastu võetud mõlema koja poolt, kummagi koja liht- häälteenamusega.

NSV Liidu Ülemnõukogu kodade võrdsus avaldub ka selles, et nad võtavad võrdsete õigustega osa NSV Liidu kesksorganite moodustamisest ja neil mõlemil on ühesugune õigus nende tegevuse kontrollimiseks. Nii valib NSV Liidu Ülemnõukogu mõlema koja ühisel istungil NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi, moodustab liidu valitsuse — NSV Liidu Ministrite Nõukogu, valib NSV Liidu Ülemkohtu ja määrab NSV Liidu Peaprokuröri.

NSV Liidu konstitutsiooni 47. paragrahvis öeldakse, et juhul kui Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu vahel tekib lahkarvamus, antakse küsimus lahendada mõlema koja poolt võrdsetel pariteetsetel alustel moodustatud kokkuleppekomisjonile. Kui komisjon ei tule kooskõlastatud, ühisele otsusele või kui ta otsus ei rahulda ühte koda, siis vaadatakse küsimus teistkordselt läbi mõlemas kajas.

Kui puudub mõlema koja ühine kooskõlastatud otsus,

siis on NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumil õigus NSV Liidu Ülemnõukogu laiali saata ja uued ülemnõukogu valimised määrata. Sel kombel on NSV Liidu konstitutsiooni 47. paragrahv NSV Liidu Ülemnõukogu kodade tegeliku võrdsuse üheks kindlamaks garantiiks.

Kodade võrdsuse kindlustamise oluliseks tingimuseks on ka mõlema koja ühesugune töökord. Seaduseelnõude arutamine Ülemnõukogus toimub kodade viisi, kusjuures kindlustatakse seaduseelnõude paralleelne ja üheaegne arutamine ning vastuvõtmine. Kui arutamine toimub aga mõlema koja ühisel istungil, siis toimub seaduseelnõude hääletamine kodade kaupa eraldi.

Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu ühiseid istungeid juhatavad kordamööda Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu juhatajad.

Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu võrdsus väljendub ka selles, et mõlemad kojad valitakse võrdse kestusega tähtjaks — neljaks aastaks.

Kahe koja olemasolu, mis väljendavad nii kogu töörahva kui ka puht rahvuslikke huvisid, tagab NSV Liidu Ülemnõukogus Nõukogude Liidu kõigi rahvaste, kõigi ta rahvuslike koostisosade ühtsuse ja harmoonia.

Nõukogude Liidu jõud ja tugevus seisab selles, et ta on loodud ja areneb ka edasi demokraatlikel, tõeliselt rahvalikel alustel.

Kõigis riikliku ja majandusliku arengu sfäärides on meie maal peremeheks rahvas. Sellest on küllalt, kui heita pilk riigi võimuorganite sotsiaalsele koosseisule, et veenduda Nõukogude sotsialistliku riigi tõeliselt demokraatlikus loomuses. Nii oli 1958. aastal valitud NSV Liidu Ülemnõukogu 1378-st saadikust 614 inimest ehk 44,6 protsenti töölised ja kolhoosnikud. Üldse oli aga saadikute hulgas sotsiaalse seisundi poolest üle 60 protsenti töölisi ja talupoegi. Ülejäänud olid nõukogude intelligentsi esindajad. NSV Liidu Ülemnõukogu saadikute hulgas oli 24,6 protsenti naisi.

Samasugune on ka liiduvabariikide ülemnõukogude koosseis.

Kohalikesse nõukogudesse valiti 1959. aastal üle 1,8 miljoni saadiku. Üle 60 protsenti neist moodustavad töölised ja kolhoosnikud.

Eesti NSV kohalike nõukogude 1959. a. märtsis vali-

tud 11727-st saadikust moodustavad töölised ja kolhoosnikud 52,4 protsenti.

Nõukogude Liit on tööliste ja talupoegade riik. Kogu võim NSV Liidus kuulub linna ja maa töörahvale töörahva saadikute nõukogude näol, kes moodustavad NSV Liidu poliitilise aluse ja on kõige massilisemaks ning demokraatlikumaks organisatsiooniks, mis hõlmab ja ühendab kogu linna ja maa töörahvast.

«Nõukogude võimu olemus seisab selles, et kogu riigivõimu, kogu riigiaparaadi alaliseks ja ainsaks aluseks on just kapitalismi poolt rõhutatud klasside, s. o. tööliste ja poolproletaarlaste (talupoegade, kes ei ekspluateeri võõrast tööd ja kes peavad pidevalt kas või osaliseltki oma tööjõudu müüma) massiorganisatsioon. Just need hulgad, kes isegi kõige demokraatlikumates kodanlikes vabariikides, olles seaduse järgi üheõiguslikud, kõrvaldati tegelikult tuhande võtte ja konksu abil poliitilisest elust osavõtmisest ning demokraatlike õiguste ja vabaduste kasutamiseks, tõmmatakse nüüd kaasa alaliseks ja kindlaks, sealjuures otsustavaks osavõtuks riigi demokraatlikust valitsemisest.»³⁶ «Nimelt seepärast,» rõhutas V. I. Lenin, «on nõukogud demokratismi kõrgem vorm, isegi rohkem: demokratismi *sotsialistliku* vormi algus...»³⁷

Missuguses kapitalistlikus riigis, olgu kas või kõige enam ülistatud kodanliku demokraatiaga maal, võivad töörahva hulgad osa võtta riigi ja majanduse juhtimisest? Niisugust maad ei ole ega saagi olla seni, kui võim on ekspluataatorlike klasside käes, kui vabrikud ja tehased, pangad, maapõuevarad ja metsad kuuluvad üksikutele kapitalistidele. Aga missugusest tõelisest demokraatiast (iseegi valitud riigivõimuorgani puhul) saab olla juttu ükskõik missuguses kapitalistlikus riigis, kui rahvas on tegelikult poliitiliste õigusteta?

Võtame näiteks Ameerika Ühendriigid, mille ühiskondlikule korrale kodanlikud poliitilised parteid ja võimsad kapitalimagnaatide ideoloogid teevad reklaami kui «tõeliselt» demokraatlikule korrale.

Ameerika Ühendriikide koosseisu kuulub praegu 50 osariiki, kuid rahvusgruppe on ainult kolm-neli. Ameerika Ühendriigid ei jagune osariikidesse rahvuste, vaid geo-

³⁶ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 437.

³⁷ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 239.

graafilise iseloomu järgi. Ameerika Ühendriikide rahvusgruppidel, peale valitseva rahva, pole oma rahvuslike riiklike vormide loomise võimalust.

Vaatame Ameerika Ühendriikide Kongressi 1957. aasta sotsiaalset koosseisu. Kongressi 529 liikme hulgas pole ühtki tõelist töelist, samuti pole ka ühtegi lihtfarmerit. Kongressi koosseisu kuulub 314 juristi, kes on monopolide teenistuses, 119 bisnismeni, 27 kodanliku ajakirjanduse juhtivat tegelast, 22 suurfarmerit ja 47 muud tegelast. Nagu neist andmeist nähtub, on kongressil esindatud rõhuvas enamikus suurkapitali esindajad. Kongressi koosseisus on ainult 17 naist, s. o. 3 protsenti liikmetest. Ameerika Ühendriikide kodanike hulgas on 17,5 miljonit neegrit ehk 10,4 protsenti maa üldisest rahvaarvust, kuid kongressi liikmeiks on ainult 3 neegrit ehk 0,56 protsenti kongressi liikmete üldarvust.

Neegritel pole poliitilisi õigusi. Ameerika Ühendriikide valitsev klikk õhutab riigis šovinismi, tagab Ku-klux-klani tüüpi fašistlike organisatsioonide, kes tapavad metsikult neegreid, verise tegevuse täielikku karistamatust. Miljonid neegrid on tegelikult ilma valimisõiguseta. Äärmiselt piiratud on neegrite majanduslikud õigused. Neegrid saavad valgetega võrreldes madalamat töötasu ja neid kasutatakse kõige raskematel töödel. Kolmeteistkümnes osariigis pole neegritel õigust sõita valgetega koos trammis ja rongis. Neegritel pole õigust õppida ühes koolis koos valgetega. Kolmekümne kuues Ameerika osariigis valitsevad rassistlikud seadused, mis keelavad abielu neegrite ja valgete vahel. Karmilt jälitatakse Ameerika Ühendriikides ka teisi vähemusrahvusi. Ameerika rassistid jälitavad vene-lasi, ukrainlasi, valgevenelasi, hiinlasi, korealasi, mehhik-lasi ja muid vähemusrahvaid.

Neist kaugeltki mitte täielikest andmeist on näha, mida kujutab endast Ameerika Ühendriikide demokraatia. Niinimetatud «vabas maailmas» on töelistel ja töörahval, kuid siiski mitte kõigil, õigus ainult hääletada ühe või teise valitseva klassi esindaja poolt, kuid mingil juhul pole neil võimalust osa võtta seadusandlike organite tegevusest.

Nagu nähtub Ameerika Ühendriikide kohta toodud andmeist, ei moodustata kodanlikke föderatsioone rahvuste järgi, vaid veelgi enam — neis toimub vähemusrahvuste halastamatu rõhumine. Täielikuks vastandiks sellele on

nõukogude föderatsioon — NSV Liit. Nõukogude föderatsioon on riikliku korra vormiks, mis on tingitud meie maa paljurahvuselisest koosseisust, ja mis on allutatud rahvusküsimuse lahendamise küsimusele, rahvuste vennaliku koostöö loomisele ühtses liitriigis.

NSV Liit on ühtne paljurahvuseline liitriik, kuid samal ajal koosneb ta praegu viieteistkümnest võrdõiguslikust suveräänsesest riigist.

Suveräänsuse printsiip, kui antud maa riikliku võimu sõltumatus ja õigus vabalt lahendada oma sise- ja välisasju, on NSV Liidus üldtunnustatud ja lähtub sellest, et suverääne peab olema iga riik, vaatamata tema majanduslikule võimsusele ja territooriumi suurusele.

Meie maal ei ole ega saagi olla vastuolusid rahva suveräänsuse ja riigi suveräänsuse vahel, kuna Nõukogude riik on töötava rahva poliitiliseks organisatsiooniks, kes väljendab ja kaitseb kogu töörahva elulisi huvisid.

Riikliku iseseisvuse mõiste on tihedalt seotud rahvusliku iseseisvuse mõistega. Ekspluataatorlikes paljurahvuselistes maades aga niisugust kokkusattumist ei saa olla, kuna rahvuslik iseseisvus tähendab rahva enesemääramise õigust, kaasa arvatud riigist lahkulöömine ja iseseisva riigi loomine. Niisugust õigust rahvastel kodanlikes riikides muidugi pole.

Töös «Sotsialistlik revolutsioon ja rahvuste enesemääramise õigus» näitas V. I. Lenin, et rahvuste enesemääramise õigus «tähendab üksnes õigust sõltumatusele poliitilises mõttes, õigust vabale poliitilisele lahtilöömisele rõhuvast rahvusest.»³⁸

Rääkides rahvuste enesemääramise õigusest, pidas V. I. Lenin eelkõige silmas rahvuste riiklikku iseseisvust. Siit tuleneb, et NSV Liidu liiduvabariikide suveräänsus esindabki vahetult rahvuste enesemääramise õigust, kuna liiduvabariigid on nõukogulikud rahvusriigid.

Kuid rahvuste enesemääramise õigus ei tähenda ainult riigist lahkulöömise õigust, vaid näeb eelkõige ette ka õigust rahvusel omaenda soovi järgi kindlaks määrata oma poliitilist elu ja teiste rahvustega igasugustesse sidemetesse astuda.

Vastavalt sellele määrasid liiduvabariikide rahvad oma

³⁸ V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 134.

suveräänsust kasutades oma soovi kohaselt kindlaks oma poliitilise elulaadi ja astusid omavahel vabalt liidusideme-
tesse.

Eelkõige tuleb vaadelda lähemalt küsimust NSV Liidu suveräänsuse ühendamisest liiduvabariikide suveräänsu-
sega.

NSV Liidu suveräänsus on niisugune suveräänsus, mis on kehatatud ühtses sotsialistlikus liitriigis, mis eeldab riigivõimu sõltumatust ükskõik millise teise riigi võimust. NSV Liit lahendab vabalt, iseenda äranägemisel kõiki sise- ja välisasju, ilma et ta seejuures rikuks mistahes teiste riikide õigusi ja rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud norme. Seepärast on loomulik, et NSV Liitu kuuluvate kõikide liiduvabariikide vabatahtliku kokkuleppe põhjal on NSV Liidu asjaajamise alla antud kõik murrangulised, tähtsamad küsimused, mis tulenevad NSV Liidu eduka kaitsmise vajadusest imperialistliku agressiooni vastu, samuti kõik küsimused, mis taotlevad nõukogude ühiskonnas riikliku juhtimise ühtsuse tugevdamist kõigis majandus-, riikliku, kultuuri- ja ühiskondlik-poliitilise elu tähtsamates sfäärides ning maal ühtse seadusandluse kehtestamisel, mis väljendaks sotsialistliku demokraatia printsiipe ja ideesid. See kompetents on täpselt formuleeritud NSV Liidu konstitutsiooni 14. paragrahvis.

NSV Liidu suveräänsuse ja liiduvabariikide suveräänsuse ühendamine baseerub kommunistlikku ühiskonda ehitavate nõukogude rahvaste põhiliste huvide ühtsusel.

NSV Liidu kõigi rahvaste põhiliste huvide ühtsuse tõttu, mille määravad kindlaks nõukogude korra majanduslike, poliitiliste ja ideoloogiliste aluste terviklikkus, on kõik meie maa rahvad huvitatud NSV Liidu edasisest kindlustamisest, samuti kui Nõukogude Liit tervikuna on huvitatud tema koosseisu kuuluvate rahvusvabariikide kasvust ja arenemisest, sest sellest sõltub nii liiduvabariikide kui ka kogu Nõukogude Liidu heaolu ja õitseng. Sotsialistliku korra tingimustes pole mingit pinda antagonismil NSV Liidu õiguste ja suveräänsuse ning liiduvabariikide õiguste ja suveräänsuse vahel.

Nõukogude Liit on paljurahvuseline riik, kus on kindlustatud kõigi rahvaste majanduse ja kultuuri igakülgne areng. Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse igapäevaseks mureks on meie maa kõigi rahvaste poliitiline, majanduslik ja kultuuriline arendamine. Seepärast on loo-

mulik, et sotsialistlikus liitriigis säilitab iga nõukogude vabariik NSV Liidu suveräänsete õiguste kõrval ka enda iseseisva rahvusriigi suveräänsed õigused.

Nõukogude Liidu ja liiduvabariikide volituste ulatus on seadusandlikult kinnitatud NSV Liidu ja liiduvabariikide konstitutsioonidega ning nagu eespool juba märgitud, on see kindlaks määratud NSV Liidu konstitutsiooni 14. paragrahvi. Väljaspool selle paragrahvi ulatust teostavad liiduvabariigid riiklikku võimu iseseisvalt, säilitades täielikult oma suveräänsed õigused.

Liiduvabariikide tõelist suveräänsust saab kindlustada ainult Nõukogude Liit. Liiduvabariikide suveräänsete õiguste kaitse on NSV Liidu konstitutsiooni 15. paragrahvi järgi pandud Nõukogude Liidule.

Liiduvabariikide suveräänsust kindlustab Nõukogude Liidu kogu sõjaline, majanduslik ja poliitiline potentsiaal. Liiduvabariikide suveräänsuse kaitsmine ilmnes eriti selgesti Suure Isamaasõja ajal, mil rida nõukogude vabariike, nagu Ukraina, Valgevene, Moldaavia, Leedu, Läti ja Eesti olid täielikult, Vene NFSV aga osaliselt ajutiselt okupeeritud Saksa fašistlike vägede poolt, ja kui nende ajutiselt okupeeritud riikide rahvad päästeti fašistlikust orjusest Nõukogude Liidu kõigi rahvaste, eesotsas suure vene rahva, ühiste jõupingutuste tulemusel.

Sõjajärgsel perioodil ilmnes uue jõuga liiduvabariikide NSV Liitu kuulumise eelis. See ei kindlustanud ainuüksi välist julgeolekut, vaid ka sisemist majanduslikku edasijõudmist, rahvaste vabadust ja rahvuslikku arengut.

NSV Liidu 1936. a. Konstitutsioon liidab liiduvabariikide iseseisvuse põhigarantiidega ka õiguse vabalt lahkuda Liidu koosseisust, vabariikide territooriumi puutumatus ja vabariigi konstitutsiooni eksistentsi.

Liiduvabariikide suveräänsuse reaalsuse oluliseks garantiiks on töölisklassi diktatuuri süsteemi kuuluvate kõigi organite tegevuse arukas juhendamine kommunistliku partei poolt. Rakendades pidevalt ellu leninlikku rahvuspoliitikat, kindlustab kommunistlik partei rahvastevahelist sõprust ja omakasupüüdmatut vastastikust abistamist ning Nõukogude Liidu rahvaste vaba arengut. See aga omakorda tugevdab vennasrahvaste monoliitsust ja muudab liiduvabariikide suveräänsuse elujõuliseks.

Nõukogude Liit abistab pidevalt liiduvabariike nende rahvusriikluse edukal arendamisel, nende majanduse ja kul-

tuuri arendamisel, mis iseendast kujutab ka üht liiduvabariikide suveräänsete õiguste kaitsmise vormi.

Üheks Nõukogude Liidu koosseisu kuuluvaks suveräänseks vabariigiks on Eesti NSV.

Eesti NSV Konstitutsioon, mis on kooskõlastatud NSV Liidu Konstitutsiooniga, kajastab ühiskondlikku ja riiklikku korda, määrab kindlaks riigivõimu- ja -valitsemisorganite organisatsioonilised ja tegevusprintsüübid, valimissüsteemi, kodanike põhiõigused ja kohustused.

Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik on tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik (Eesti NSV Konstitutsiooni 1. paragrahv).

Kogu võim Eesti NSV-s kuulub linna ja maa töörahvale töörahva saadikute nõukogude näol. Need kindlustusid kapitalistide ja suurmaaomanike võimu kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtimapaneku tulemusena (Eesti NSV Konstitutsiooni 2. ja 3. paragrahv).

Eesti NSV majanduslikuks aluseks on sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisriistade ning -vahendite sotsialistlik omandus, mis on kindlustunud kapitalistliku majandussüsteemi likvideerimise, tootmisriistade ning -vahendite eraomanduse kaotamise ja inimese ekspluateerimise kaotamise tulemusena (Eesti NSV Konstitutsiooni 4. paragrahv).

Eesti NSV ühines vabatahtlikul alusel, samuti nagu feised liiduvabariigid, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu.

Eesti NSV Konstitutsiooni 13. paragrahvis on fikseeritud Eesti NSV Nõukogude Liiduga ühinemise siht:

«Vastastikuseks abistamiseks majanduslikul ja poliitilisel, samuti ka riigikaitse alal Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik liitus vabatahtlikult üheõiguslike nõukogude sotsialistlike vabariikidega — Vene NFSV, Ukraina NSV, Valgevene NSV, Usbeki NSV, Kasahhi NSV, Gruusia NSV, Aserbaidžani NSV, Leedu NSV, Moldaavia NSV, Läti NSV, Kirgiisi NSV, Tadžiki NSV, Armeenia NSV, Turkmeenia NSV — liitriigiks nimetusega Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

Sellest sihist lähtudes Eesti NSV tagab NSV Liidule tema kõrgemate riigivõimuorganite ja riigivalitsemisorganite õigused, mis on kindlaks määratud NSV Liidu Konstitutsiooni 14. paragrahvis.

Väljaspool NSV Liidu Konstitutsiooni 14. paragrahvi

eeskirju teostab Eesti NSV riigivõimu iseseisvalt, säilitades täielikult oma suveräänsed õigused.»

Ühinedes teiste rahvastega NSV Liidu koosseisu ja piirates vabatahtlikult oma õigusi NSV Liidu Konstitutsiooni 14. paragrahvi ulatuses, andis Eesti NSV vabatahtlikult, vastavalt Eesti NSV Konstitutsiooni 13. paragrahville, osa õigusi üle Liidu kompetentsi nende ühiseks rakendamiseks. Kuid selline omaenda õiguste piiramine ei tähenda sugugi iseseisvusest loobumist, just vatupidi, see on iseseisvuse kaitsmise eest hoolitsemine. Vabariik ei piiranud oma õigusi mitte selleks, et oma iseseisvusest ilma jääda, vaid vastastikuse abistamise huvides ja selleks, et kindlustada oma iseseisvust ja tõelist sõltumatust.

Nõukogude Liidu koosseisus sai Eesti NSV tõelise vabaduse ja rahvusliku iseseisvuse. Seejuures sai ta aga ka kindla kaitse imperialistlike riikide kallalekippumiste vastu. Astudes rahvaste vennalikku liitu sai Eesti NSV soodsad võimalused oma poliitiliseks arenguks. Eesti muutus kapitalistliku maailma mahajäänud ääremaast eesrindlikuks, kõrgesti arenenud tööstuse ja põllumajandusega sotsialistlikuks vabariigiks.

Kuuludes Nõukogude Liidu koosseisu ei teosta Eesti NSV ainult juriidiliselt, vaid ka tegelikult riiklikku võimu oma vabariigi piirides täiesti iseseisvalt, säilitades täielikult oma suveräänsed õigused. Eesti vabariigi suveräänsus on juriidiliselt ja tegelikult (de jure ja de facto) kindlaks määratud terve rea õiguslike ning materiaalsete garantiidega, mis on fikseeritud NSV Liidu Konstitutsioonis ja Eesti NSV Konstitutsioonis.

Milles väljenduvad siis Eesti NSV suveräänsed õigused?

1. Eesti NSV-l on oma kõrgemad riigivõimu- ja riigivalitsemisorganid, mis teostavad sõltumatult kõiki vabariigi suveräänseid õigusi, mis on ette nähtud Eesti NSV Konstitutsiooni 13. ja 19. paragrahvis.

Eesti NSV kõrgemaks riigivõimuorganiks on Eesti NSV Ülemnõukogu. See organ valitakse Eesti NSV kodanike poolt neljaks aastaks (üks saadik 10 000 elaniku kohta).

Saadikute valimised kõigisse tööraha saadikute nõukogudesse kogu NSV Liidu territooriumil, sealhulgas ka Eesti NSV-s, on üldised. See tähendab, et iga nõukogude kodanik, kes on saanud 18-aastaseks, saab õiguse valida

saadikuid kõigisse nõukogudesse, nii kohalikesse kui ka Ülemnõukogusse ja olla ise valitav töörahva saadikute kohalikesse nõukogudesse. Nõukogude Konstitutsioon annab noortele avarad võimalused aktiivseks osavõtuks poliitilisest elust. NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks võidakse valida iga Nõukogude kodanikku, kes on saanud 23-aastaseks, liidu- ja autonoomse vabariigi ülemnõukogusse aga kodanikke, kes on saanud 21-aastaseks.

Õigus osa võtta valimisest ja olla valitav riigivõimorganitesse on igal kodanikul sõltumata rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, paiksusest, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisundist ja endisest tegevusest, välja arvatud nõdrameelsed. Kui Nõukogude Konstitutsioon veel hiljuti nägi ette valimisõiguste äravõtmist kohtu poolt, siis NSV Liidu Ülemnõukogu 1958. a. detsembrikuu istungjärk tühistas ka selle kitsenduse.

Saadikute valimised on ühetaolised. See tähendab, et saadikute valimised nõukogudesse on ühetaolised kõigile kodanikele: igal valijal on ainult üks hääl, kusjuures kõikide valijate hääled on võrdsed.

Meie maal on kodanike võrdõiguslikkus valimistel, hoolimata nende rahvusest ja rassist, kindlustatud seadusandlikul teel.

Nõukogude naistel on meestega võrdsed õigused, sealhulgas ka valimisõigused.

Nõukogude armee ja sõjalaevastiku ridades teenivail kodanikel on kõigi muude kodanikega võrdne õigus valida ja olla valitav.

Saadikute valimised on otsesed. See tähendab, et saadikute valimisi kõikidesse nõukogudesse, alates küla ja linna töörahva saadikute nõukogust kuni NSV Liidu Ülemnõukoguni, teostavad vahetult valijad ise.

Hääletamine saadikute valimistel on salajane. Salajaseks hääletamiseks on meie maal loodud kõik vajalikud tingimused. Valimiste korraldamine on ühiskonna kontrolli all, häälte lugemise juures on õigus viibida selleks eriliselt volitatud töörahva ühiskondlike organisatsioonide ja ajakirjanduse esindajatel.

Eesti NSV Ülemnõukogu saadikute valimisel 1959. a. märtsis võttis valimistest osa 887 446 inimest, mis moodustab 99,59 protsenti valijate üldarvust (nimekirjadesse oli võetud 891 091 valijat).

Kõigis 125 valimisringkonnas hääletas kommunistide ja parteitute valimisbloki poolt 883 244 valijat, mis moodustab 99,53 protsenti valimistest osavõtnud valijate üldarvust.

Ka niisugune üksmeel on täiesti mõistetav. Eesti töörahvas nimetab oma kandidaatideks oma parimaid esindajaid, niisuguseid nagu näiteks Aleksander Laansalu — kaadritöeline, Tallinna M. I. Kalinini nimelise Elavhõbealaldajate Tehase sepp, vabariigi parim kangur «Keila» vabrikust Helmi Rekkor, Rapla rajooni «Kalevi» kolhoosi seatalitaja Juta Ruiso jt.

Need ja teised nendetaolised töörahva hulgast tulnud riigitegelased, kes oma elusihiks, oma tööalase ja poliitilise tegevuse sihiks on seadnud võitluse rahva heaolu ja õitsengu eest, ongi valitud rahva poolt Eesti NSV kõrgeimasse riigivõimuorganisse.

Eesti NSV Ülemnõukogu saadikute hulgas on nõukogude, partei, ametiühingute ja komsomolitöötajaid, Nõukogude armee ja sõjalaevastiku sõjamehi, vanema põlve ja meie kuulsusrikka noorsoo esindajaid. Eesti NSV Ülemnõukokku on valitud 41 naist, mis moodustab 32,8 protsenti kogu saadikute koosseisust.

Eesti NSV Ülemnõukogu saadikute koosseis näitab kõige paremini nõukogude demokraatia kui kogu töörahva tõelise demokraatia olemust.

Enamiku kodanlike riikide konstitutsioonides on vormiliselt välja kuulutatud «üldine» valimisõigus, kuid kodanlus kardab rahvast ja teeb kõik selleks, et seda õigust tegelikult olematuks teha.

«Demokraatia tühisele vähemikule, demokraatia rikkastele — selline on kapitalistliku ühiskonna demokratism,» ütles V. I. Lenin. «Kui vaadelda kapitalistliku demokraatia mehhanismi lähemalt, siis näeme kõikjal, niihästi valimisõiguse «väikestes», näiliselt väikestes üksikasjades (paikuse tsensus, naiste väljajätmine jne.), esindusasutuste tehnikas ja koosolekuõiguse faktilistes kitsendustes (ühiskondlikud hooned pole «kerjustele»!) kui ka iga päev ilmuva ajakirjanduse puhtkapitalistlikus korralduses ja nii edasi ja nii edasi, näeme üht demokraatia piiramist teise peale. Need vaeste suhtes rakendatavad kitsendused, eranditegemised, tõkestused tunduvad väikestena, eriti selle silmis, kes ise pole kunagi häda tundnud ega rõhutatud klassidega nende igapäevases elus lähemalt kokku

puutunud... — kuid kõik need kitsendused ühtekokku kõrvaldavad kehvistu, tõrjuvad ta välja poliitikast, ei lase tal aktiivselt osa võtta demokraatiast.»³⁹

Niisugune kodanliku demokraatia leninlik iseloomustus oli kehtiv ka kodanliku Eesti parlamendi valimiste süsteemi kohta.

Kodanliku Eesti Konstitutsioonis, mis astus jõusse 1. jaanuaril 1938. aastal, deklareeriti, et «Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas».

Kuid selle konstitutsiooni 1. paragrahvis väljakuulutatud deklaratsiooni valelikkust ei paljastanud üksi Eesti kodanliku riigi armetu tegelikkus, vaid isegi seesama konstitutsioon, mille 34. paragrahvis täpsustati: «Kõrgeimat riigivõimu teostab eesti rahvas hääleõiguslike kodanikkude kaudu.» Kellel siis oli kodanlikus Eestis valimisõigus, keda ja kuidas valiti riigivõimuorganeisse, kes oli tegelikult selle võimu kandjaks?

Kodanliku Eesti parlament, mida nimetati Riigikoguks, koosnes kahest kojast: Riigivolikogust ja Riiginõukogust. Riigivolikogu, mis koosnes 80 saadikust, valimised toimusid «üldiste» valimiste alusel. «Üldised» valimised olid piiratud vanusetsensusega. Valimisest võisid osa võtta isikud, kes valimiskirjade parandamise ja täiendamise ajaks said 22-aastaseks. See tähendab, et kümned tuhanded 18 kuni 22 aasta vanused noored inimesed oli jätetud ilma hääleõiguseta. Valimisõigusi polnud ka sundaega teenivail sõjaväelastel, kurtumadel, pimedatel ja teistel, kes olid hoolduse all või said riigilt toetust.

Kehtis ka paiksuse tsensus: valijate nimekirja võeti ainult isikud, kes olid antud maakohas elanud mitte vähem kui aasta. Kuna aga tööpuudus sundis töörahvast rändama mööda maad töö otsingul, siis jäid veel kümned tuhanded tööliised «valimislaeva» parda taha. Tuhanded talud müüdi iga aasta oksjonil. Talupojad jätsid maha oma alalise elukoha, siirdusid linnadesse ja teistesse maakondadesse ning kaotasid sellega õiguse valimistest osa võtta, kui nad uuel kohal olid elanud vähem kui aasta. Samal ajal võis aga majaomanikel ja kulakutel olla kaks või rohkemgi häält.

Lisaks arvukatele valimistsensustele oli valimisseaduses ette nähtud, et juhul, kui mingis valimisringkonnas

³⁹ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 430.

esitati üldse ainult üks kandidaat, siis ei toimu selles ringkonnas üldse valimisi, kandidaat aga loetakse automaatselt «valituks».

Kui valimised toimusid aga vastavalt tol ajal kehtinud valimisseadusele, siis polnud tingimata vaja, et valimistest võtaks osa enamik registreeritud valijaid. Tuleb üldse märkida, et valituks loeti see kandidaat, kes sai teiste kandidaatidega võrreldes rohkem hääli, sõltumata nende absoluutsest hulgast.

Seepärast loeti valimised toimunuks isegi siis, kui neist võttis osa 20—30 protsenti registreeritud valijatest, saadik võis aga olla valitud 20—30 protsendi hääletamisest osa võtnud valijate häältega.

24.—25. veebruaril 1938. aastal toimunud Riigivolikogu valimistel sattusid 8 kodanluse kandidaati volikokku ilma valimiseta. Ülejäänud 72 valimisringkonnas võttis valimistest osa ainult 71 protsenti valijaid. 46 fašistliku «rahvarinde» (Pätsi-Laidoneri rühm) kandidaati valiti valijate vähemiku poolt, kes valimistest osa võttis. Nende poolt hääletas ainult 47,4 protsenti valijaid.

54 saadikut (nende hulgas 8 automaatselt «valitud») valitsuse reaktsioonilisest «rahvarindest» said 211 260 häält, mis ühe saadiku kohta teeb keskmiselt 3912 valijat. Opositsiooni 26 kandidaadi poolt hääletas aga 189 929 ehk opositsiooniliste parteide iga saadiku kohta tuli keskmiselt 7305 valija häält. Teisiti öeldes — selleks, et olla valitud opositsioonilisest (isegi kodanlikust) parteist, tuli toetuda peaaegu kaks korda suuremale arvule valijatele, kui seda oli vaja valitsuspartei kandidaadile.

Riigivolikogu valimisringkonnad olid moodustatud arvestusega, et nõrgestada töörahva ja tugevdada kodanlike elementide jõudu. 12 valimisringkonnas oli igas 6000—8000 valijat, 11 valimisringkonnas aga igas 10 000—12 000 valijat. Seejuures olid suurema valijate arvuga valimisringkonnad loodud neis rajoonides, kus domineeris proletaarne elanikkond, ja ka Nõukogude Liidu piiriäärseis linnades ja valdades asuvad valijad, sest need olid kodanlikule korrale kõige vaenulikumad.

Niisuguse valimissüsteemi tõttu oli Riigivolikogu organiks, kes esindas peamiselt kodanlust, mitte aga töörahvast. 1938. aastal valitud Riigivolikogu 80 saadiku hulgas oli 10 aktsiaseltside ja pankade juhatuste ja nõukogude liiget, 36 kulakut, 4 linnamajaomanikku, 3 vaimulikku,

2 ametnikku ja ainult 3 töolist. Ometi aga moodustasid just töölised, kehvtalupojad ning väikeametnikud Eesti elanikkonna valdava enamiku!

Veelgi reaktioonilisem organ oli Riiginõukogu.

Kodanlike parlamentide ülemkojad moodustatakse kas riigipea poolt määratavaist liikmeist, või valitakse mitmeastmeliste valimiste teel, kusjuures reeglina rakendatakse palju rohkem kodanike valimisõiguse kitsendamisi kui alamkodade valimiste puhul. See ilmnes ka kodanliku Eesti parlamendi taolise koja — Riiginõukogu — puhul.

Eesti kodanlikud valitsejad nimetasid Riiginõukogu tavaliselt «tasakaalu organiks» Riigivolikogu suhtes, mis valiti «üldistel» valimistel, ja mis polnud, hoolimata arvu-kaist tsensustest, kaitstud selle eest, et selle koosseisu ka üksikud töörahva esindajad võisid pääseda.

Riiginõukogu 36 liikmest kuulusid 6 liiget sinna oma ametkoha tõttu, nimelt: vägede ülemjuhataja (ehk ülemjuhataja, kui vägede ülemjuhatajat pole määratud), Eesti evangeeliumi luteriusu kiriku pea (piiskop), Eesti apostliku õigeusu kiriku pea (metropoliit), Tartu ülikooli rektor, Tallinna polütehnikumi rektor ja Eesti emissioonipanga president.

Riiginõukogu 10 liiget määrati presidendi poolt. Niisuguseks määramiseks oli kandidaatide esitamise õigus «Vabadusristi vendade kavaleride liidu» juhatusel. «Vabadusrist» oli orden, millega autasustati eriti agaraid kodanliku korra kaitsjaid, kes paistsid silma võitluses töörahva revolutsioonilise liikumise vastu.

Ülejäänud Riiginõukogu 20 liiget komplekteeriti järgmiselt: 3 liiget valiti kohaliku omavalitsuse poolt (1 — ajutiste maavalitsuste esimeeste hulgast ning 2 valla- ja küla- vanemate hulgast, 1 linna omavalitsuste poolt (linnapeade hulgast), 1 reaktioonilise poolfašistliku organisatsiooni Kaitseliidu kesknõukogu poolt ja ülejäänud kodanlike kutsekodade poolt.

Veelgi demokraatiavastasem oli presidendi valimine.

Presidendi valimiseks loodi peale Riigivolikogu ja Riiginõukogu veel kolmas organ — niinimetatud «Omavalitsuse esindajate kogu», millel oli 120 liiget.

Presidendi kandidaate võisid esitada ainult Riigivolikogu, Riiginõukogu ja omavalitsuse esindajate kogu — igaüks ühe kandidaadi.

Kõigis kolmes organis seati üles üks kandidaat —

K. Päts, kes esitatigi presidendiks valimiseks Riigivolikogu, Riiginõukogu ja omavalitsuse valijameeste ühendatud valimiskogule. On päris selge, et K. Pätsi enda poolt valitud ja komplekteeritud organid 24. aprillil 1938. a. sellesama K. Pätsi ka presidendiks valisid.

See kõik iseloomustas kodanliku Eesti parlamendivalimiste süsteemi rahvavaenulikkust, valskust ja silmakirjalikkust.

Niisugune kodanliku Eesti parlamendi koosseis ja president teostasidki riigis võimul olevate ja väliskapitalist, peamiselt fašistliku Saksamaa kapitalist sõltuvate kapitalistide ja «hallparunite» tahet.

Ja kui tuligi mainida kodanliku Eesti aegset konstitutsiooni, siis tuleb seejuures rõhutada, et ainult tõeliselt suveräänses riigis — Nõukogude Eestis on kõrgema võimu kandjaks tegelikult rahvas. Rahva poolt vabalt valitud Eesti NSV Ülemnõukogu, mis koosneb rahva parimatest esindajatest, kehastab kogu riigivõimu täiust vabariigis. Vabariigi piirides ei ole Eesti NSV Ülemnõukogu üle mingit muud võimu, temale on allutatud kõik vabariiklikud ja kohalikud võimuorganid.

Eesti NSV Ülemnõukogu formeerib iseseisvalt kõik vabariiklikud riigivalitsemisorganid, ta valib Ülemnõukogu Presiidiumi, Ülemkohtu, moodustab Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja kontrollib nende igapäevast tegevust. Eesti NSV Ülemnõukogule ja selle Presiidiumile kuulub piiramatult kontrolli õigus vabariigi kõigi organite tegevuse üle.

Eesti NSV Ülemnõukogu on vabariigi ainus seadusandlik organ. Ainult tema kompetentsi kuulub konstitutsiooni vastuvõtmine, muudatuste ja täienduste tegemine konstitutsioonis, rahvamajandusplaanide kinnitamine, riigieelarve ja muude aktide kinnitamine. Oma kompetentsi ulatuses võib vabariigi Ülemnõukogu iseseisvalt vastu võtta igasuguseid otsusi, milliseid ta vajalikuks peab tööliklassi diktaatori huvides, eesti rahva ja Nõukogude Liidu kõigi rahvaste huvides.

Eesti NSV Ülemnõukogu tegevuse näitena võib esitada neljanda koosseisu VII istungjärgu, mis toimus 29.—30. augustil 1958. aastal, töö. Eesti NSV Ülemnõukogu VII istungjärgul arutati suure ühiskondliku tähtsusega küsimusi. Need olid: 1. Vabariigi koolide materiaalse olukorra parandamine, kolhooside, sovhooside, ettevõtete ja ühiskondlike organisatsioonide kaasatõmbamisega sellele üritu-

sele. 2. Vabariigi linnade, asulate ja muude asustatud punktide heakorrastamine.

Nende küsimute arutamisest võttis osa 22 inimest, sealhulgas 17 Eesti NSV Ülemnõukogu saadikut ja kolm NSV Liidu Ülemnõukogu saadikut.

Tuleb rõhutada, et Eesti NSV Ülemnõukogu VII istungjärgu otsused, mis olid suunatud koolide materiaalse baasi tugevdamisele ja asulate edasisele heakorrastamisele, eeldavad töö intensiivistamise vajadust sel alal, igati arendada nõukogude, ametiühingute, kommunistlike noorsooühingute ja muude ühiskondlike organisatsioonide, kolhooside, ettevõtete, kooperatiivide jne. isetegevust, laialdaselt kaasa tõmmata elanikkonda nende tähtsate ülesannete lahendamisele.

Eesti NSV Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadused avaldatakse eesti ja vene keeles Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe ja sekretäri allkirjadega. Need Eesti NSV Ülemnõukogu poolt vastuvõetud otsused ja seadused ei vaja üleliidulise võimu kinnitust, need astuvad otsekohe jõusse ja neil on vabariigi piires kõrgeim juriidiline jõud. Vabariikliku seaduse kehtivuse tühistamise või muutmise õigus on ainult Eesti NSV Ülemnõukogul.

Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärke kutsub vähemalt kaks korda aastas kokku Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium. Erakorralised istungjärgud kutsutakse kokku Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi poolt tema äranägemisel või ühe kolmandiku Ülemnõukogu saadikute nõudmisel.

Eesti NSV Ülemnõukogu valib Eesti NSV Ülemnõukogu juhataja ja tema kaks asetäitjat.

Eesti NSV Ülemnõukogu juhataja juhatab Eesti NSV Ülemnõukogu istungeid ja jälgib kodukorrast kinnipidamist.

Ülemnõukogu tegevuses ja vabariigi seadustes väljendub kõige täielikumalt Nõukogude Eesti suveräänsus. Kõik kõrgemad ja kohalikud riigivõimuorganid, vabariigi koolid ja asutused tegutsevad emakeeles, mis jällegi väljendab Eesti NSV rahva täieõiguslikkust.

Teiseks väga tähtsaks organiks, mis teostab Vabariigi suveräänseid õigusi, on Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium. Nagu märgitakse konstitutsiooni 29. paragrahvis, valib Eesti NSV Ülemnõukogu Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi järgmises koosseisus: Ülemnõukogu Presiidiumi esimees, kaks esimehe asetäitjat, Presiidiumi sekretär ja seitse Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi liiget.

Ülemnõukogu Presiidium annab Eesti NSV Ülemnõuko-

gule aru kogu oma tegevusest, millega ta töörahva huvides aktiivselt ja täielikult teostab riigivõimu ning väljendab selle sõltumatust. Ülemnõukogu Presiidium kutsub kokku Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgud, annab seadlusi, avaldab Ülemnõukogu pooli vastu võetud seadusi, tõlgitseb vabariigis kehtivaid seadusi, korraldab rahvaküsitusi, määrab uued valimised ja kutsub kokku uuestivalitud Ülemnõukogu, tühistab Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusi ja korraldusi, samuti rajoonide ja vabariikliku alluvusega linnade töörahva saadikute nõukogude otsuseid ja korraldusi, kui need ei vasta seadusele, ning toimetab muid aktsioone, mis on ette nähtud Konstitutsiooni 31. paragrahvis.

Peamist ja juhtivat osa vabariigi riikliku haldamise süsteemis etendab vabariigi ministrite nõukogu, kes, olles Eesti NSV kõrgeimaks täidesaatvaks ja korraldavaks riigivõimuorganiks, juhib Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu, ühendab ja suunab Eesti NSV vabariiklike ja liidulis-vabariiklike ministeeriumide ja teiste temale alluvate asutuste tööd.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu annab määrusi ja korraldusi, mis on täitmiseks kohustuslikud kogu vabariigi territooriumil.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu on vastutav Eesti NSV Ülemnõukogu ees ja annab temale aru, kuid istungjärkude vahelisel ajal on ta vastutav vabariigi ülemnõukogu Presiidiumi ees, kellele ta samuti aru annab.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu moodustati Eesti NSV Ülemnõukogu V koosseisu I istungjärgu poolt 1959. aastal järgmises koosseisus: Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimees, Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe esimene asetäitja, Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja, Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu esimees, ministrid. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Plaanikomisjoni esimees, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Plaanikomisjoni esimehe esimene asetäitja, Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu esimehe esimene asetäitja, Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu esimehe asetäitjad, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Teaduslik-Tehnilise Komitee esimees, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Nõukogude Kontrollkomisjoni esimees. Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Julgeoleku Komitee esimees. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku komitee esimees Ehituse- ja Arhitektuuri alal. Ülemnõukogu V koosseisu II istungjär-

gul nimetati täiendavalt Eesti NSV Ministrite Nõukogu koosseisu: Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kõrge-
gema ja Kesk-erihariduse Komitee esimees, Eesti NSV
Ministrite Nõukogu Kutsehariduse Peavalitsuse juhataja.

Ülemnõukogu, selle presiidium ja vabariigi ministrite
nõukogu teostavad Eesti NSV piirides, igaüks oma funktsioonide ulatuses, riigivõimu.

Eesti NSV võtab iseseisvalt vastu otsuseid kõigis poliitilise, majandusliku ja kultuurielu küsimustes.

Siinjuures tuleb rõhutada, et Nõukogude Liidu ja liiduvabariikide elus oli teatud periood, mil kalduti kõrvale üleliiduliste ja vabariiklike organite vaheliste suhete aluseks olevast põhimõttest. Kuid hilisemad kommunistliku partei sammud selle perioodi tagajärgede likvideerimiseks on jälle iga liiduvabariigi suveräänsuse vankumatus ja kindluse eredaks tõendiks. Selle suveräänsuse tagajaks on kommunistlik partei, kes vääramatult viib ellu leninliku rahvuspoliitika õilsaid põhimõtteid.

Sõjaeelseil aastail kujunenud olukord ja Suure Isamaasõja periood ise nõudis kogu maa majandusliku ja riikliku elu juhtimise tsentraliseerimise teatud kõvendamist. Kuid selle, tol ajal hädavajaliku tsentraliseerimise kõrval lubati ka vabariiklike ja kohalike organite õiguste üleliigseid piiramisi, mille põhjustas J. V. Stalini isikukultus.

Täites partei otsuseid, võttis NLKP Keskkomitee otsustava kursi parteielu leninlike normide taastamisele, nõukogude sotsialistliku demokraatliku arendamisele riikliku elu kõigil aladel. «Kommunistliku ülesehitustöö suured ülesanded nõuavad töötajate loominguulise aktiivsuse ja initsiatiivi edasist tõstmist, rahvahulkade veelgi laiemat osavõttu riigi valitsemisest, kogu tema organiseerimistööst ja majanduslikust tegevusest. Selleks on vaja igakülgsest edasi arendada nõukogude demokraatlikku, sihikindlalt parandada kõigi nõukogude organite tööd keskuses ja kohtadel, tugevdada nende sidet rahvahulkadega.»⁴⁰

Seoses isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimisega on kommunistlik partei ja nõukogude valitsus praegu täielikult taastanud leninlikud demokraatlikud põhimõtted vastastikustes suhetes Nõukogude Liidu ja liiduvabariikide organite vahel.

Liiduvabariikide tormiline areng ja sotsialistliku majan-

⁴⁰ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid, lk. 18–19.

duse edasise tõstmise ülesanded nõudsid kohalikele jõududele veelgi suurema initsiatiivi ja iseseisvuse andmist, juhtimise operatiivsuse ja paindlikkuse suurendamist, selle lähendamist kohalikele oludele, majanduse operatiivse juhtimise raskuspunkti üleandmist liiduvabariikidele.

NLKP XX kongress kiitis täielikult heaks NLKP Keskkomitee poolt tarvitusele võetud abinõud vabariiklike organite õiguste laiendamisel majanduslikus ja kultuuri-alases ülesehitustöös ning tunnistas vajalikuks liiduvabariikide edasise kindlustamise, nende õiguste laiendamise, nendevahelise sõpruse kõvendamise.

Need partei ja valitsuse otsused ning abinõud on nõukogude rahvaste kangelasliku tööga rajatud. Nende põhjuseks tuleb pidada liiduvabariikide majanduse, kultuuri ja rahvusriikluse tormilist arengut.

«Varem,» nagu ütles N. S. Hruštšov, «kui kohapeal oli vähe spetsialiste, kui reas vabariikides oli kaader nõrk ja ka tööstusettevõtteid ei olnud kuigi palju, juhti peaaegu kõiki ettevõtteid üleliiduliste ministeeriumide kaudu. Nüüd on olukord muutunud: ühes tööstusega on kõigis liiduvabariikides kasvanud ka inimesed, on loodud rahvuslik kaader, on järsult tõusnud kõigi NSV Liidu rahvaste üldine kultuuritase.»⁴¹

Neis uutes tingimustes tekkis võimalus uute sammude astumiseks liiduvabariikide õiguste edasiseks laiendamiseks, nende valitsuse, ministeeriumide ja teiste juhtimisorganite õiguste laiendamiseks.

Liiduvabariikide õiguste laiendamine toimub igas suunas — seadusandlikus, administratiiv- ja kohtuliku tegevuse alal.

Toimub liiduvabariikide õiguste laiendamine kriminaal- ja tsiviilseadusandluse ning kohtukorralduse alase seadusandluse valdkonnas. NSV Liidu Ülemnõukogu seadusega 11. veebruarist 1957. aastal anti liiduvabariikide kompetentsi kriminaal-, tsiviil- ja kohtuprotsessikoodeksi vastuvõtmine (kuhu kuulub ka nende koodeksite edasine muutmine ja täiendamine) ning liiduvabariikide kohtute struktuuri alane seadusandlus. NSV Liidu kompetentsi on jäetud ainult kohtukorralduse ja kohtupidamise alase seadusandluse aluste määramine (kuhu kuulub ka NSV Liidu

⁴¹ N. S. Hruštšov. Aruandekõne NLKP XX kongressile, lk. 94.

kohtute kohta käiv seadusandlus), samuti kriminaal- ja tsiviilseadusandluse aluste määramine.

1958. a. detsembris võeti NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul vastu uued seadused: «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alused», «NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse alused» ja «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alused». Need seadused kujutavad endast kriminaalseadusandluse, kohtukorralduse ja kriminaalkohtumenetluse üleliidulisi aluseid. Neis seadustes on kehasatud nõukogude seadusandluse peamised põhimõtted, mis määravad kindlaks need peamagistraalid, mida mööda kulgeb lähemal ajal liiduvabariikide vastava seadusandluse, sealhulgas ka Eesti NSV seadusandluse väljaandmine. Igal liiduvabariigil on võimalus enda seadusandluses kajastada spetsiifilisi rahvuslikke iseärasusi.

Seadusandliku tegevuse laienemise näitena meie vabariigis võib viidata 1958. a. veebruaris Eesti NSV Ülemnõukogu neljanda koosseisu VI istungjärgul vastuvõetud uuele «Eesti NSV külade tööraha saadikute nõukogude põhimäärusele».

Enne uue külade tööraha saadikute nõukogu põhimääruse vastuvõtmist kehtis 1945. aastal vastuvõetud põhimäärus, mis kahtlemata oli juba aegunud ega vastanud enam külanõukogude ees seisvatele suurenenud ülesannetele. Pärast 1945. aastat teostati vabariigis põllumajanduse kollektiviseerimine ja Eesti NSV territooriumi rajoniseerimine. Pealegi eksisteeris külanõukogude tegevuse kohta ligikaudu 50 mitmesugust normatiivset akti, kuid seejuures puudus seadusandlik akt, mis täpselt ja üksikasjaliselt oleks piiritletud peamisi külanõukogu organisatsiooni ja tegevust puudutavaid küsimusi, külanõukogu õigusi ja kohustusi. Sellega seoses esitas Eesti NSV Ülemnõukogu seaduseelnõude komisjon VI-le istungjärgule arutamiseks küla tööraha saadikute nõukogu uue põhimääruse projekti.

Eesti NSV küla tööraha saadikute nõukogu põhimäärus, mille vabariigi ülemnõukogu kinnitas 4. veebruaril 1958. aastal, on NLKP XX kongressi otsuste konkreetse elluviimise näidiseks. Need otsused on suunatud nõukogude demokraatlikule igakülgsele arendamisele, kõigi nõukogude organite töö parandamisele ning nende sidemete tugevdamisele rahvahulkadega.

Ka administratiiv-territoriaalse korralduse alal suurenesid liiduvabariikide õigused, NSV Liidu Ülemnõukogu VI istungjärgu poolt 1957. aastal vastu võetud NSV Liidu Konstitutsiooni 28. paragrahvi uues redaktsioonis on liiduvabariikide kompetentsi antud oblastite ja kraide administratiiv-territoriaalse struktuuri küsimuste lahendamise. Seega on tühistatud endine kord, kus NSV Liit kinnitas uute oblastite ja kraide moodustamise liiduvabariikides (see kajastub NSV Liidu konstitutsiooni uue redaktsiooni 14. paragrahvi punktis f).

Edasiseks arenguks samas suunas on 1957. a. 10. mai seadusega ja NSV Liidu Konstitutsiooni 60. paragrahvi punktis c liiduvabariikide ülemnõukogudele antud õigus moodustada administratiivseid majanduspiirkondi.

Suurel määral on laienenud liiduvabariikide volitused haldusalal (täidesaatva ja korraldava tegevuse alal).

Liiduvabariikide õiguste ja tegevussfääride laiendamine halduse alal väljendus selles, et liiduvabariikide kompetentsi anti uusi objekte ja laiendati konkreetseid operatiivseid funktsioone ning õigusi, mis varemalt kuulusid NSV Liidule, samuti selles, et neid õigusi teostati spetsialiseeritud tööstusalaste ministriumide kaudu.

Varem NSV Liidu haldusesse kuulunud objektide andmine vabariikide käsutusse võttis eriti suure ulatuse, kuigi ka enne seda, alates 1953. aastast oli selles suunas juba palju ära tehtud.

Vabariikide õiguste suurenemise tähtsaim etapp on seotud tööstuse juhtimise reorganiseerimisega, mis teostati 1957. aastal NLKP Keskkomitee veebruaripleenumi otsustega ja NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmendal istungjärkul 1957. a. maikuul vastuvõetud seaduse «Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise edasisest täiustamisest» alusel.

Selle reorganiseerimisega lõppeski tegelikult tööstuse juhtimise andmine täielikult liiduvabariikide kätte. Reorganiseerimise tulemusel läks peaaegu kogu üleliiduline tööstus, kaasa arvatud riigikaitsealane tööstus ja ehitustegevus, välja arvatud keskmine masinaehitus ja transportialane ehitustegevus, liiduvabariikide juhtimisele. Liiduvabariigid asutasid selleks administratiiv-majanduspiirkondade rahvamajanduse nõukogud. Nende majanduspiirkondade, rahvamajanduse nõukogude esimeeste, asetäitjate ja nõukogu liikmete määramine, nõukogu struktuuri kindlaksmääramine ja selle tegevuse vahetu juhtimine

toimub liiduvabariigi kõrgemate riigivõimu- ja valitsemisorganite kaudu.

On iseendast mõistetav, et see ei või tähendada NSV Liidu organite eemaldamist majanduslikest küsimustest. Pealegi pole see otstarbekohane ega võimalik ühtse sotsialistliku plaanimajanduse tingimustes, sest see pidurdaks ja raskendaks liiduvabariikide majanduslikku arengut. Majanduse juhtimise reorganiseerimist innustas leninlik demokraatliku tsentralismi printsiip majandusliku ülesehitustöö juhtimises ja plaanipärase tegevuse edasises tugevdamises kogu riigi mastaabis. Nagu osutab 1957. a. 10. mai seaduse sissejuhatav artikkel, on jutt sellest, et õigesti ühendada majanduse tsentraliseeritud riiklikku juhtimist vabariiklike ja kohalike organite initsiatiivi arendamisega, nende õiguste ja vastutuse suurendamisega, tööraha hulkade veel aktiivsema osavõtuga tootmise juhtimisest.

Tööstuse ja ehitustegevuse üleliiduline juhtimine tagab kogu maa majandusliku tegevuse ühtse plaani elluviimise, ühtse tsentraliseeritud majanduspoliitika teostamise, maa tootlike jõudude õige paigutamise, kõigi majandusharude proportsionaalse arendamise ja eesrindliku tehnika laiema leviku. Üleliiduline juhtimine kõrvaldab üleliigse parallelismi, dubleerimise ja vahendite ebaratsionaalse kulutamise. Kõik see vastab võrdsel määral nii NSV Liidu kui ka iga liiduvabariigi huvidele.

Tuleb ka märkida, et vastavalt 1957. a. 10. mai seadusele on NSV Liidu Ministrite Nõukogus, kes teostab rahvamajanduse nõukogude üldjuhtimist, esindatud vahetult ka kõik liiduvabariigid nende ministrite nõukogude esimeeste näol.

Oluliseks organiks, mis kajastab liiduvabariikide erikaalu tõusu seadusandluse valdkonnas, samuti majanduse ja kultuurielu juhtimise alal, on Rahvuste Nõukogu Majanduskomisjon, mille loomine oli ette nähtud NLKP XX kongressi otsustes ja mis moodustatigi Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu poolt 1957. a. veebruaris. Rahvuste Nõukogu Majanduskomisjon on üleliiduliste riigivõimuorganite süsteemi kuuluv organ, kuid see on ehitatud liiduvabariikide esindusena, vabariikide vahelise, rahvuste vahelise organina.

Rahvuste Nõukogu Majanduskomisjoni koosseisu valitakse esimees ja 30 komisjoniliiget Rahvuste Nõukogu

rahvasaadikute seast, igast liiduvabariigist kaks esindajat. Komisjonis on niisiis esindatud kõik 15 liiduvabariiki. Peale selle võivad Majanduskomisjoni tööst osa võtta ka asjasthuvitatud autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade esindajad.

Rahvuste Nõukogu Majanduskomisjoni loomise peamine mõte seisab liiduvabariikide osatähtsuse tugevdamises üleliidulise seadusandluse alal (kaasa arvatud rahvamajandusplaanid). See aktiveeris nende osavõttu üleliidulisest seadusandlusest ja üleliidulistest üritustest majanduse ning kultuuri valdkonnas, mille eesmärgiks on liiduvabariikide vajaduste adekvaatsem kajastamine neis aktides.

Kõik sellised partei ja Nõukogude riigi üritused aitavad kaasa liiduvabariikide loova initsiatiivi veel suuremale väljaarendamisele, nende majanduse edasisele kindlustamisele, nende suveräänsuse materiaalse baasi tugevdamisele ja nende ressursside maksimaalsele kasutamisele. Need üritused tähendavad leninliku rahvuspoliitika järjekindlat elluviimist majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös, selle poliitika elluviimist, mis eeldab vabariikide rahvuslike iseärasuste ja vajaduste igakülgset arvestamist, ning aitab sellega veelgi tugevdada Nõukogude Liidu rahvaste sõprust, mis omakorda aitab kaasa paljurahvuselise sotsialistliku riigi võimsuse kasvule.

Nagu teada on liiduvabariikide eduka arenemise tähtsaimaks tingimuseks Nõukogude Liidu kõigi rahvaste liitmine. Nüüd, pärast NLKP XXI kongressi ajaloolisi otsuseid on avanenud uued avarad võimalused üleliidulise plaani-pärase tegevuse ja liiduvabariikide ulatusliku initsiatiivi näitamise edukaks liitmiseks. Sellele aitasid kaasa NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaanis ette nähtud üritused tootlike jõudude paigutamise ja liiduvabariikide rahvamajanduse arendamise sfääris.

Seitsme aasta plaanis nähakse ette igas vabariigis arendada kõigepealt neid majandusharusid, mille arendamiseks on olemas kõige soodsamad looduslikud ja majanduslikud tingimused. See võimaldab efektiivsemalt kasutada vabariikide ressursse ja kindlustada kohalike ning üleliiduliste huvide õiget kooskõlastamist.

Nii kajastub seitsme aasta plaanis selgesti leninlik rahvuspoliitika, mis tagab avarad võimalused kõigi rahvaste,

sealhulgas ka eesti rahva majanduse ja kultuuri edasiseks igakülgseks arenemiseks.

2. Eesti NSV suveräänsus ei väljendu ainult selles, et tal on oma kõrgemad riigivõimu- ja riigivalitsemisorganid, kes teostavad iseseisvalt kõiki Eesti NSV Konstitutsiooni 13. ja 19. paragrahvis ettenähtud suveräänseid õigusi, vaid ka selles, et vabariigil on oma territoorium.

Vabariigi territoorium ei ole ainult riigivõimu teostamise ruumiliseks alaks, vaid on ka vabariigi iseseisvuse materiaalseks baasiks ja Eesti NSV sõltumatuses materiaalseks väljenduseks. Vabariigi suveräänsuse tagamiseks on NSV Liidu Konstitutsiooni 18. paragrahvis ja Eesti NSV Konstitutsiooni 16. paragrahvis märgitud, et Eesti NSV territooriumi ei või muuta ilma Eesti NSV nõusolekuta.

Sellega rõhutab NSV Liidu Konstitutsioon eriti, et Eesti NSV käsutab oma territooriumi. See tähendab, et nõukogude võim ei loonud ega arendanud välja ainult eestlaste rahvusriiklust, vaid andis neile ka iseseisvuse materiaalse baasi — maa. Maa ja selle varad, veed ja metsad, kõik vabariigi materiaalsed ja kultuurilised väärtused kuuluvad kogu Eesti töörahvale.

Sellest lähtudes annab Eesti NSV Konstitutsioon vabariigi riigiorganitele õiguse kehtestada maa ja veekogude kasutamise korra, samuti põldude, metsade ja maavarade üle käsutamise õiguse.

Vabariigi piire võib muuta ainult Eesti NSV nõusolekul.

3. Eesti NSV-l on oma kodakondsus. Eesti NSV kodanikud kasutavad täielikult poliitilisi õigusi ja vabadusi, valivad vabariigi ülemnõukogu ja kohalikud nõukogud ning võtavad aktiivselt osa riigivõimu kesk- ja kohalike organite tööst.

NSV Liidu Konstitutsioon kehtestab ühtse liidulise kodakondsuse. Iga Eesti NSV kodanik on ühtlasi NSV Liidu kodanik. See tähendab, et Eesti kodanikud, samuti nagu teistegi liiduvabariikide kodanikud on soodsamas olukorras ja kasutavad laiemaid õigusi, võrreldes nende õigustega, mis kodanikel oleks ainult Eesti kodakondsuses olles. Tänu ühtse kodakondsuse kehtivusele on Eesti kodanikel õigus valida ja lasta end valida NSV Liidu Ülemnõukokku, neil on õigus osa võtta üleliidulisest rahvaküsitlusest, vabalt liigelda Nõukogude Liidu piirides ja

kasutada kõiki NSV Liidu kodanikele antud demokraatlikke õigusi.

Ühtedele ja samadele isikutele liiduvabariigi ja NSV Liidu kodakondsuse omistamine kujutab endast Eesti NSV iseseisvuse tagatist, sest suveräänset riiki ei saa olla ilma oma kodaniketa.

4. Eesti NSV astus vabatahtlikult NSV Liidu koosseisu ja talle jääb õigus NSV Liidust vabalt välja astuda.

Vabatahtlik NSV Liitu astumine on vabariigi suverään-
suse kõrgeimaks avalduseks. Kuid olles Nõukogude Liidu võrdõiguslik liige, jääb vabariigil õigus NSV Liidust välja astuda. Nõukogude föderatsooni iseloomustavaks jooneks on see, et Eesti, samuti kui iga teise liiduvabariigi vaba NSV Liidust väljaastumise õigus pole ainult fikseeritud NSV Liidu Konstitutsiooni 17. paragrahvis, vaid ka Eesti NSV Konstitutsiooni 15. paragrahvis. Selliseid iseseisvuse tagatise pole olnud ega ole ka praegustel kodanikel föderatsioonidel. Eesti vabariigile garanteeritud Nõukogude Liidust vaba väljaastumise õigusega rõhutatakse, et vabariigil pole ainult Nõukogude Liidu koosseisu astumine vaba, vaid samuti vaba on ka vabariigi jäämine NSV Liidu koosseisu. NSV Liidust vabalt väljaastumise küsimust saab otsustada ainult Eesti NSV. Ta võib seda õigust kasutada oma äranägemisel igal ajal vastavalt kogu Eesti töörahva tahtele. Seejuures ei tohi üleliiduline riigivõim takistada vastuvõetud otsuse täitmist, samuti nagu ta ei tohi ka vabariiki sundida liidust välja astuma.

Igale eestlasele, kes on oma kodumaa tõeline patrioot ja kõige parema, kõige õiglasema korruga ühiskonna, kommunistliku ühiskonna teadlik ehitaja, on ka selge, et Liidust väljaastumise õiguse tegelik kasutamine pole otstarbekohane, kuna see nõrgestaks kodumaa majanduslikku, poliitilist ja sõjalist võimsust ning võiks endaga kaasa tuua rahva kõigi seniste saavutuste kaotuse ning kapitalistlikele riikidele alistumise.

Nõukogude Liidu tekkimise ja arengu kogu ajalugu näitab, et meil pole ühtegi vabariiki, kes kunagi oleks tahtnud NSV Liidu koosseisust välja astuda. Kogemused on meie maa kõigile rahvastele näidanud, et nende poolt valitud poliitilise ja riikliku elu vorm ühtse sotsialistliku riigina ongi selleks ainuõigeks teeks, mis viib vennalike rahvaste häri-
matu pere loomisele ja rahvusriikluse võimsale arenemisele.

5. Eesti NSV-l on oma Konstitutsioon, mis arvestab

vabariigi iseärasusi. Ta annab seadusi ja muid normatiivseid akte, mis on kohustuslikud täitmiseks kogu ta territooriumil.

Eesti NSV Konstitutsioon, mis võeti vastu 25. augustil 1940. aastal Riigivolikogu teisel istungjärgul ja kehtib ka praegu, kusjuures konstitutsioonis tehti Eesti NSV Ülemnõukogu neljanda koosseisu II, III, IV, V, VI istungjärgul ja viienda koosseisu esimesel istungjärgul muudatusi ja täiendusi, on vabariigi suveräänsuse kõrgemaks seadusandlikuks väljenduseks. Eesti NSV Ülemnõukogu teeb oma äranägemisel muudatusi ja täiendusi Konstitutsiooni teksti ja kontrollib selle täitmist. Eesti NSV Konstitutsiooni muutmiseks peab olema vabariigi Ülemnõukogu otsus, mis on vastu võetud Ülemnõukogu poolt vähemalt kahe kolmandiku häälteenamusega (Eesti NSV Konstitutsiooni 118. paragrahv).

Eesti NSV Ülemnõukogu juhib üldiselt kõiki vabariigi riigivõimuorganeid, rahva huvides määrab ja suunab ta seaduste abil vabariigi riiklikku, majandus- ja kultuurielu. Ülemnõukogu ei anna üksnes seadusi, vaid organiseerib ka nende täitmist talle alluvate organite ja rahvasaadikute kaudu.

6. Eesti NSV koostab iseseisvalt ja kinnitab vabariigi eelarve, ning kasutab summasid oma äranägemisel.

Eesti NSV riigieelarve tulud kasvavad süstemaatiliselt (tabel 10).

Tabel 10

Eesti NSV riigieelarve tulud⁴²

Aastad	Tulude summa (tuh. rublades)	Tulude laekumine (protsentides)	
		Tulud ühiskonnastatutud majandusest	Maksud elanikkonnalt
1945	696 950	36,0	53,6
1949	984 346	56,5	31,2
1950	1 038 989	66,0	13,0
1955	1 171 176	82,3	9,0
1957	1 968 621	90,7	6,2

Eesti NSV riigieelarve tuludeosa analüüs näitab, et tulud kasvavad ajavahemikul 1945—1957 2,8-kordseks. See võimaldab teha järgmised järeldused.

⁴² Eesti NSV Rahandusministeeriumi andmed.

Tuginedes vennalike liiduvabariikide suurele abile, mida osutati Eesti NSV rahvamajanduse taastamisele ja arendamisele, suurendasid vabariigi territooriumil asuvad tööstustehvõtted toodangut, hakkasid töötama suurema rentablusega, mis omakorda väljendus laekumise suurenemises sotsialistlikult majandussektorilt eelarve tulude ossa. Kui ühiskonnastatud majanduse maksed riigieelarve tulude ossa 1945. aastal moodustasid 36 protsenti kogutulust, siis 1950. aastal moodustasid need 66 protsenti, 1955. aastal 82,3 protsenti, 1957. aastal aga juba 90,7 protsenti. Tulude osa niisugune kasv sotsialistliku majandussektori arvel andis omakorda võimaluse vabariigi rahvamajanduse finantseerimise kulude suurendamiseks, ning peamiselt sotsiaalsele ja kultuurilistele üritustele. Seejuures tuleb märkida, et vabariiklikus eelarves ei märgita üleliidulise tähtsusega asutustele tehtavaid kulutusi, mis tulevad liidu eelarvest.

Teisest küljest näitavad selle tabeli andmed, et Eesti NSV riigieelarve tulude osas on toimunud suured struktuursed muudatused.

Need andmed tõendavad, et seoses muudatustega Eesti NSV ökonomikas toimusid ka muudatused ühiskonna klassistruktuuris. Elanikkonnalt laekuva maksu vähenemine eelarve tulude osas kõneleb sellest, et 1950. aastaks oli kulakulus kui klass juba likvideeritud, kehvikud ja keskmikud aga olid ühinenud kolhoosidesse.

NSV Liidus kui föderatiivses riigis on ühine riigieelarve. Igal liiduvabariigil on õigus enda käsutusse saada osa üldriiklike eelarvelisi summasid ja koostada oma riigieelarve. Liiduvabariikide õiguste laiendamine eelarve alal seisab kõigepealt selles, et liiduvabariikide eelarvete tulud ja kulud vaadatakse nüüd vabariikide kaupa läbi, ilma neid vabariiklikeks ja kohalikeks eelarveteks jagamata.

Liiduvabariigid jagavad nüüd ise oma eelarved vabariiklikeks ja kohalikeks ning jaotavad summad vabariigi siseselt eelarve vastavate artiklite raamides. See võimaldab liiduvabariikidel paremini arvestada vabariigi rahvamajanduse vajadusi, samuti linnade ja rajoonide vajadusi. Just tänu sellele suurendatigi näiteks Eesti NSV-s 1956. aastal kohalike eelarvete mahtu 63,8 miljoni rubla võrra, võrreldes 1955. aastaga. 1957. aastal suurendati seda aga 122,5 miljoni rubla võrra, võrreldes 1956. aastaga.

Liiduvabariikide eelarvealaste õiguste laiendamine etendab suurt osa töörahva materiaalse heaolu tõstmisel ja kul-

tuurse ning olustikulise teenindamise parandamisel. 1956. aastal suunas Eesti NSV üleplaanilistest laekumistest 59,5 miljonit rubla vabariiklikku eelarvesse, sellest 11,5 miljonit rubla sotsiaalseteks ja kultuurialasteks üritusteks. 1957. aastal suunati üleplaanilistest laekumistest eelarvesse juba 129,9 miljonit rubla, sellest sotsiaalseteks ja kultuurialasteks üritusteks ning elamuehituseks 55,5 miljonit rubla.

7. Õigusemõistmist Eesti vabariigis teostavad Eesti NSV Ülemkohus ja rahvakohtud, samuti NSV Liidu Ülemnõukogu määramisel loodavad NSV Liidu erikohtud.

Eesti NSV Ülemkohus valitakse Eesti NSV Ülemnõukogu poolt viieks aastaks.

Rahvakohtunikud valitakse linnade ja rajoonide kodanike poolt üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel viieks aastaks.

Rahvakohtute kaasistujad valitakse kaheks aastaks tööliste, teenistujate ja talupoegade üldkoosolekutel nende tööviisi elukoha järgi, sõjaväelased — sõjaväeosades.

Nõukogude õigusemõistmine kaitseb valvsalt üldrahvalikku omandit — sotsialistlikku omandit, kui meie korra majanduslikku alust. Ta võtab tarvitusele abinõusid kodanike elu, tervise, au, vääriskuse ja varanduse, nende õiguste ja seaduslike huvide kaitseks.

Nõukogude seaduse ees on kõik võrdsed. Kui süüalune teostas kuritöö, siis ei päästa teda vastutusest ükski teenistusala positsioon.

Hoopis teine olukord on kodanlikus kohtus. Kodanlikus Eestis näiteks kaitstes kohus kapitalistide, musta börsi tegelaste huve. Kohtupidamise teravik oli pööratud töörahva vastu. Laenuandjal tekkis kahtlus võlgniku maksujõuetuse kohta ja kohe kõlksus kohtuotsuse põhjal oksjonihamer. Laenude kohtuprotsesside alal müüdi üksnes 1938. aastal oksjonil 1434 Eesti talundi vara. Kodanliku Eesti kohtuorganid tegutsesid aktiivselt. Kohtuprotsesside hulk kasvas aasta-aastalt. Nii suurenes nende hulk ajavahemikul 1920—1933 84 700-lt 223 000-le. Kodanlik Eesti oli peaaegu vahetpidamata sõjaseisukorras. Niisuguses väikeses riigis nagu Eesti, oli 15 vanglat 3000 «normaal» kohaga, 109 «rahu»-kohut, peale selle ringkonna-, diviisi- ja muud kohtud.

Nõukogude õigusemõistmise tõeline demokratism väljendub eredalt kohtupidamise korras. Kohtupidamine Eesti NSV-s toimub eesti keeles, kusjuures isikuile, kes seda

keelt ei oska, tagatakse täielik tutvumine kohtumaterjalidega tõlgi kaudu, samuti õigus esineda kohtus oma emakeeles.

Võideldes stabiilse sotsialistliku õigusliku korra eest ei karista nõukogude kohus ainult süüaluseid, vaid paljastab ka kuriteo põhjused ja aitab kogu oma tegevusega kaasa nende kõrvaldamisele.

Nõukogude kohtu ülesandeks pole ainult karistamine, vaid ka kasvatamine. Kohtuprotsess korraldatakse selliselt, et ta avaldab suurt kasvatustlikku mõju nii kohtualusele kui ka juuresolijatele. Niisamuti läheneb nõukogude kohus ka karistuse määramisele, sest meil Nõukogudemaal ei vaadata karistusele ainult kui tehtud kuriteo eest nuhtlemisele, vaid tal on ka kohtualuste parandamise ja ümberkasvatamise siht töösse ausa suhtumise vaimus, seaduste täpse täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus, samuti uute kuritegude sooritamise eest hoiatamise vaimus. Nõukogude kohtu poolt karistatud, kes kinnipidamiskohtades harjuvad tegema tootvat tööd, kasvavad ümber. Paljud neist muutuvad hiljem kasulikeks ja teadlikeks töötajaks.

Nõukogude kohus aitab kaasa NLKP XX kongressil püstitatud ülesannete edukale täitmisele sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamisel ja meie maa edasisel arendamisel.

Suur osatähtsus on ühiskondlikel organisatsioonidel rahvahulkade kommunistlikul kasvatusel, avaliku korra ja kodanike õiguste kaitsmisel, ebaühiskondlike tegude ja kuritegude ärahoidmises ning takistamises. Ses suhtes omab suurt tähtsust NSV Liidu Ülemnõukogu Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu seaduseelnõude komisjonide poolt 1959. aasta oktoobris esitatud seaduse eelnõu «Üldsuse osatähtsuse suurendamisest võitluses Nõukogude seaduslikkuse ja sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumise vastu».

8. Eesti NSV võtab teiste vabariikidega võrdsetel alustel aktiivselt osa NSV Liidu kõrgemate riigivõimuorganite kujundamisest ja tegevusest. Eesti NSV kodanikel on võrdsetel üldistel alustel õigus valida ja lasta ennast valida NSV Liidu Ülemnõukogusse. Peale selle on Eesti NSV-l kui föderatsiooni võrdõiguslikul liikmel eriline esindus NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogus, ta on ka esindatud NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitja isikus. Nende

kaudu teostabki ta oma õigust Liidu võrdõigusliku liikmena ja väljendab oma rahvuslikke huvisid vahetult Nõukogude Liidu kõrgemas riigivõimuorganis. Oma esindajate kaudu Liidu kõrgeimates organites ei avane Eesti NSV-l üksnes võimalus oma poliitiliste, majanduslike, kultuuriliste ja olustikuliste iseärasuste avaldamiseks ning oma eluliste vajaduste rahuldamiseks, vaid ka aktiivselt kogu Nõukogude Liidu riikliku elu juhtimisest osavõtmiseks. Eesti NSV võrdõiguslike esindajate viibimine Liidu kõrgemate organite koosseisus on vabariigi suveräänsuse oluliseks tagatiseks.

Eesti NSV kõrgematel riigivõimuorganitel on seadusandliku initsiatiivi õigus ja nad võivad esitada NSV Liidu Ülemnõukogule mis tahes seaduse projekti, kui see ainult vastab töörahva huvidele.

Eesti NSV-l, samuti nagu teistelgi nõukogude vabariikidel, on õigus nõuda NSV Liidu Ülemnõukogu erakorralise istungjärgu kokkukutsumist ja rahvaküsitluse väljakuulutamist riigis.

9. Eesti NSV-l, nagu teistelgi Nõukogude Liidu vabariikidel, on õigus astuda otsesse suhtlemisse välisriikidega, nendega kokkuleppeid sõlmida ja diplomaatilisi ning konsulaaresindajaid vahetada. Seda õigust kasutades on kaks liiduvabariiki — Ukraina NSV ja Valgevene NSV koos Nõukogude Liiduga Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeteks.

Eesti NSV võtab aktiivselt osa rahvusvahelisest poliitilisest, kultuuri- ja teaduslikust elust.

Sõjajärgseil aastail on Eesti NSV mitmel korral astunud diplomaatilistesse suhetesse välisriikidega ja aktiivselt osa võtnud paljude rahvusvaheliste organisatsioonide tööst.

Eesti NSV-s on samuti kui teisteski liiduvabariikides loodud välismaaga sõpruse ja kultuurisidemete arendamise ühing. Vabariigis on loodud ühiskondlike organisatsioonide «NSV Liit ja Soome», «NSV Liit ja Rootsi» jt. eesti ühingud. Peale välismaaga sõpruse- ja kultuurisidemete arendamise ühingu on tihe kontakt välisriikidega Eesti NSV Kultuuriministeeriumil, Vabariiklikul Rahukaitsekomiteel, Eesti NSV Raadio- ja Televisioonikomiteel, Eesti NSV Teaduste Akadeemial, Tartu Riiklikul Ülikoolil, Eesti Põllumajanduse Akadeemial, ametiühingu- ja noorsoo-organisatsioonidel jt. välismaade vastavate organisatsioonide ja asutustega.

See kõik tunnistab, et Eesti NSV kasutab täiel määral oma suveräänseid õigusi ja võtab aktiivselt osa rahvusvahelisest poliitilisest, teaduslikust ja kultuurielust.

10. Eesti NSV-l on oma lipp ja hümn, mis on loodud Nõukogude Liidu vapi ja lipuga ühise ideekavandi alusel ning mis ühtlasi kajastavad vabariigi iseärasusi. Vapp, lipp ja hümn on rahvusriigi ning selle suveräänsuse sümboliks.

Igal liiduvabariigil on oma pealinn — vabariigi kõrgeimate riigivõimuorganite ja riigivalitsemisorganite asupaik, vabariigi poliitiline ja administratiivne keskus. Niisuguseks keskuseks on Eesti NSV-s Tallinn.

Eespoolloetletud suveräänsed õigused ja Eesti NSV suveräänsuse tunnused kehtivad samuti teiste liiduvabariikide kohta, kuna kõik nendevahelised suhted rajanevad võrdsetele õigustele. Hoolimata sellest, missuguse rahva poolt on moodustatud vabariik, kui palju on seal elanikke, kui suur on selle territoorium ja majanduslik jõud, on igal NSV Liidu liiduvabariigil kõigi teiste liiduvabariikidega ühesugused õigused.

Eesti NSV iseseisvuse reaalsus ja vankumatus seisab selles, et Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus ei loo üksnes vajalikke tingimusi kõigi vabariikide pidevaks majanduslikuks, poliitiliseks ja kultuuriliseks arenguks, vaid tugevdab pidevalt ka iga vabariigi suveräänsusest.⁴³

Nõukogude võimu aastate jooksul kõrvaldasid kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus rahvastevahelise vastastikuse usaldamatuse, liitsid Nõukogude Liidu kõik rahvad vennaliku sõpruse sidemetega ja kindlustasid rahvusliku omariikluse, majanduse ning kultuuri tormilise õitsengu.

Kogu oma praktilise tegevusega hoidsid ja tugevdasid partei ning valitsus pidevalt sotsialistlike rahvuste vääramatut liitu, hoidsid liiduvabariikide suveräänseid õigusi.

Oma rahvuspoliitikast lähtus ja lähtub kommunistlik partei, nagu seda märgitakse NLKP XX ja XXI kongressi otsustes, leninlikust teesist, mis ütleb, et sotsialism ei kõrvalda rahvuslikke erinevusi ja iseärasusi, vaid kindlustab kõigi rahvuste ja rahvaste majanduse ning kultuuri igakülgse arengu ja õitsengu. Kommunistlik partei kannab suurt hoolt

⁴³ N. S. Hruštšov, NLKP Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, lk. 104.

rahvuslike lootuste ja rahvaste omapära eest, ühendades seda kõigist rahvustest töötajate kasvatamisega proletaarse internatsionalismi vaimus.

Rahvusküsimuse lahendamine NSV Liidus sotsialistliku arengu teel on üheks Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooliseks võiduks. Leninliku rahvuspoliitika teostamise tulemused nõukogude võimu möödunud aastate vältel on grandioossed.

III PEATÜKK

EESTI NSV OSATÄHTSUS JA KOHT NÕUKOGUDE LIIDU RAHVAMAJANDUSES

Vabatahtlikult vennalikku Nõukogude Liitu ühinenud viieteistkümne võrdõigusliku nõukogude sotsialistliku vabariigi õnnelik elu, selle liidu kindlus ja puutumatus on proletaarse internatsionalismi kohta käivate V. I. Lenini ettenägelike ideede konkreetseks kehastuseks.

Meie suure kodumaa saavutused rahvusküsimuse ja kõigi muude majanduslike ja poliitiliste probleemide lahendamisel on omandanud maailmaajaloolise tähtsuse. Need kogemused on aluseks rahvademokraatia maadele, kes on asunud sotsialismi ehitamise teele. Need saavutused kergendavad kapitalistlike maade töölisklassi ja kõigi töötajate võitlust oma eluliste huvide, rahu, demokraatia ja sotsialismi eest, need innustavad koloniaal- ja vähearenenud maade rahvaid võitlusele vabaduse, majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise progressi eest. Nõukogude Liit on eredaks ja veenvaks näiteks rahvusküsimuse edukast lahendamisest, sotsialismi ja kommunismi ehitamisele rajaneva rahvaste vastastikusest abist ja sõprusest. Ta on suurte ja väikeste rahvaste tõelise võrdõiguslikkuse ja vennaliku koostöö näidiseks.

Vabatahtlikult Nõukogude Liidu koosseisu astudes ühendab Eesti NSV oma jõud ja ressursid teiste rahvastega ning suurendas sellega sotsialistlike vabariikide ühise rinde võimsust. Samal ajal sai aga Eesti NSV kõik võimalused teiste sotsialistlike rahvaste ja eelkõige suure vene rahva abil üha tugevneva ja areneva Nõukogude Liidu raames edukalt taastada ja arendada oma majandust, kultuuri, kindlustada oma riiklikku julgeolekut ja tõelist iseseisvust.

Liiduvabariikide vastastikes suhetes kujunes välja sotsialistlik vastastikuse abistamise printsiip, kus iga vabariik eraldab osa oma jõududest ja ressurssidest vennasvabariikide vajaduste rahuldamiseks, ning kasutab ka ise samasugust vennalikku abi nende poolt.

Eesti NSV saab vennasvabariikidest tööstusettevõtetele ja raudteetranspordile vajalikku inventari, iga liiki metalli, kütust (kivisüsi, koks), mitmesuguseid tooraineid, sealhulgas tekstiilitööstusele vajalikku puuvilla, mitmesuguseid pooltooteid, autosid, traktoreid, kombaine ja muid põllumajandusmasinaid, samuti rahvatarbekaupu.

Eriti tunduv oli vennasrahvaste abi fašistlike okupantide poolt hävitatud Eesti NSV rahvamajanduse taastamise aastail. Nii näiteks veeti ajavahemikul 1945—1948 teistest vennasvabariikidest Eesti NSV-sse üle 2,62 miljardi rubla eest tooraineid, materjale, rahvatarbekaupu ja masinaid. Väljavedu Eesti NSV-st sellesama perioodi vältel moodustas aga ainult 1,49 miljardi rubla suuruse summa.⁴⁴

Eesti NSV rahvamajanduse taastamisel osutas kõige suuremat abi, samuti kui hiljem Eesti majanduse arendamiselgi, Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik. Vene NFSV linnadest oli Eesti NSV-le abi osutamisel esikohal Leningrad. Leningradi tehased saatsid Eesti NSV-sse kõige mitmekesisemat marki kõrge kvaliteediga terast, mitmesuguseid metallurgiatehaste ja põlevkivikaevanduse sisseseadeid ja masinaid, kvaliteetseid instrumente, kaablit, autõ kumme, happeid, värve, soolaid ja muid kemikaale, kuulveskeid tsemendi ja fosforiidi jahvatamiseks ja palju muud taastatavate ja uute ettevõtete jaoks. Kuid ka paljudest teistest Venemaa Föderatsiooni linnadest saabus Eestisse vajalikke raske- ja kerge-tööstuse saadusi. Selline oli abi, mida eesti rahvale tema rasketel ja vaearikastel päevadel osutas suur vene rahvas. Kuid nii tol ajal kui ka praegu abistavad meid kõik teised Nõukogude Liidu vabariigid.

Suur osa Eestisse transporditud tööstusettevõtetele vajalikust inventarist on valmistatud Ukraina NSV-s. Uzbeki ja Tadžiki NSV saadavad meile puuvilla. Balti manufaktuuris töötavad ketrusmasinad, mis on valmistatud Usbekistani pealinnas Taškendis. Palju värvilisi

⁴⁴ A. Veimer, Eesti NSV tööstus tõusuteel. Tallinn, 1949, lk. 55.

metalle veetakse kohale Kasahhi NSV-st. Aserbaidžani NSV-st saab Eesti naftasaadusi.

Kuid vennasvabariigid ei anna meile ainuüksi materiaalset abi. Pärast sõda saadeti meile vennasvabariikidest kvalifitseeritud eriteadlasi, kes tegid ära suure töö tekstiili-, masinaehitus- ja laevaehitustehaste, põlevkivi-keemia-tööstuse ja terve rea muude rahvamajandusharude taastamisel.

Suurt abi andsid Nõukogude Liidu valitsus ja vennasvabariigid ka Eesti NSV põllumajanduse taastamiseks ja arendamiseks. 1946. aastal sai Eesti NSV 14,4 miljoni rubla eest põllumajandusmasinaid, inventari, tagavaraosi ja mineraalväetisi, 1948. aastal aga 25,7 miljoni rubla eest. Sisseveetavate mineraalväetiste hulk kasvas aasta-aastalt. Nii saadi 1946. aastal 62 700 tonni, 1947. aastal aga juba 77 200 tonni mineraalväetisi. 1959. aasta algul oli Eesti põllumajandusel juba 9923 traktorit (15-hobujõulises arvestuses) ehk 7 korda rohkem kui 1940. aastal. Teraviljakombainide arv suurenes 1950. a. 127-lt 1958. a. lõpuks 1558-ni. 1. jaanuaril 1958. aastal oli linakombainide arv masina-traktorijaamades, võrreldes 1950. aastaga, suurenenud 15,2 korda, kartulipanemismasinat arv 9,7 korda, traktoriatrade arv 1,8 korda, traktoriga veetavate niidumasinat arv 13 korda, traktoriga veetavate kultivaatorite arv 5,4 korda ja traktoriga veetavate külvimasinat arv 14 korda. Nendesamade aastate vältel suurenes veoautode (kaasa arvatud sisternautod) arv masina-traktorijaamades ja sovhocsides üle 4 korra.

On endastmõistetav, et abistades Eesti NSV tööstuse ja põllumajanduse arendamist, ei unustanud NSV Liidu valitsus hetkekski elanikkonna igapäevaseid vajadusi. Sõja tõttu kurnatud ja okupatsiooniaastail vaeseks jäänud rahvas kannatas suurt puudust. Seepärast osutati suurt tähelepanu rahvatarbekaupade sisseveole. Ajavahemikul 1944—1946 suunati Eesti NSV-sse ainuüksi teravilja 81 299 tonni. Samal ajal saadeti ka palju muid toiduaineid. Tähtis on märkida, et rahvatarbekaupade sissevedu kogu aeg suurenes. Kui näiteks 1945. aastal selle grupi sisseveetud kaupade väärtus moodustas 46,5 protsenti kogu sisseveost, siis 1948. aastal tõusis see 57,2 protsendini.

Kui eesti rahvas oleks sõjas hävitatud rahvamajanduse ainult oma jõududega üles ehitama pidanud, kasutamata

vennasrahvaste toetust, oleks tal selleks kulunud mitu aastakümnet.

Eesti töörahvale osutatud vennasrahvaste abi näitab ilmekalt, et sotsialistliku majandussüsteemi kehtestamisega NSV Liidus kujunesid täiesti uued, ajaloos seninägemata vastastikused suhted erinevate rahvuste ja rahvaste vahel. Kuid see kehtib ka kõigi sotsialismileeri maade kohta.

Nõukogude Eesti sotsialistliku majanduse kui Nõukogude Liidu sotsialistliku majanduse lahutamatu osa kasvu ja arenguga tugevnevad ja avarduvad üha selle majanduslikud sidemed teiste nõukogude vabariikidega. Kui pärast Eesti vabastamist fašistlikust okupatsioonist oli maa laastatud, rahvamajandus alla käinud ja Eesti vajab vennasvabariikide abi, ei suutnud ta ise vennasvabariike kuigi palju abistada. Praegu on Eesti NSV rahvamajandus teinud nii tohutuid edusamme, et iga aastaga veetakse teistesse nõukogude vabariikidesse (samuti rahvademokraatia maadesse) ikka rohkem materiaalseid väärtusi.

Eesti NSV saadab vennasvabariikidele mitmesuguseid põlevkivitöötlemise saadusi, elektrimootoreid, ekskavaatoreid, greidereid, torukraanasid, mitmesuguseid nafta-, põlevkivi- ja turbatööstuseeadmeid, raadiotehnilisi aparate, mooteriistu, arstiriistu, tsementi, klaasi, paberit, toiduainete tööstuse tooteid jne.

Eesti NSV laialdasi majanduslikke sidemeid Nõukogude Liidu teiste majandusrajoonidega näitab elektrimootorite ja generaatorite eksport Tallinna tehastest «Volta». Tehase toodangut saadetakse Vene Föderatsiooni kuuekümnele neljale majandus- ja administratiivrajoonile, üheteistkümnele Ukraina NSV majandusrajoonile ja peale selle veel kaheteistkümnele liiduvabariigile.

Eesti NSV majanduslike sidemete ulatusest teiste liiduvabariikidega kõnelevad ka sellised andmed: 1956. aastal ulatus Eesti NSV sisse- ja väljavedu 6,3 miljardi rublani. Eesti NSV-st veeti välja 3 miljardi rubla eest toodangut ehk ligi 40 protsenti vabariigi kogu tööstustoodangust. Samal ajal veeti Eesti NSV-sse igasuguseid sisseseadmeid, toorainet, materjale ja rahvatarbekaupu koguväärtuses rohkem kui 3,3 miljardi rubla eest.

Nende arvude dešifreerimine näitab veel kord kui soodus on nõukogude vabariikide vahelise tiheda majandusliku koostöö tulemusel saavutatud majanduslike sidemete võrdõiguslikkus, kuivõrd kasulik on nendevaheline otstarbe-

kas tööjaotus, arvestades looduslike tingimuste, tootmisvõimaluste ja tööjõureservide ratsionaalset kasutamist.

Arendades oma tööstust ja tõstes oma põllumajandust ning selle juhtivat haru — loomakasvatust, on Eestil võimalik välja vedada tunduvalt suuremal hulgal tööstustooteid, kalu, konserve, mitmesuguseid liha- ja piimasaadusi. Samal ajal puuduvad Eestis aga paljud vabariigis mittetootetavad rahvatarbekaubad ja mitmesugused tööstusele vajalikud toorained. Neid vajadusi rahuldavad teised nõukogude vabariigid, pealegi sellises ulatuses, et Eesti sissevedu jätkab prevaleerimist väljaveo üle, hoolimata viimase tormilisest kasvust.

1956. aastal veeti Eesti NSV-sse näiteks 865,5 miljoni rubla eest toiduaineid, samal ajal kui Eestist veeti välja ainult 435 miljoni rubla ulatuses taolisi kaupu. Peamis- teks sisseveetavateks toidukaupadeks on suhkur, jahu, riis, viinamarjavein, kohv, kakao ja tubakas.

Samal aastal veeti Eesti NSV-sse 546,7 miljoni rubla väärtuses toorainet ja abimaterjale (peale tekstiilitööstuse tooraine), kuid välja veeti ainult 97,1 miljoni rubla eest toorainet. Vabariigi tekstiilitööstuse tooraine ostmiseks kulutati samal ajal 373 miljonit rubla.⁴⁵

Ligikaudsete arvestuste alusel moodustasid toorained, pooltooted ja materjalid Eesti NSV sisseveos 1956. aastal 36 protsenti, väljaveos aga ainult 8,7 protsenti.⁴⁶

Tooraine väljavedu suuremas koguses kui sissevedu Eesti NSV-sse võimaldab luua tunduvas osas vabariigi tööstusharudes lõpetatud tootmistsükli. See omakorda viib sellele, et Nõukogude Eesti toodab ja veab välja suuremas koguses valmistoodangut, kuid mitte poolfabrikaate.

Sellel seitseaastakul tugevnevad ja laienevad Eesti NSV majanduslikud sidemed teiste majandusrajoonidega veelgi. Seitseaastaku jooksul suureneb iga liiki tööstus- ja põllu- majandussaaduste väljavedu umbes 2-kordseks.

Vennasvabariikide abi Eesti töörahvale tagas ja suurendas sotsialistliku industrialiseerimise, põllumajanduse kollektiviseerimise, rahvahulkade materiaalse ja kultuurita- seme tõstmise tempot ning aitas sellega kaasa Eesti NSV sotsialismi majandusliku baasi ehitamisele.

⁴⁵ A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn, 1958, lk. 281—282.

⁴⁶ «Rahva Hääl» 29. maist 1959. a.

Eesti sotsialistliku industrialiseerimise edusammudest rääkides tuleks alustada vana töömehe, kiviraiuja Anton Vokka sõnadega, kes 1904. aastast saadik elab Tallinna idaserval, Lasnamäel.

Anton Vokka töötas Lasnamäe paemurrus. See oli ettevõtte, kus odav käsitsitöö oli selleks «tehniliseks» baasiks, millel rajanes kogu tootmisprotsess.

«Kui vaatad praegust tehnilist varustust,» kõneleb Anton Vokka, «kui vaatad mehaanilisi seadmeid kivimürakate tõstmiseks ja kandmiseks, kivide killustamiseks, lõikamiseks ning tahumiseks, siis hakkab kahju oma elust, mis on veedetud raske tööga, mõttetu rassimisega, mis pole toonud moraalselt rahuldust ja andis võimaluse ainult poolnäljas elada, vaevu ots-otsaga kokku ajada... Ma mäletan veel, kuidas tollal käsitsi töötati, kivimürakaid kangutati, kuidas raskete vasaratega graniiti killustati, küürutades selle pealispinda tahuti. Aga milleks see kõik? Sellega täideti rikaste tellimusi hauaplaatide ja majade vundamendikivide valmistamiseks... Nüüd on hoopis kergem töötada. Töö kindlustab materiaalselt töölist täiesti ja rõõmustab hinge: meie töö abistab elumajade ja kultuuripaleede püstitamist töörahvale, ning meeldiv on teada, et meie vaev kaunistab inimeste elu.»

Kivimurru tootmise maht on kodanliku ajaga võrreldes kasvanud 2—3 kordseks ja moodustas 1958. aastal 6 140 000 rubla. Ka toodang on praegu hoopis teine. Ettevõtte valmistab Saaremaa dolomiidist kausse Petrodvoretsi purskkaevudele, Vasalemma marmorist seinapaneeli Lenigradi metroojaamadele, laiuh trepiastmeid Uritski paleele ning Vene muuseumile. Ettevõtte aitab igati ellu viia kommunistliku partei poolt kavandatud elamuehituse 10—12 aasta programmi, valmistades vabariigi pealinnas ehitatavate hoonete jaoks ehituskillustikku, plaate trepiastmeteks ja fassaadi katmiseks, soklikive, mitmevärvilist (punast, musta, valget, kollast) terrasiitkillustikku krohvi- ja mosaiiktöödeks.

Lasnamäe hoonestamata maa-aladele on viimase paari kolme aastaga kerkinud raudbetoondetailide tehase, mis toodab Tallinna uusehituste jaoks monteeritavaid valmis-konstruktsioone — karniise, seinapaneele, ühendustalasid, silluseid ja korruste vahelagesid. Siin asub ka rekonstrueeritud puidutöötlemiskombinaat, mis ehituselolevate majade jaoks valmistab puidust detaile — akna- ja ukse-

lenge jne. Hiljuti astus rivisse ka Tallinna Ehitustrusti äsjavalminud remondi- ja mehaanikatehas, mis remondib kraanasid, transportööre, betoonisegamismasinaid ja muid ehitismehhanisme.

Kõik see on eredaks illustratsiooniks neile tootlike jõudude arenguvõimalustele maal, kus rahvamajandus põhineb plaani alusel ja on suunatud elanikkonna üha kasvavate eluliste vajaduste rahuldamisele.

Mineviku kõrvutamine olevikuga näitab selgesti sotsialistliku majanduse suuri eeliseid ja uue ühiskonnakorra tohutuid võimalusi.

Sotsialistliku majanduse eelised, mida hakkas kasutama Eesti rahvamajandus, kui osa kogu Nõukogude Liidu rahvamajandusest, väljenduvad kõigepealt majandusliku arengu tempos.

NSV Liidu tööstustoodangu üldmaht ületas 1959. aastal 41-kordselt 1913. a. taseme. Praegu toodetakse NSV Liidus iga üheksa päevaga sama palju kui toodeti kogu 1913. aastal. Seejuures suurenes 1958. aastal tootmisvahendite tootmine 1913. aastaga võrreldes 83-kordselt, masinaehituse ja metallitöötlemise toodang 240 korda.

Rasketööstuse kiire ja eelistatud arendamise tõttu moodustas tootmisvahendite tootmise erikaal 1958. aastal 71,6 protsenti kogu tööstustoodangust 1913. a. 33,3 protsendi vastu. Selle baasil kujunes ka samaaegse rahvatarbekaupade tootmise kiire arendamise võimalus. Võrreldes 1913. aastaga suurenes rahvatarbekaupade toodangu maht 1958. aastal peaaegu 14 korda, seejuures suurenes kultuuri- ja olustikuliste kaupade tootmine üle 45 korra.

Praegu ei saa enam keegi vastu vaielda faktile, et minevikus laostunud ja mahajäänud Venemaa on muutunud arenenud majanduse, teaduse, tehnika ja kultuuriga võimaks sotsialistlikuks riigiks. Tööstustoodangu üldmahu poolest on Nõukogude Liit Euroopas esikohal ja teisel kohal maailmas, jäädes maha ainult Ameerika Ühendriikidest.

Kuid Nõukogude Liit on juba tunduvalt vähendanud vahemaad, mis teda eraldab Ühendriikidest rauamaagi tootmise taseme suhtes, samuti malmi, terase, mitmete masinate, aparaatide, puuvillase riide jm. tootmise suhtes. Mõnede toodete tootmise osas aga, nagu näiteks süsi, villane riie, suhkur, nisu, puit, piim ja või on NSV Liit üldmahult ületanud Ühendriikide toodangu taseme. Suur täht-

sus on asjaolul, et Nõukogude Liit on juba järele ja ette jõudnud kapitalistlikest maadest, sealhulgas ka Ühendriikidest mõnede tähtsamate teaduse- ja tehnikaharude arengutaseme poolest ning on kapitalismimaadest ette jõudnud tehnilise kaadri ettevalmistuse alal.

Tänu kommunistliku partei rahvuspoliitika elluviimisele on nõukogude sotsialistlikes vabariikides ajalooliselt lühikese ajaga loodud metallurgia-, masina- ja keemiatööstus, on ehitatud suured elektrijaamad, põllumajandusmasinate, autode ja traktorite tootmise tehased, tsemendivabrikud, tekstiili- ja toiduainete kombinaadid ning paljud muud tööstusettevõtted.

Võrdleme Eesti NSV 1958. a. tööstustoodangu taset vastavalt sõjaeelse tasemega, 1945. aastaga ja 1950. aastaga.

Tabel 11

Tööstuse kogutoodangu füüsilise mahu kasvutempo aastail 1940—1958

Aastad	1940. a.	1945. a.	1950. a.
	suhtes protsentides		
1940	100	—	—
1945	73	100	—
1950	342	467	100
1955	670	919	196
1956	751	1034	220
1957	844	1151	247
1958	926	1243	271

Tabelist 11 on näha, et 1958. aastal kasvas Eesti NSV tööstustoodang 1950. aastaga võrreldes 2,7 korda, 1945. aastaga võrreldes 12,4 korda. 1959. aastal oli Eesti NSV tööstustoodang 10,3 korda suurem sõjaeelse 1940. a. toodangust.

Eesti NSV tööstuses moodustas viimase 12 aasta keskmine toodangu juurdekasv 18,6 protsenti, kodanliku Eesti viimase 12 aasta oma aga umbes 5 protsenti. Praegu on vabariigi tööstustoodangu iga-aastane juurdekasv peaaegu võrdne kodanliku Eesti tööstuse aastase kogutoodangu mahuga.

Peab ütlema, et Eesti NSV 1958. a. tööstustoodangu kasvutempo oli 1940. aastaga võrreldes suurem kui üheski teises liiduvabariigis. Eesti NSV-le järgneb Läti NSV, kus tööstuse kogutoodang on selle ajaga kasvanud 8,7-kordseks, Leedu NSV-s on see kasvanud 8-kordseks ja Moldaavia NSV-s 7,6-kordseks. Kogu NSV Liidus suurenes tööstuse

kogutoodang 1958. aastal, võrreldes 1940. aastaga, 4,3 korda. Selles avaldub selgesti kommunistliku partei suur hoolitsus rahvusvabariikide majandusliku õitsengu eest.

Eesti NSV tööstuse kiire arengu tõttu kasvab tööstustoodangu erikaal vabariigi rahvamajanduses pidevalt ja moodustab käesoleval ajal ligi 80 protsenti kogu rahvamajanduse toodangust.

Eesti NSV industrialiseerimise oluliseks näitajaks on linnaelanikkonna suurenemine. Kui 1940. aastal moodustas linnaelanikkond kogu rahvaarvust 33,8 protsenti, siis 1958. aastal oli see juba 56 protsenti. NSV Liidu ulatuses moodustas linnaelanikkonna erikaal samal ajal 48 protsenti kogu elanikkonnast.

Eesti NSV tööstuslikul arengul on Nõukogude Liidu üleminekuaja industrialiseerimisega võrreldes terve rida erinevusi.

Kõigepealt toimus Nõukogude Eesti industrialiseerimine ajaliselt palju kiiremini kui NSV Liidu industrialiseerimine.

Eesti NSV ees ei seisnud ülesanne ainult omaenda jõududega kindlustada oma tehnilist ja majanduslikku sõltumatust kapitalistlikust maailmast, ta ees ei seisnud ka kõigi rasketööstusharude loomise ja arendamise ülesanne. Olles NSV Liidu koostisosaks, arenesid ja arenevad Eestis need tööstusharud, millel ühiskondliku tööjaotuse ja majanduse spetsialiseerimise seisukohalt on kohased tingimused, nagu näiteks põlevkivikeemia ja gaasitööstus, elektrienergia tootmine, masinaehitus, rida kerge- ja toiduainete tööstuse harusid.

Nii võimaldas NSV Liidu tööstusliku baasi olemasolu lahendada ka efektiivselt Eesti NSV majanduse arendamise kõige otstarbekohasemaid probleeme, see tähendab — industrialiseerimisel asetada pearõhk kindlale, Eestile jõukohasele tööstusharude kompleksi arendamisele, võttes seejuures arvesse majanduslikke, inim- ja looduslikke ressursse, ning Eesti spetsiifilisi rahvuslikke iseärasusi.

Eesti industrialiseerimisel kasutati töö sotsialistliku organiseerimise kogemusi, eesrindlikku tehnoloogiat, sotsialistliku võistluse mitmesuguseid vorme ja muid sotsialistliku ülesehitustöö meetodeid, mida NSV Liidu vanemates liiduvabariikides juba kasutati.

Tööstusliku toodangu pidevale laienemisele kaasnes

vabariigi tööstuse varustamine uute masinatega, mis Nõukogude Liidu tööstuses juba kasutusel olid.

Eesti tööstusliku arenemise kiire tempo viidi ellu tänu NSV Liidu valitsuse poolt tehtud tohututele kapitaalvahetustele, liidulise alluvusega ehitusorganisatsioonide loomisele ja vabariigi varustamisele kõigi vajalikkude materilaalse ja tehnilise varustuse fondidega (tööpingid, masinad, seadmed, ehitusmehhanismid, metall jne.).

Tabel 12

Kapitaalvahetused rahvamajandusse Eesti NSV-s
(miljonites rublades võrreldavates hindades)

	Kapitaalvahetused riikliku plaani alusel eraldatud summade ja tsentraliseerimata summade arvel	1945. a.	1950. a.
		suhtes protsentides	
1945	274	100	—
1950	679	248	100
Kokku neljandal viisaastakul (1946 — 1950)	2925		
1955	927	340	137
Kokku viiendal viisaastakul (1951 — 1955)	4584		
1956	1039	400	153
1957	1225	447	180
1958	1415	516	208

Rahulikus loovas töös ennastalgavalt jõudu pingutades saavutas eesti töötav rahvas sõjajärgsete viisaastakute eduka täitmise. Sama võidukalt täidetakse ka uue seitseaastaku suurepärase ülesanded.

1965. aastal kasvab NSV Liidu tööstuse kogutoodang 1958. aastaga võrreldes ligikaudu 80 protsendi võrra, sealjuures tootmisvahendite tootmise alal 85—88 protsendi võrra ja tarbimisvahendite tootmise alal 62—65 protsendi võrra. 1959.—1965. a. tööstuse kogutoodangu iga-aastane keskmine juurdekasv moodustab umbes 8,6 protsenti. Kui 1952. aastal moodustas kogutoodangu juurdekasvu üks protsent (arvestamata väike-abitööstust) 5 miljardit rubla, siis 1959. aastal moodustas see üle 11 miljardi rubla, 1965. aastal aga ületab juba 19 miljardit rubla.

Käesoleva seitseaastaku põhiprobleemiks on rahvamajanduse kiirendatud arendamine teel kommunismile, maksimaalse ajalise eelise saavutamine sotsialismi rahulikulis majanduslikus võitluses kapitalismiga.

1965. aastal on NSV Liidus planeeritud sulatada 65—70 miljonit tonni malmi, see on 64—77 protsenti rohkem kui 1958. aastal, terast 86—91 miljonit tonni ehk 57—60 protsenti rohkem kui 1958. aastal. Uut seitseaastakut tähistab ka kolmanda metallurgiabaasi ehitamine Siberi ja Kasahstani uute rauamaagi leiukohtade baasil, samuti võimsate mehhaniseeritud ja automatiseeritud agregaatide loomine.

Tõelisi imesid sooritatakse keemia valdkonnas. Seitseaastaku kontrollarvudes nähakse ette keemiatööstuse kiirendatud arendamine. Keemiatööstuse toodangu üldmaht suureneb kolm korda. Seitseaastaku vältel tuleb ehitada ja lõpetada pooleliolevaid ehitusi keemia alal kokku üle 140 suurettevõtte ning rekonstrueerida üle 130 ettevõtte.

Keemiatööstuse kasv toimub tihedas seoses nafta- ja gaasitööstuse arenguga. Seitseaastakul pühendatakse eriliselt tähelepanu nafta- ja gaasitööstuse arendamisele, kusjuures samal ajal vähendatakse 16 protsendi võrra kivisöe osatähtsust maa kütusebilansis.

Võrratud perspektiivid avanevad elektrifitseerimise alal. 1965. a. suureneb elektrienergia tootmine 2,1—2,2 korda ja saavutab 500—520 miljardi kilovatt-tunnise ulatuse. See tähendab, et käesolev seitseaastak on otsustavaks etapiks Lenini idee teostumisele maa täielikust elektrifitseerimisest, see tähendab, et kõik kolhoosid, sovhoosid, töölisasulad, remondi- ja tehnikajaamad saavad elektri varustuse. Elektrienergiat hakkavad kasutama ka elektrifitseeritud raudteed ligikaudu 20 000 kilomeetri ulatuses.

Nii muutub leninlik vormel reaalsuseks. Tohtu hulk odavat elektrienergiat, määratu suured kõrgepingeliinid — seda tähendab käesolev seitseaastak.

Lugedes seitseaastaku kontrollarvused tunneb lugeja eriti selgesti suure Lenini geniaalsust ja ettenägelikkust, sest Lenin ütles, et: «Tööviljakus on lõpuks uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamine.»⁴⁷ Selle leninliku juhtnööri alusel on uues seitseaastaku plaanis märgitud ka teed selle kõrge tööviljakuse saavutamiseks.

⁴⁷ V. I Lenin, Teosed, 29. kd., lk 394.

Selleks on vaja kompleksset mehhaniseerimist ja automatiiseerimist, tööstuse spetsialiseerimist ja koopereerimist.

NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenum märkis tööstuse ja ehitustegevuse tehnilise täiustamise põhisuunad, relvastas partei ja nõukogude rahva konkreetse tööprogrammiga partei XXI kongressi otsuste täitmiseks tehnilise progressi kiirendamise alal kõigis rahvamajanduse harudes.

Selle programmi täitmisele kutsubki partei kõiki nõukogude inimesi.

«Nüüd on asi selles», öeldakse pleenumi üleskutses rahvale, «et õigesti organiseerida tööd ja viia vastuvõetud otsused ellu. Kaalugu iga tööline, insener, teadlane, kolhoosnik, agronoom, õpetaja ja arst pärast pleenumi otsustega tutvumist, kuidas neid rakendada oma praktilises töös. Töötagu iga kollektiiv välja teaduse, tehnika ja automaatika saavutuste rakendamise ning tootmisreservide ja tootmispinna parema ärakasutamise plaan, et kiiremini vallutada oma seitseaastaku kõrgendikud.»⁴⁸

Üskkõik millise meie sotsialistliku tööstuse või põllumajanduse haru me ka võtaksime, kõikjal peetakse silmas tohutut kasvu, peatumatut edasiliikumist ning seda kõike tehakse inimese ja tema õnne nimel.

Rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani teostamine aastatel 1959—1965 on uueks tähtsaks etapiks kahe süsteemi — sotsialistliku ja kapitalistliku — rahulikus majanduslikus võistluses.

Eesti rahvas võtab jõukohaselt koos kõigi teiste Nõukogude Liidu rahvastega osa NSV Liidu põhilise majandusliku ülesande lahendamisest, et võimalikult kiiresti järele jõuda enamarenenud kapitalistlikele maadele toodangu hulga poolest iga elaniku kohta ja neist ette minna.

1965. aastal kasvab Nõukogude Eesti tööstuse üldtoodang 1958. aastaga võrreldes 83 protsendi võrra, sealjuures tootmisvahendite tootmise alal 97 protsendi võrra ja tarbeesemete tootmise alal 65 protsendi võrra. Ainuüksi 1965. a. juurdekasv võrdub vabariigi tööstuse 1956. aasta kogutoodangule. Siinjuures on oluline märkida, et lövi-osa sellest juurdekasvust, nimelt ligi 70 protsenti, saadakse tööviljakuse tõusu arvel.

Tööviljakus Eesti NSV-s peab tööstuses ja kapitaal-

⁴⁸ NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenumi materjale. lk. 162.

ehituste alal kasvama sellel seitseaastakul umbes sama-
suguse tempoga nagu see toimub kogu maal. NSV Liidu
rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks
1959—1965 näevad teatavasti ette tööviljakuse tõusu töös-
tuses 45—50 protsendi võrra, ehitustegevuses 60—65
protsendi ja raudteetranspordi alal 34—37 protsendi
võrra.

Tööviljakuse kasvu tähtsamaks tingimuseks on tehni-
line progress — uue tehnika juurutamine, tootmisproses-
side automatiseerimine ja mehhaniseerimine.

Üks tähtsamaid rahvamajanduse ülesandeid on olemas-
olevate ettevõtete rekonstrueerimine, laiendamine ja teh-
niline ümberseadistamine, samuti ehitusorganisatsioonide
edasine tehniline varustamine eesmärgil: kiirendada
tööstusettevõtete ja elamute ehitamist ning ehituse mak-
sumuse alandamist. Vladimirski, Sverdlovski, Leningradi
oblastite ja Valgevene vabariigi ning rea teiste töötajate
töö selles suunas näitab, et on võimalik palju lühemate
tähtaegadega suurendada juba tegutsevate ettevõtete too-
dangut kui ehitada uusi ja sellesamaga täita seitsme aasta
plaan ennetähtaegselt. Sellepärast ongi need NLKP Kesk-
komitee poolt heaks kiidetud algatused leidnud palavat
vastukaja kõigi NSV Liidu, sealhulgas ka Eesti NSV töös-
tuses töötajate hulgas.

1959. a. juulikuul lõpul toimus Eestimaa Kommunist-
liku Partei Keskkomitee VII pleenum, kus arutati NLKP
Keskkomitee juunipleenumi otsuseid.

Vaatamata edusammudele on meie vabariigis tehnilise
progressi edasiarendamisel veel palju teha. Näiteks põlev-
kivitööstuses on paljud protsessid mehhaniseeritud
80—100%. Kuid kõige mahukam ja raskem töö — põlev-
kivi pealelaadimine etes — tehakse veel käsitsi. 1958. aas-
tal oli aga just selle tööga seotud 47% kõigist põlevkivi-
tööstuse töölistest.

Paljudes vabariigi tööstusharudes, esmajoones masina-
ehituses, on rohkem kui 50% töölistest seotud abitöödega.
Väga suur on käsitsitöö erikaal, eriti peale- ja mahalaadi-
mise töödel, tehasesiseses transpordis ja ehitustöödel.

On püstitatud ülesanne: likvideerida kompleksse meh-
haniseerimise baasil raske käsitsitöö tööstuses, ehitustöö-
del, transpordis ja põllumajanduses, koondada tähelepanu
täielikult automatiseeritud tehnoloogiliste protsesside,
tsehhide ja ettevõtete loomisele.

Spetsialiseerimine ja koopereerimine rahvamajanduses on seitseaastaku ülesannete eduka täitmise tähtsaimaks tingimuseks.

Sel alal on Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu poolt viimase kahe aasta jooksul tehtud tõhusat tööd. On läbi viidud väike-ettevõtete ühendamine, ühetüübilise tootmise kontsentreerimine masinaehituses, mööblitootmises ja mujal, on moodustatud spetsialiseeritud ehitustrustid «Elektromontaaž», «Santehmontaaž» jt.

Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu täidab kooperaatiivsete hangete plaane esmajoones teiste majandusrajoonide jaoks, kuid vabariigisisest koopereerimist teostatakse veel nõrgalt.

Spetsialiseerimise ja koopereerimise küsimused Eesti NSV-s nõuavad edasist aktiivset arendamist. Esmajärguliseks ülesandeks on organiseerida Rahvamajanduse Nõukogu süsteemis keskne valutehas ja keskne keevitusettevõte, samuti tööpinkide tsentraliseeritud remont, instrumentide valmistamine jt.

1958. aastal moodustas tootmisvahendite tootmise erikaal Eesti NSV tööstuse kogutoodangust 49 protsenti, tarbeesemete tootmine aga moodustas 51 protsenti. Nõukogude Eesti rasketööstuse kiirem arendamine viib selleni, et 1965. aastal saavutab tootmisvahendite tootmise erikaal 53 protsenti, tarbeesemete tootmine aga moodustab 47 protsenti.

Eesti NSV tööstus hõlmab üle viiekümne eriharu. Tähtsamad neist on põlevkivi- ja keemiatööstus, energeetika, masina- ja aparaadiehitus, tekstiili- ja kalatööstus.

Eesti põlevkivitööstus on esimesel kohal NSV Liidu ja kogu maailma põlevkivitööstuses. 1958. aastal andis Eesti NSV üle 68 protsendi kogu NSV Liidu põlevkivitoodangust. Kogu NSV Liidus moodustas põlevkivitöötlemise seas Eesti NSV-s põlevkivigaasi tootmine 68 protsenti, vedelkütuse tootmine aga suurenes tunduvalt. 1965. aastal suureneb põlevkivitootmine kuni 16,5 miljoni tonnini ja ületab rohkem kui 8-kordselt 1940. a. tootmismahu. Selleks ajaks ületab Eesti NSV põlevkivitoodang iga elaniku kohta Ühendriikide kivisöetoodangu ja niisuguste «kivisöemaade» nagu Inglismaa ja Lääne-Saksamaa toodangu.

Selle eesmärgi saavutamiseks võetakse tarvitusele abinõud põlevkivitööstuse tehnilise sisustuse uuendamiseks. Kaevanduste kollektiivid võitlevad pidevalt uute töömee-

todite juurutamise eest, palju tööd nõudvate protsesside mehhaniseerimise ja automatiseerimise eest, võimsate masinate kasutamise tundmaõppimise eest. Käiku on lastud esimene mehhaniseeritud karjäär Viivikonnas. Siin hakkab muuhulgas esimesena maailmas tööle ka originaalse konstruktsiooniga põlevkivikombain, mis on valmistatud Tallinna Masinaehitustehases. See masin raiub põlevkivi lahti, sorteerib ja laadib ühtlasi ka vagunisse (kaheksakümmend tonni puhast põlevkivi tunnis). Lõpule hakkab jõudma vabariigi suurima kaevanduse rekonstrueerimine. Seitseaastaku plaani kohaselt rajatakse kolm uut karjääri põlevkivi kaevandamisel lahtisel meetodil võimsusega 10 miljonit tonni ja veel üks uus suur kaevandus.

Põlevkivi on vabariigi peamine ja kõige tähtsam tööstuslik tooraine. Heaperemehelik hoolitsus selle juhtiva tööstusharu arendamise eest ja sellesse tööstusharusse paigutatud tohutud kapitaalmahutused iseloomustavad majandusküsimustele lähenemise printsipiaalset suunda Nõukogude Liidus, ning neid jõupingutusi, mis on suunatud noore Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi majandusliku õitsengu saavutamiseks.

Sellega seoses torkavad silma mõningad paralleelid. 1958. a. toodeti 9 miljonit tonni põlevkivi, see on 5,5 korda rohkem kui 1939. a. Kuid kodanlikus Eestis oli ju põlevkivitööstus selliseks tööstusharuks, mis arenes kõige suurema tempoga. Ja kõigest sellest hoolimata moodustas kogu 20-aastase kodanliku diktatuuri ajal Eestis toodetud põlevkivi kogus umbes sama suure hulga kui toodeti põlevkivi ainuüksi 1958. aastal.

Et mõista, miks see nii oli, on küllalt, kui kuulata põlevkivikaevurite mälestusi.

Üle kolmekümne aasta töötas Käva kaevanduses põlevkivi lahtiraiuja R. Laar. Ta jutustab: «Viimasel ajal on siin kõik tundmatuseni muutunud. Kodanlikus Eestis toimus puurimine käsitsi, lõhkeainet said kaevurid kaevanduse juhatuselt isikliku raha eest, samuti karbiiti lampide jaoks, kirkavarsi ja palju muud. Spetsiaalset tööriivistust polnud, igasugune töökaitse puudus, meile oli tundmata ventilatsioon ja põhjavee kõrvaldamine kaevandusest, tihti tuli töötada põlvini vees olles. Põlevkivi veeti hobustega, kus töötasid hobuseajajad...»

«Praegu on meil mehhaniseerimine,» räägib kaevur

R. Laar. «Hobuste asemele tulid elektrivedurid. Hobuse-
ajajate asemele — masinistid. Meil on soonimis- ja muud
masinad. Töötame hästi. Käva kaevandus on põlevkivibas-
seinis esimeste hulgas. Me ületame süstemaatiliselt toot-
misplaani: see on kaevurite kingitus kodumaale. Kodumaa
vajab rohkem põlevkivi!»

Mõeldes järele nende sõnade üle võib mõista ka vaba-
riigi tööstuse arengus saavutatud suurepäraste edusam-
mude põhjusi.

Peale majanduse tõusuks ettenähtud ürituste rikkaliku
finantseerimise, töötingimuste põhjaliku parandamise ja
mehhaniseerimisalgete julge juurutamise avas nõukogude
võim ulatuslikult töörahva loova initsiatiivi, sest nüüd
tunneb töörahvas end tõelise tootmisperemehena.

Kaevurite asulas Kukrusel elab kuulus kaevur,
NSV Liidu Ülemnõukogu saadik, Adolf Taalberg. Adolf
Taalberg oli kaevuritele mitme eriala õpetamise algatajaks
ja ettevalmistamisbrigaadide kompleksse organiseerimise
initsiaatoriks. Kaevanduse toodang kasvas järsult: töö
läks kergemaks, tööviljakus tõusis ja kaevurid hakkasid
vahetusnorme täitma kolme tunni võrra varem.

Kord kohtas Adolf Taalberg hiina noorukit Tsan
Tsja-tsid, Moskva Riikliku Ülikooli üliõpilast. Tsan
Tsja-tsi küsimusele, mis teda ajendas tegelema tootmis-
protsessi täiustamisega kaevanduses, vastas Adolf Taal-
berg peaaegu samade sõnadega nagu oli vastanud tema
kolleeg, kaevur R. Laar: «Põlevkivi on väga oluline toor-
aine. Seda on kodumaale rohkem vaja.»

Põlevkivi on tooraine keemiatööstusele. Põlevkivist ja
selle töötlemissaadustest toodetakse mitmesuguseid mürk-
aineid, antiseptilisi aineid, lakke, parkaineid, värvaineid,
hüposulfaati, väävlit ja muud. Põlevkivi on tooraineks
gaasi tootmisel, mida kasutatakse kütteks.

Põlevkivi utmise tehased toodavad vedelkütust, ben-
siini, petrooleumi ja kütteõli.

Peale selle kasutatakse põlevkivi väga mitmesuguste
ehitusdetailide valmistamiseks, samuti ehitusmaterjalide
ja sideainete valmistamiseks. Põlevkivi ennast kasutatakse
tehastes ja raudteetranspordis küttena. Peenpõlevkivi
kasutatakse elektri jaamades.

Eesti põlevkivi ei etenda tähtsat osa üksnes meie vaba-
riigi rahvamajanduse arengus, vaid ka naabruses asuva-
tes majandusrajoonides, kus teatavasti pole küllaldast

kütteainebaasi energeetika arendamiseks, ja kus elektrienergiat toodetakse suhteliselt vähe. See nähtub järgmistest andmetest: elektrienergia toodang ühe elaniku kohta moodustas Eesti NSV-s 1958. aastal 970 kWh, Läti NSV-s 640 kWh, Leedu NSV-s üle 315 kWh ja Valgevene NSV-s üle 340 kWh. Just sellepärast ongi kohalikust põlevkivist toodetava elektrienergia tootmise edasisel kasvul üleliiduline tähtsus.

Partei näitas meile kätte ka kõige kiirema tee maa elektrifitseerimiseks. Selleks tuleb eelistada soojuselektrijaamade ehitamist. Nende püstitamine nõuab hüdroelektrijaamadega võrreldes vähem aega ja vahendeid.

Kõikjal NSV Liidus püstitatakse võimsaid soojuselektrijaamu. Nende hulka kuulub ka Balti elektrijaam, mis hakkab töötama kohaliku kütteainega, see on põlevkiviga.

NLKP XX kongressi direktiivides määrati Balti elektrijaama projekteeritud võimsuseks 600 000 kW. Esimene järk — 300 000 kW-võimsusega tuleb käiku lasta 1960. aastal.

Kuigi ehitatava Balti elektrijaama võimsus ületab Narva hüdroelektrijaama võimsuse, on ta maksumus ainult poolteist korda suurem.

1961. aastal on ette nähtud Balti elektrijaama laiendamine, mis tuleb lõplikult käiku lasta 1963.—1965. aastal.

Peale selle ehitatakse Tallinnasse uus elektrijaam 50 000 kW-võimsusega, mis hakkab töötama vedelkütuse ja gaasiga. See elektrijaam on esmajoones mõeldud Mustamäe uue elamurajooni elektrienergiaga varustamiseks ja termofitseerimiseks. Laiendatakse ka V. Kingissepa nimelise Tselluloosi ja Paberikombinaadi elektrijaama, ehitatakse elektrijaam Orule ja lõpetatakse Tallinna lähedal Linnamäel asuva hüdroelektrijaama ehitustööd. Praegu Tallinnas töötav elektrijaam viiakse üle vedel- ja gaasiküttele.

1958. aastal toodeti Eesti NSV-s 1,16 miljardit kWh elektrienergiat, mis tähendab 6,2-kordset kasvu, võrreldes 1940. aastaga. 1965. aastal ulatab vabariigi elektrienergia tootmine 6,4 miljardi kWh-ni, mis tähendab 5,5-kordset kasvu 1958. aastaga võrreldes ja peaaegu 34-kordset kasvu 1940. aastaga võrreldes. See kogus ületab 3,3-kordselt kogu revolutsioonielse Venemaa elektrienergia toodangu. 1965. aastal toodetakse vabariigis iga

elaniku kohta 5120 kWh elektrienergiat, see on rohkem kui Ameerika Ühendriikides, kus praegu toodetakse iga elaniku kohta 4100 kWh.

Põlevkivitööstuse kõrval hakkab vabariigis hoogsalt arenema ka teine kütteenäetööstuse haru — briketitööstus. Praegu toodetakse Eestis 60 000—70 000 tonni turbabrikketti aastas. Peale praegu töötava Tootsi brikketitehase toodangu suurendamise on kavatsusel veel kahe uue võimsa tehase ehitamine Orule ja Ellamaale. See annab võimaluse tõsta turbabriketi tootmine 1965. aastal 250 000 tonnini ja 1966. aastal 370 000 tonnini.

Peale tohtu suurte põlevkivi- ja turbavarude leidub Eesti põhjarannikul rikkalikke fosforiidilademeid. Tootes 1958. aastal üle 5 korra rohkem mineraalväetisi kui 1950. aastal, jõudis Eesti NSV selle toodanguliigi alal liiduvabariikide hulgas esimesele kohale iga elaniku kohta.

Seitseastakul kasvab materjalide tööstuse kogutoodang 2,4 korda.

Eesti NSV-s on tohtu suured võimalused kõrgekvaliteetse tsemendi tootmise tunduvaks suurendamiseks. Seoses «Punase Kunda» rekonstrueerimisega kasvab tsemenditoodang 1965. aastal, võrreldes 1958. aastaga, üle kuue korra.

Sellel seitseaastakul suureneb 2,2-kordselt seinamaterjalide, peamiselt suurte põlevkivituhk- ja silikaltsiitplokide tootmine. Luuakse uued võimsused ja hakatakse valmistama õõnsaid klaasist seinaplokke, kuumusekindlaid klaasisolaatoreid, saepuruplaate, ruberoidi, eterniiti, klaasist katusekive, plastmassist sanitaartehtnilist armatuuri ja seinakattematerjali.

Kundasse ehitatakse eterniiditehas. Lõpule viiakse «Männiku» ehitusmaterjalide kombinaadi teise järjekorra ehitamine. Sellega avaneb võimalus välja lasta 40 miljonit silikaattellist ja 15 000 tonni lupja aastas rohkem. Ahtmes ehitatakse põlevkivituhkplokkide tehas, Narvas ehitatakse ehitusmaterjalide kombinaat, mille esimene järk annab juba 1962. aastal 165 000 m³ plokke. Selles kombinaadis toodetakse peale plokide ka põlevkivituhksideainet. Kohtlas viiakse lõpule mineraalvatitehase teine järk jne.

Vabariigi masina- ja metallitööstuse üldtöodang kasvab 1958. aastal 1,5 korda, võrreldes 1955. aastaga, ja peaaegu 18 korda, võrreldes 1945. aastaga. 1958. aastal oli

Eesti NSV-s toodetud juba üle 187 000 väikese võimsusega elektrimootori,⁴⁹ mis moodustas üle 10 protsendi nende toodangust kogu NSV Liidus. Vabariigis toodetakse mitmesuguseid ehitusmasinaid, katla-automaatseadmeid, raadiovastuvõtjaid jne. Kuna Eesti NSV-l ei ole oma metallurgiatööstust ja metallitehastele vajalik tooraine veetakse sisse maa kaugetest rajoonidest, siis on Eesti NSV-s otsustatud arendada selliseid metallitööstusharusid, mis nõuavad vähe metalli (täppismasinaehitus, aparaadiehitus, instrumentide tootmine jne.), kuid nõuab palju kvalifitseeritud tööd. See printsiip kajastubki täielikult vabariigi seitsme aasta plaanis. 1959.—1965. aastal ehitatakse ja lastakse käiku rida uusi masinaehitustehaseid ja elektrotehnikatööstuse tehaseid. Seitsme aasta jooksul suureneb aparaatide ja automaatikaseadmete väljalase 3,2 korda. Juba on omandatud elektrirongide elavhõbealaldajate tootmine, organiseeritakse röntgeniaparatuuri, luminesentslampide, pooljuhtide ja rea teiste uute aparaatide tootmist, kusjuures kasutatakse tehnika ja teaduse viimaseid saavutusi. Ka elektrotehniline tööstus areneb, eriti elektrimootorite ja kaabli tootmise alal.

Tunduvalt kasvab ekskavaatorite toodang Tallinna Ekskavaatoritehases — 1957. aasta 301-lt 1965. aastal 1000-le. Nimetatud tehases hakatakse samuti kui vabariigi teistes ettevõtetes tootma palju uusi, tehniliselt täiuslikumaid masinaid ja aparaate. Nii valmistati 1959. aastal Tallinna Ekskavaatoritehases kraavikaevamise ekskavaator ET-151, mida kasutatakse haagituna traktori T-55 taha. See ekskavaator on mõeldud maaparandustööde tegemiseks ja sellel on eriseadeldised torude paigaldamiseks poolteise meetri sügavusele. Siia juurde kuulub ka buldooser kraavide täitmiseks ja tasandamiseks. Uus ekskavaator kaevab kraave 330 meetri ulatuses tunnis.

Territoriaalselt ei paikne masinaehitustööstusettevõteted üksnes vanades metallitööstuse keskustes — Tallinnas ja Tartus, vaid uusi tehaseid ehitatakse ka teistesse linnadesse — Võrru, Rakverre, Pärnu ja Kohtla-Järvele, ning isegi asulatesse nagu Rõngu, Ahja, Puurmani ja Risti.

Vanimaks tööstusharuks Eestis on tselluloosi- ja paberitööstus. Juba 1913. aastal tegutses praeguse Eesti

⁴⁹ 1939. aastal toodeti kodanlikus Eestis ainult 1300 elektrimootorit.

NSV territooriumil kaks suurt tselluloositehast, mis andsid 70 protsenti kogu Venemaa tselluloositoodangust.⁵⁰ Teatavasti hävitati Esimese maailmasõja ajal Valdhofi tselluloosivabrik Pärnus. Suure Isamaasõja ajal hävitati osaliselt V. Kingissepa nimeline tselluloosi kombinat Tallinnas. Sõjajärgseil aastail taastati tselluloosi- ja paberitööstus ja hoogsalt hakkas arenema eriti paberitööstus, mis kodanliku Eesti ajal kiratses. Vabariigi paberitööstuse arengut võib illustreerida järgmiste andmetega.

Tabel 13

Paberi tootmine Eesti NSV-s

	1940	1945	1950	1955	1958
Mitmesuguse paberi tootmine (tuhandetes tonnides) . . .	21,6	8,1	37,7	51,4	88,8

Käesoleval seitseaastakul areneb Eesti NSV paberitööstus veelgi. Paberi toodang moodustab 1965. aastal 119 000 tonni.

Tunduvalt arenesid Eesti NSV kergetööstuse harud.

Tabel 14

Kergetööstuse tähtsamate artiklite tootmine

	Mõõtühik	1940	1945	1950	1956	1958
Puuvillane riie	milj. m.	22,8	0,9	26,8	70,5	113,4
Villane riie	"	1,1	0,56	1,28	2,8	3,1
Linane riie	"	2,3	0,865	3,28	5,5	7,1
Siidriie	"	1,47	0,127	0,97	2,7	3,0
Nahkjalatsid	milj. paari	0,6	0,433	1,19	2,6	2,8

Puuvillase riide absoluutse toodangu poolest on Eesti NSV kolmandal kohal Vene föderatsiooni ja Uzbeki NSV järel. Kui aga võtta puuvillase riide toodang keskmiselt iga elaniku kohta, siis on Eesti NSV esimesel kohal Nõukogude Liidus. 1957. aastal toodeti Eesti NSV-s

⁵⁰ A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn, 1958, lk. 186.

ligi 90 meetrit puuvillast riidet iga inimese kohta, samal ajal kui kogu NSV Liidus toodeti iga elaniku kohta 35,5 meetrit iga sorti riidet elaniku kohta. 1958. aastal lasti Eesti NSV-s välja juba 113,4 miljonit meetrit puuvillast riidet ehk umbes 100 meetrit iga elaniku kohta.

Kuigi kogu puuvillase riide tootmiseks vajalik tooraine veetakse sisse peamiselt Kesk-Aasia vabariikidest, on selle tööstusharu olemasolu õigustatud ajalooliselt kujunenud tingimuste ja selle tööstusharu koha tõttu üleliidulises toodangus. Seitseaastaku vältel (1959—1965) suureneb puuvillase riide tootmine peaaegu 1,5 korda, kuid 1940. aastaga võrreldes üle 7 korra. Oluline on märkida, et 1961.—1964. aastal ehitatakse Kreenholmi manufaktuurile viimistlusvabrik, mille läbilaskevõime on 300 000 meetrit puuvillast riidet ööpäevas. Selle vabriku ehitamise tõttu hakatakse senini pooltootena välja veetud pleekimata puuvilla kohapeal ümber töötama ja viimistlema.

Linase riide absoluutse toodangu poolest on Eesti NSV viiendal kohal Vene NFSV, Valgevene NSV, Läti NSV ja Leedu NSV järel. 1965. aastal suureneb linase riide tootmine 1,6-kordselt, võrreldes 1958. aastaga. Villase riide tootmine suureneb seitseaastaku vältel 3,1 miljonilt meetrilt 1958. aastal 5,5 miljoni meetrini 1965. aastal.

1958. aastal toodeti Eesti NSV-s 2,8 miljonit paari nahkjalatseid. Nahkjalatsite tootmise poolest iga elaniku kohta oli Eesti NSV ühel esikohtadest NSV Liidus. Seitseaastaku vältel suureneb nahkjalatsite tootmine 45 protsendi võrra ja moodustab 1965. aastal 4 miljonit paari.

Eesti NSV tööstuses on suur osatähtsus toiduainete tööstusel, mis 1958. aastal andis peaaegu 29 protsenti vabariigi tööstuse kogutoodangust.

Seitseaastaku vältel (1959—1965) suureneb toiduainete tööstuse toodang tunduvalt ja moodustab 1965. aastaks: või osas ligikaudu 25 000 tonni, juustu osas 4000 tonni, liha osas ligi 51 500 tonni, konservide osas ligi 70 miljonit tingpurki, kondiitritoodete osas peaaegu 25 000 tonni jne. (Vaata tabel 15.)

Eesti NSV on mereäärne riik ja seepärast on kalatööstus siin üheks tähtsamaks tööstusharuks. 1958. aastal püüti 58 700 tsentnerit kalu ehk 2,7 korda rohkem kui 1940. aastal. Seitseaastaku vältel suureneb kalapüük vabariigis 2,3 korda, seejuures heeringapüük Põhja-Atlandil

Tähtsamate toiduainete tootmine

	Mõõtühik	1940	1945	1950	1956	1957	1958
Või *	tuh. t.	13,3	3,1	9,45	11,6	14,0	14,1
Juust	"	0,71	0,4	0,9	2,1	2,3	2,8
Liha *	"	16,7	6,1	8,8	19,5	26,2	29,4
Konservid	milj. ting- purki	3,6	2,5	9,5	40,3	44,2	48,6
Kondiitritooted	tuh. t.	3,9	2,0	9,8	14,1	14,3	14,9
Paberossid ja sigaretid	miljardit tk.	1,25	0,6	2,99	4,1	4,3	4,9
Seep	tuh. t.	1,2	0,44	2,52	5,9	6,8	7,3

* Andmed liha ja või kohta hõlmavad tööstuslikku tootmist.

4,8 korda ja moodustab 1965. aastal 130 000 tonni. See tähendab, et üksnes 1965. aastal püütakse vabariigis niisama palju kalu kui neid püüti kodanliku Eesti olemasolu viimase seitsme aasta vältel.

Ekspeditsiooni püügilaevastiku teenindamiseks ehitatakse Tallinnasse uus kalasadam ja juurutatakse tootmisse spetsiaalsed ujuvbaasid, transportkõlmutuslaevad, ujuvtöökoda ja teised teenindamisvahendid.

Eesti NSV on põlevkiviõlide, gaasi- ja põlevkivi absoluutse tootmise poolest esikohal NSV Liidus, paberi ja puuvillase riide tootmise poolest kolmandal kohal, katusepapi tootmise poolest neljandal kohal, linase riide ja mineraalväetiste tootmisel viiendal kohal, kalapüügi, saematerjalide ja turba tootmise poolest kuuendal kohal. Tööstustoodangu poolest iga elaniku kohta on Eesti NSV esimeste liiduvabariikide hulgas. See kõik kõneleb sellest, et Eesti NSV-l on Nõukogude Liidu rahvamajanduses väarikas koht.

Eriti tähtsat osa sotsialistliku tootmise edasisel tõusul etendavad rahvamajanduse juhtimise parandamiseks astutud sammud. Järjekindel leninliku demokraatliku tsentralismi printsiibi rakendamine ja loov edasiarendamine avaldub tööstuse ja ehitustegevuse ümberkorraldamises, mida teostatakse vastavalt NLKP Keskkomitee veebruaripleenumi otsustele. Selle ümberkorralduse positiivsed tulemused ei lasknud end kaua oodata.

Eesti NSV tööstuse alal töötajad saavutasid 1958. aastal uusi edusamme. Vabariigi kogu tööstuse 1958. a. plaan täideti 106-protsendiliselt. Tööstustoodang kasvas 1958. aastal 10 protsendi võrra, võrreldes 1957. aastaga.

Tööstuse, eelkõige rasketööstuse kui vabariigi rahvamajanduse aluse arengu enneolematule tempole kaasnes Eesti NSV-s töölisklassi suurenemine, ta erikaalu ja juhtiva osa suurenemine. Selle tagajärjel paranes rahva heaolu ning tugevnes ka töölisklassi diktatuur, kõvenes tema liit töötava talurahvaga, mis lõi eeldused vabariigi edasiseks arenguks uuel seitsesaastakul.

Soovides anda väarikat panust XXI kongressi otsuste edukaks täitmiseks, seadsid Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu tööstusettevõtete töölised, insenerid, tehnikud ja teenistujad oma eesmärgiks saavutada 1965. aastaks planeeritud toodangu tase 1963. aastal. Seejuures püütakse toodangu kvaliteeti parandada ja omahinda alandada, mõningate toodete tootmiskulusid maksimaalselt vähendada ja kõik ettevõtted üle viia kahjumiteta tööle.

Kommunistliku partei osa on eriti suur sotsialistliku võistluse arendamisel ja kommunistliku brigaadi nimetuse saamiseks patriootliku liikumise organiseerimisel. Kommunistliku noorsooühingu ja noorsoo initsiatiivil tekkinud liikumine omandas lühikese ajaga suure ulatuse, haarates miljoneid inimesi. Juba 1959. a. võttis sellest liikumisest osa üle 60 000 brigaadi, vahetuse ja sektori.

Eestis alustasid seda liikumist Kukruse kaevanduse läbijate brigaad, eesotsas sm. Taalbergiga, müürsepp Kärberi brigaad, tuntud krohvija Onjanovi brigaad ja teised. Iga päevaga suureneb nende järgijate hulk.

Kommunistliku töö brigaadid kujutavad endast sotsialistliku võistluse kõrgemat vormi, mis on eelduseks tööviljakuse järsule tõusule, kultuuri arengule ja aitab kaasa partei poolt püstitatud ülesannete lahendamisel vaimse ja füüsilise töö vahelise erinevuse kõrvaldamiseks.

Ka vabariigi põllumajanduse ees seisavad seitsesaastaku vältel edasise arengu üllad ülesanded. Need ülesanded on seda reaalsemad, seda teostatavamad, et seitsesaastakule eelnevail aastail tegi partei, valitsus ja kogu rahvas ära tohutu töö kolhoosikorra kindlustamiseks ja põllumajandusliku toodangu laiendamiseks.

Põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine on sotsialistliku revolutsiooni raskeim ülesanne. Eesti NSV

põllumajanduse viimiseks sotsialistlikule arenguteele tuli tingimata ellu viia leninlik koopereerimisplaan.

V. I. Lenini poolt väljatöötatud põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise koopereerimisplaan on üheks suurimaks panuseks teadusliku kommunismi varasalve.

Koopereerimise ajaloolised kogemused Nõukogude Liidus ja teistes sotsialismimaades näitasid, et leninliku kooperatiivse plaani põhimõtted ei oma ainult rahvuslikku, vaid ka rahvusvahelist tähtsust. Need on kasutatavad kõigis maades, kus säilib väikekaubatootmine ja kus teostatakse sotsialistlikku ülesehitustööd.

Ajalugu tunneb kaht teed põllumajanduslikult väiketootmiselt üleminekuks suurtootmisele: kapitalistlikku teed ja sotsialistlikku teed. Kapitalismi puhul, mil valitsevad stiihilised turusuhted, laostub väikekaubamajandus vältimatult ja ta tõrjutakse välja kapitalistliku suurmajanduse poolt. Väiketootjad maal langevad kapitalistlike suurmajandite ja monopolide mõju alla. Tundes endal nende rõhumise ja ekspluateerimise kogu jõudu, vaesestuvad ja laostuvad nad.

Marksism-leninism pani aluse põllumajanduse arenemise teise tee, sotsialistliku tee võimalikkusele ja hädavaajalikkusele. Põllumajanduse sotsialistliku ümberkorralduse teaduslikuks põhjenduseks ongi leninlik koopereerimisplaan.

Oma kuulsas koopereerimisplaanis näitas V. I. Lenin, et väiketalumajandite suurtootmisele, sotsialistlikule tootmisele ülemineku esimeseks ja otsustavaks tingimuseks on töölisklassi diktatuuri kehtestamine, tema juhtiva osa teostamine talurahva suhtes. Ilma töölisklassi diktatuurita on võimatu tootmisvahendite kapitalistliku omandi ümberkujundamine üldrahvalikuks, sotsialistlikuks omandiks. Töölisklassi diktatuur annab võimaluse kehtestada talupoegadele õiged majandussuhted, järk-järgult ühendada väikseid ja keskmisi individuaaltootjaid tootmiskoopereatiividesse, see tähendab põllumajanduslikeks suurtegevõteteks — kolhoosideks. Töölisklassi diktatuur annab võimaluse igati arendada tööstust ja varustada kolhoose kaasaegse suurtootmise tehnilise baasiga.

Eesti NSV olemasolu vältel, alates nõukogude võimu taaskehtestamisest 1940. aastal, on Eesti töörahva kõige tähtsamaks pöördepunktiks vabariigi põllumajanduse üleminek kolhoositeele.

1947.—1948. aastal tekkisid vabariigis esimesed kolhoosid. 1. septembriks 1949. aastal oli vabariigi kolhoosidesse ühinenud juba üle 75 protsendi talumajandite üldarvust. Praegu on kolhoosidesse ühinenud 98,9 protsenti taludest ja nendele kuulub 99,9 protsenti külvipinnast.

Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimisel on rida iseärasusi, mis on tekkinud seoses Eesti sotsialismile ülemineku konkreetsete ajalooliste tingimustega.

Tähtsamaks iseärasuseks on see, et kolhoosid organiseerisid siin Nõukogude Liidu kogemuste alusel. Kolhoosikorra laiendamisel kasutas Eestimaa Kommunistlik Partei täiel määral NLKP suuri kogemusi kolhoosikorra alal, kolhooside organisatoorse ja majandusliku tugevdamise alal ning kolhooside riikliku juhtimise alal.

Nõukogude Liidu kolhoosikorra kogemused andsid Eesti kommunistidele võimaluse vältida artellitootmise organiseerimisel raskusi ja vigu ning kiirendada Eesti NSV põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise tempot.

Massilisele kollektiviseerimisele üleminek liiduvabariikides, kes varem olid asunud sotsialistlikule arenguteele, nõudis esmalt maa industrialiseerimist, tehaste ehitamist traktorite, kombainide, autode ja muude põllumajandusmasinate valmistamiseks.

Eesti NSV põllumajandus tugineb sotsialistliku omanduse kahele vormile: 1) riiklik omandus, mida esindavad sovhoosid, maaparandusjaamad, remondi- ja tehnikajaamad ning 2) kooperatiivne omandus, mida esindavad põllumajandusartellid ja kalurikolhoosid.

1958. aastaks oli Eesti NSV-s 110 sovhoosi. Nende käsutuses oli 1347 mitmesugust traktorit, üle 250 kombaini ja ligi 1000 veoautot. Sovhoosidel oli kokku 109 800 hektarit külvipinda, sealhulgas tera- ja kaunviljade all 32 900 hektarit, köögivilja ja kartuli all 9600 hektarit, söödakultuuride all 67 300 hektarit. Sovhoosides oli 47 400 veist (1950. aastal 22 200), nendest 24 900 lehma (1950. aastal 9500), 94 500 siga ehk üle kolme korra rohkem kui 1950. a., ning 2000 lammast.

1958. aasta alguseks oli Eesti NSV-s 971 kolhoosi (koos kalurikolhoosidega). Sellest kolhooside koguarvust oli 887 põllumajandusartelli. Keskmiselt tuleb kolhoosi kohta 124 talu.

1957. aasta algul oli Eesti NSV-s 66 masina-traktoriaama ja 8 maaparandusjaama. Traktorite arv (15 hobu-

jõulises arvestuses) kasvas 2819-lt (1950. a.) 5640-le (1956). Veoautode arv suurenes sama aja jooksul 223-lt 546-ni, teraviljakombainide arv kasvas 109-lt (1950), 1164-le (1956) jne.

Mehhaniseerimise kõrval toimub ka vabariigi põllumajanduse küllaltki kiire elektrifitseerimine.

Peaaegu kõik sovhoosid ning remondi- ja tehnikajaaamad on varustatud elektrienergiaga. 1959. aasta alguseks oli elektrifitseeritud 59% kolhooside üldarvust, (1950. aastal 22%).

Seitsme aasta plaani kohaselt tuleb meie vabariigis põhilised tööd põllumajanduses elektrifitseerimise alal lõpetada 1965. aastaks. Põllumajanduse elektrifitseerijate kollektiiv otsustas võtta endale kohustuse lõpetada meie põllumajanduse elektrifitseerimine ennetähtaegselt ja nimelt 1963. aastal. See saab võimalikuks tänu meie vabariigi põllumajanduse elektro-energeetilise baasi kasvule. Käesoleval ajal teenindab põllumajanduslikke majandeid üle 900 transformaator-alajaama, üldvõimsusega rohkem kui 50 000 kilovatti, üle 3700 kilomeetri 6-, 10- ja 15-kilovoldilisi kõrgepingeliine ning 11 600 km madalpingeliine. Põllumajanduse tootmisprotsesside mehhaniseerimiseks on majandite käsutuses 11 600 elektrimootorit. Kui 1955. aastal elektrienergia kasutamine põllumajandusettevõtetes moodustas 23 miljonit kilovatt-tundi, siis 1958. aastal oli see juba 55,4 miljonit kilovatt-tundi. 1965. aastal suureneb elektrienergia tarbimine põllumajanduses kuni 150 miljoni kilovatt-tunnini.

Kõik need andmed osutavad sellele, et pärast kollektiviseerimist toimus vabariigis põllumajandusliku tootmise küllalt kiire mehhaniseerimine ja elektrifitseerimine. See viis energeetikavõimsuste struktuuri põhjalikule muutumisele, mida näitab tabel 16.

Aasta-aastalt kasvab põllumajandustööde mehhaniseerimise tase (tabel 17).

Tähtsamate põllutööde mehhaniseerimine hakkas kiirelt kasvama pärast talurahva koondumist kolhoosidesse 1949. aastal. Huvitav on võrdluseks märkida, et 1945. aastal olid põhilised põllutööd mehhaniseeritud 1,4 protsendi ulatuses, 1948. aastal 4 protsendi ulatuses, 1956. a. tegid vabariigi masina-traktorijaamad kolhoosides 4,2 korda rohkem põllutöid kui 1950. aastal.

Tunduvalt kasvab põllumajanduse mehhaniseerimine

Tabel 16

Põllumajanduse energeetikavõimsuste struktuur
(protsentides)

	1950	1956	1957	1958
I. Jõumasinad	69,0	91,7	93,2	94,4
sealhulgas:				
1. traktorid	31,9	28,1	29,6	29,3
2. kombainid	2,9	9,7	8,4	7,7
3. autod	28,7	43,7	44,7	43,2
4. elektrimootorid ja muud jõuallikad	5,5	10,2	10,5	14,2
II. Tööloomad (ümberarvestatuna mehaanilisele jõule)	31,0	8,3	6,8	5,6
III. Kõik energeetikavõimsused	100	100	100	100

Tabel 17

Tähtsamate põllutööde mehhaniseerimine kolhoosides
(protsentides antud töö üldmahust)

	1950	1956
Kesaküünd	52	96
Sügisküünd	42	98
Külv:		
taliviljad	6	82
suviviljad	3	60
pikakiuline lina	5	27
kartulipanek	2	33
Koristamine:		
teravili (kombainidega)	1	46
kartulivõtt (MTJ masinatega)	0,2	14
silu valmistamine	28	61

Eesti NSV-s 1957. aastal. Tol aastal said masina-traktori-jaamad, sovhoosid ja muud riiklikud majandid ligi 1500 traktorit (15-hobujõulises arvestuses), üle 570 veoauto, 290 teraviljakombaini, 1000 traktoriatra, 900 traktoriga veetavat külvimasinat, 1400 kultivaatorit, 500 niidumasinat, 700 viljapeksumasinat ja palju muid masinaid maaviljeluseks, külvi- ja koristustöödeks, samuti masinaid ja seadmeid loomakasvatusfarmidele. Masinate arvu kasv põllumajanduses võimaldas kolhoose teenindavail masina-traktori-jaamadatel suurendada põllutööde mehhaniseerimist.

Neist andmeist on selge, et Nõukogude riik asutas masina-traktorijaamad kolhooside huvidest lähtudes. Nimelt kolhooside huvid ja pidev hoolitsus kolhooside eest sundiski kommunistlikku parteid muutma kolhooside teenindamist vastavalt elu nõuetele. Teatud aja jooksul eksisteerinud ja ennast õigustanud kolhooside riikliku juhtimise vorm ning kolhooside tootmistehniline teenindamine masina-traktorijaamade kaudu ei vastanud enam põllumajanduse tootlike jõudude arengule. Seepärast püstitas partei küsimuse kolhooside tootmistehnilise vormi muutmise ja viis selle täide, samuti kolhoosidele traktorite müümisest, masina-traktorijaamade reorganiseerimisest remondi- ja tehnikajaamadeks, mis remondiks kolhoosidele kuuluvaid traktoreid ja muid masinaid, teenindaks tehniliselt kolhoose, varustaksid neid ja sovhoose uute masinate, tagavaraosade, kütte, väetise, mürk-kemikaalide ja muude materjalidega.

NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu esimene istungjärk, mis toimus 1958. a. kevadel, kuulas ära ja võttis vastu need partei ettepanekud, mis istungjärgule eelnenud üldrahvalikul arutelul olid heaks kiidetud. Masina-traktorijaamadesse koondatud rikkalik põllumajandustehnika läks kolhooside omanduseks. Kolhooside ees avanes tee tootlike jõudude edasiseks arenguks, tekkisid avarad võimalused kaasaegse tehnika paremaks kasutamiseks, tehnilise progressi kiirendamiseks põllumajanduses, tööviljakuse tõstmiseks, üld- ja kaubatoodangu väljalaske suurendamiseks saja hektari kõlvikute kohta, ja toodangu omahinna alandamiseks.

Kuivõrd kommunistliku partei ja Nõukogude Liidu valitsuse ettepanekud ning NSV Liidu Ülemnõukogu seadlus «Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest» vastab kolhooside huvidele, näitab järgmine fakt. Otsekohe pärast selle seadluse avaldamist hakkasid Eesti kolhoosid masina-traktorijaamade käest põllutöomasinaid ostma. 1958. aasta lõpuks ostis enamik kolhoose masina-traktorijaamade käest 2640 eri marki traktorit, 808 teraviljakombaini, 2632 traktoriatra, suurel hulgal külvimasinaid, niidumasinaid, kultivaatoreid ja muid masinaid ning põllutööriistu. See kõik kõvendas kolhooside ühiskondlikku jõukust, aitas kaasa masinate tootlikumale kasutamisele, tootmisprotsesside korrastami-

sele maa harimisel, ning artelli majapidamise produktiivsuse tõstmisele.

Kuid kolhooside varustamine masinatega ei piirdunud ainult sellega, et neile müüdi varem masina-traktorijaamadele kuulunud traktoreid ja kombaine. Samal 1958. aastal sai vabariigi põllumajandus Nõukogude Liidu tööstuselt 1423 traktorit, (15-hobujõulises arvestuses), 524 veoautot, 269 teraviljakombaini, 75 kombaini silokultuuride koristamiseks, 1117 traktoriatra, 1027 kultivaatorit, 1017 külvi-masinat, 70 viljapuhtimismasinat, 130 teraviljakuivatit, 120 viljapeksumasinat, 91 ekskavaatorit ja palju muid mitmesuguseid masinaid. Kõik see ja masinate parem kasutamine kolhoosides lõi tingimused tööde mehhaniseerimise edasiseks kasvuks põllumajanduses.

On küllaldane, kui märkida, et teraviljakultuuride koristamine kombainidega kasvas kolhoosides 1950. a. 5800 hektarilt 1958. a. 137 000 hektarini, ehk 24 korda. 1958. aastal oli kesa- ja sügiskünd peaaegu täielikult mehhaniseeritud. Üle 88 protsendi teraviljakultuuridest külvati mehhaniseeritult.

Seitse aastaku lõpuks suureneb traktorite arv vabariigi põllumajanduses peaaegu 18 000-ni (15-hobujõulises arvestuses), praeguse 10 000 traktori asemel. Teraviljakombainide arv aga kasvab 1400-lt 1900-le.

Eesti põllumajanduse alal töötajad on viimasel ajal tunduvalt suurendanud loomakasvatussaaduste tootmist. Seda kasvu viimasel viiel aastal iseloomustavad järgmised andmed.

Tabel 18

Loomakasvatussaaduste toodangu suurenemine

	1953. a.	1957. a.	1958. a.
Liha ja rasv (tapakaalus) — tuh. t	54,4	74,4	77,5
Piim — tuh. t	552,7	723,7	734,0
Munad — miljonit tk.	150,9	173,8	188,0

Lihatoodang (tapakaalus) suurenes 1958. aastal, võrreldes 1953. aastaga 23 700 tonni võrra, piimatoodang 179 100 tonni võrra ja munatoodang 37,1 miljoni tüki võrra.

1958. a. toodeti iga saja hektari põllumajanduslike kõlvikute kohta:

Tabel 19

	Kõigis majandites	Sovhoosides	Kolhoosides
Piim (ts)	380,0	246,7	181,7
Liha — eluskaalus (ts)	57,5	42,3	19,0
sealhulgas sealiha (100 ha põllumaa kohta) (ts)	85,0	62,0	25,2
Munad (100 ha teraviljakülvide kohta) (tuh. tk.)	61,4	19,6	13,7

Samal aastal nuumasid vabariigi kolhoosid 155 800 siga ehk 19 200 pead rohkem kui eelmisel aastal. Sovhoosides nuumati 123 000 siga.

Siinjuures on kohane märkida, et loomakasvatussaaduste tootmise suurendamine kolhoosides ja sovhoosides toimus peamiselt kariloomade tootlikkuse tõstmise arvel.

Vabariigi põllumajanduse kõigis sektorites kokku lüpsiti 1957. aastal ühelt lehmalt 2639 kg piima ehk 299 kg rohkem kui 1956. aastal. Seejuures lüpsiti kolhoosides iga lehma kohta 2185 kg piima, mis ületab 399 kg võrra eelmise aasta toodangu, ja sovhoosides 3078 kg lehmalt, see on 127 kg rohkem kui 1956. aastal.

Suurima väljalüpsi ühelt lehmalt said Tapa, Paide, Harju ja Türi rajooni kolhoosid, kus see moodustas keskmiselt üle 2700 kg piima lehma kohta.

1957. aastal lüpsid 41 lüpsjat igalt temale kinnitatud lehmalt 4200—5000 kg piima.

Kolhoosi 10 lüpsjat lüpsid igalt lehmalt üle 5000 kg piima. Nende hulgast tuleb märkida Tapa rajooni «Kaardi-väelase» kolhoosi lüpsjat sotsialistliku töö kangelast Edith Räni, kes sai oma lemadegrupilt 6010 kg piima keskmiselt iga lehma kohta.

Lehmade väljalüpsi suurenemine on loomakasvatustarvikes läbi viidud plaanikindla töö otseseks tulemuseks. Lüpsjate zootehniliste teadmiste tõstmise, piimakarja pidamise ja toitmingimuste parandamise kõrval etendas selles tohutu suurt osa ka karja tõuliste omaduste süstemaatiline parandamine.

Eestis on levinud kolm veisetõugu: eesti punane, eesti mustakirju ja eesti kohalik veisetõug ehk eesti maakari.

Kõige arvukam on eesti punane veisetõug, mis moodustab üle 72 protsendi veiste koguarvust. Territoriaalselt on see veisetõug levinud Eesti NSV lõuna- ja keskrajoonides ning saartel.

Eesti punase veisetõu arendamisega tegelevad kaks riiklikku tõuaretusjaama (tõulava) — Viljandi ja Tartu tõulavad. 1955 aastast alates tegelevad need riiklikud tõulavad kogu selle tõumassiiviga, püüdes saavutada tõuliste omaduste tunduvalt paranemist ja selle veisetõu produktiivsuse tõstmist.

Käesoleval ajal on eesti punane maakari põhiliseks piimakarja tüübiks, kuid parimates tõulavades luuakse piimalihakarja tüüpi, mis on tõuaretustöö lähimaks ülesandeks.

Eesti mustakirju veisetõug moodustab umbes 25 protsenti kogu vabariigi veiste arvust. Selle tõu kasvatamise tsooniks on Põhja- ja Lääne-Eesti rajoonid. Eesti kohalik veisetõug, eesti maakari esineb laialipillatult üksikutes majandites.

Seakasvatases esineb peamiselt kaks tõugu — suur valge ja eesti lontkõrvaline, mis on kohandatud peekonikasvatamiseks. Kummagi tõu jaoks on kindlaks määratud rangelt piiritletud aretamise ja kasvatustsoonid. Eesti lontkõrvalist seatõugu aretatakse Lääne-Eesti rajoonides ja saartel, suurt valget tõugu sigu aga vabariigi ülejäänud mandrirajoonides.

Eesti poolpeenvill-valgepäine ja Eesti tumedapäine lambatõug on enamlevinenud lambatõud. Tõulammaste üldarvust on kolm neljandikku eesti tumedapäine lambatõug.

Eesti põllumajanduses aretatakse ka eesti tõugu hobuseid. See on tori tõug, mis on üleliiduliselt kuulus.

Eesti NSV loomakasvatuse üheks ülesandeks, peale piima, liha ja või tootmise on veel tõukarja väljaareamine, milleks on olemas vastavad tingimused ja head realiseerimisvõimalused. Viimaste aastate vältel realiseeritakse väljaspool vabariigi piire iga aasta üle 6000 tõuveise, üle 1000 tõuhobuse ja umbes 4000 tõusiga. 1957. aastal oli vabariigis tõufarme veiste alal 144, seakasvatuse alal 41, lambakasvatuse alal 40, kodulindude kasvatuse alal 167 ja hobusekasvatuse alal 203.

Loomakasvatussaaduste toodangu kasv võimaldab tunduvalt suurendada nende varumist ja vabariigi elanik-

konna varustamist loomakasvatussaadustega. 1958. aastal suurenes liha varumine 1953. aastaga võrreldes 20 400 tonni võrra ehk 80 protsenti, piima varumine 201 100 tonni ehk 88 protsenti, munade varumine 11,9 miljoni tk. võrra ehk 80 protsenti.

Aasta-aastalt kasvab kolhooside ja sovhooside erikaal loomakasvatussaaduste varumisel. Nii moodustas 1958. aastal kolhooside ja sovhooside erikaal loomakasvatussaaduste varumisel: liha alal 76 protsenti, piima alal 65 protsenti ja munade alal 76 protsenti.

Kuid loomakasvatustoodangu suurendamise reservid ei ole kaugelki veel ammendatud. Pingutades jõudu loomakasvatuse produktiivsuse edasiseks suurendamiseks võtsid põllumajanduse alal töötajad nüüd oma ülesandeks järsult suurendada kariloomade ja kodulindude hulka. Tabel 20 näitab, et siin on veel palju lahendamata küsimusi.

Tabel 20

Produktiivloomade arv kõigis majandite kategooriates
(tuhandetes peades aasta lõpuks)

	1940	1944	1950	1953	1956	1957
Veised, sealhulgas lehmad	528,4	401,4	462,0	448,0	431,0	439,4
Sead	401,8	226,5	283,6	257,6	267,0	278,4
Lambad ja kitsed	319,2	196,2	297,0	309,3	359,6	408,1
Hobused	325,3	264,4	274,4	242,4	231,5	246,2
	203,0	164,0	163,3	148,7	101,0	94,3

1958. a. lõpuks kasvas veiste arv 451 900-ni, sealhulgas lehmi kuni 283 800. Sigade arv kasvas 429 200-ni. Sigade ja kodulindude arv ületab sõjaeelse taseme, kuid veiste, eriti lehmade suhtes pole veel selleni jõutud.

1958. aasta algul tuli vabariigis 100 ha põllumajanduslike kõlvikute kohta kõigis majandite kategooriates keskmiselt 15 lehma, sovhoosides 10, kuid kolhoosides ainult 8 lehma.

Edasise järsu piimatootmise laiendamise ülesanne kolhoosides ja sovhoosides tuleb lahendada lehmade arvu suurendamise teel samaaegselt nende produktiivsuse tõstmisega. Lähemal aastail tuleb lehmade arv tõsta 20—25-ni iga 100 ha kõlvikute kohta.

Karja tugevdatud taastootmine püstitas ka teise tähtsa küsimuse söötade hankimise alal, täisväärtuslike, sealjuures odavate söötade rohkete allikate loomise.

Selles suunas tehakse juba edukalt tööd vabariigi põllumajanduses. Looduslikud tingimused Eestis, suure hulga heina- ja karjamaade olemasolu määras põllumajanduse suunaks loomakasvatuse arendamise. Kuid selleks, et need looduslikud tingimused tegelikult ka soodustaksid loomakasvatuse kui põllumajanduse juhtiva haru intensiivset arendamist, tuli teostada olulisi üritusi looduslike heina- ja karjamaade parandamiseks ja nende muutmiseks kultuurheina- ja karjamaadeks selleks, et neilt saada suuremaid söödavarusid. Juba mitu aastat tehakse vabariigis tööd karjamaade parandamiseks. Sellesse töösse on tõmmatud teaduslikud uurimisasutused, nagu näiteks Eesti Maaviljelus- ja Maaparandusinstituut ning sellele alluv Jõgeva Sordiaretusjaam, Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituudi Vändra katsejaam ja teised. Teadlaste uurimistööde ja majanduse eesrindlaste kogemuste tulemuste tagajärjel on välja töötatud mitmeaastaste kultuurkarjamaade rajamise tehnika (väetamine, segadiku külvamine, koplite tarastamine), nende ekspluateerimise ratsionaalsemad võtted (perioodiliselt koplites karjatamine). On näidatud looduslike karjamaade parandamise majanduslik efekt, mille eesmärgiks oli saada suure toiteväärtusega ja omahinnalt kõige odavamast suvist sööta.

Suurt abi kolhoosidele kultuurkarjamaade rajamisel osutasid vabariigis moodustatud kaheksa maaparandusjaama ja mäsina-traktorijaamade juures asuvad maaparandussalgad. Ajavahemikul 1950—1958 kuivendati kolhoosides ja sovhoosides 263 000 ha maad, tehti üle 50 miljoni kantmeetri mullatöid ja koristati rohkem kui 200 000 ha-lt kivid. Viimaste aastate jooksul on järsult suurenenud dreanaaziga kuivendamise osatähtsus.

Seitsme aasta plaani järgi on kavandatud kuivendada 280 000 ha maad. Vabariigi maaparandajad võtsid endale eesmärgiks täita maaparandustööde seitsme aasta plaan kuue aastaga, dreanaazide rajamise plaan aga viie aastaga.

1958. aastal ulatus kultuurkarjamaade pind Eesti NSV-s 51 000 ha-ni 13 000 ha vastu 1955. a. Selleks et kas või 70 protsendi ulatuses rahuldada karja suvist söödavajadust karjamaasööda osas, tuleb iga lehma kohta (arvestades karja kasvu) rajada 0,4—0,6 ha kultuurkarjamaid,

mille saagikus moodustab 2500 söötühikut hektarilt, seejärel ongi planeeritud seitseaastaku jooksul suurendada kultuurkarjamaade pinda 187 000 ha-ni ja tunduvalt tõsta nende saagikust.

Kõrvuti nende üritustega, mis on ette nähtud karja varustamiseks suvise söödaga, tehakse kolhoosides ja sovhoosides tõsist tööd ka loomakasvatuse varustamiseks söödaga talveperioodil: suurendatakse looduslikkude heinamaade saagikust, mitmeaastase külvatud heina, teraja juurviljade saagikust, hakatakse kasvatama uusi söödakultuure.

1958. a. saadi põhiliste põllumajanduskultuuride heasaak. Vabariigi teravilja kogutoodang suurenes 1958. aastal 1957. aastaga võrreldes 15 protsenti, kartulisaa 14 protsenti ja pikakiulise lina saak 5 protsenti.

Suur tähtsus loomade söödaratsioonide parandamisel ja talvesööda lähendamisel suvisele söödale on silo kasutamisel ja selle valmistamisel maisist. See suure efektiga söödakultuur juurdub ikka laiemalt ja laiemalt meie vabariigi põllumajanduslikku tootmisse, andes kõrgeid saake (600 ja rohkem tsentnerit haljasmassi hektarilt), teiste sõnadega — suure hulga odavaid söötühikuid, ja aitab sellega kaasa piima väljalüpsi tõstmisele talvel, nagu näitavad Kureküla sovhoosi ja teiste eesrindlike majandite kogemused.

Kollektiivmajandite peamise tootmisharu produktiivuse kasv ja teiste tootmisharude harmooniline arendamine, mida näitab saakide pidev kasv, liha, munade ja muude põllumajandussaaduste tootmise kasv, avaldas positiivset mõju taluperede materiaalsele olukorrale.

Maaelanikkonna heaolu aluseks on nende artellimajanduse ja ühiskondliku majandi jõukus, selle tulude kasv, millest sõltub ka kolhoosnikute isiklik tulu. Artellide rahalised tulud suurenesid 1950.—1959. a. peaaegu neli korda. Vastavalt sellele kasvas ka normipäeva tasu. Keskmiselt maksti kolhoosnikutele 1957. aastal normipäeva eest neli rubla 80 kopikat, 1955. a. kahe rubla 37 kopika vastu. Tunduvalt kasvas ka normipäeva eest antava vilja ja teiste toiduainete hulk.

Pärast kohustuslike müüginormide kaotamist ja ühtsete varumishindade kehtestamist laieneb kaubalis-rahaliste suhete sfäär kolhooside ja riigi vahel, mis omakorda löi soodsad tingimused rahalise tasu sisseseadmisele kol-

hoosides. Viimaseil aastail siirduvad juba paljud kolhoosid Nõukogude Liidus, sealhulgas ka Eesti NSV-s, kolhoosnikute töö garanteeritud ja täpselt fikseeritud tasustamise moodusele. See üleminek algas väljatöötatud normipäevade igakuulise rahalise avansseerimisega.

Oma elu kolhoosikorruga sidunud talupoegade materiaalse kindlustatuse kasvu näiteks võib tuua Harju rajooni Mitsuurini-nimelise põllumajandusartelli kolhoosnikute olukorra. Seda kolhoosi juhatas 1955. aastal Aleksander Preetmet. 1955. a. sissetulekud kasvasid 1 650 000 rublalt aastas 3 300 000 rublani 1958. a., seega kasvasid sissetulekud kolme aastaga kahekordseks. Ühe normipäeva eest antav rahasumma kasvas selle ajaga kuult rublalt (1955. a.) üheteistkümne rubla 80 kopikale (1958. a.) Peale rahalise tasu said kolhoosnikud 1958. aastal iga väljatöötatud normipäeva eest ka naturaaltasu — 1,5 kg teravilja, 1,5 kg kartuleid, 1,5 kg köögivilja ja 2 kg köresööta kolhoosnikute isiklikele loomadele.

Tunduvalt kasvas selles kolhoosis ka jagamatu fond, mis 1958. aastal moodustas 3,6 miljonit rubla. Viimasel ajal ehitati kolhoosile sigala 200-le seale, kanala 1000 kanale, rekonstrueeriti ja kohandati laudaks ehitus 120-le peale. Kõige tähtsam aga oli see, et kuivendati, puhastati kividest ja kändudest ning võeti kasutusele ligi 300 ha soostunud maad, arvestamata veel kolhoosile ostedud masinaid.

Mitsuurini-nimelise kolhoosi ühiskondliku majandi kiiret tugevnemises etendab suurt osa kaader. On küllalt kui märkida, et 180 töövõimelisest kolhoosnikust on 5 inimest kõrgema haridusega (kolhoosi esimees, loomaarst, zootehnik), kaheksal inimesel on keskmine agronoomia-alane haridus, sealhulgas kahel brigadiril, kahel aednikul ja neljal lihtkolhoosnikul. Viiel inimesel on zootehniline keskharidus ja neli inimest on lõpetanud põllumajanduse mehhaniseerimise tehnikumi.

Saades oma artellimajandusest suuremat sissetulekut parandavad kolhoosnikud oma elujärge, ehitavad hästikorrastatud elamuid ja on võimelised muretseda kallihinnalisi tarbeesemeid. Nii on viimasel ajal Mitsuurini-nimelise põllumajandusliku artelli liikmed muretsenud üle kümne sõiduauto. Kolhoosnikute kasutuses on ka mitukümmend mootorratast. Igas majas on raadiovastuvõtja ja üle kahekümne viie kolhoosipere muretsesid televiisorid.

Mitšurini-nimelise põllumajandusliku artelli kolhoosnikute materiaalse jõukuse tõusust annab tunnistust ka kolhoosi ühiskondliku fondi kulutuste kasv. Nii näiteks juba mitmendat aastat saavad kolhoosnikute lapsed tasuta kahest roast koosneva lõunasöögi; 85 inimest saavad kolhoosis vanaduspensioni; kolhoosnikud saavad kahenädalase puhkuse töötasu säilitamisega; naised saavad neljakuise raseduspuhkuse. Ajutise töövõimetuse puhul saavad kolhoosnikud 50—100% oma keskmisest töötasust.

Materiaalse heaolu tõus veenab eesti talupoegi selles, et ühises töös peitub jõud, mis viib jõukusele ja kultuursele elule. See innustab meid töötama oma ühismajandis palju järjekindlamalt ja efektiivsemalt nii isiklikes huvides kui ka üldriiklikes huvides.

1957. a. mai kuust alates arenes meie maal sotsialistlik võistlus loomakasvatussaaduste toodangu järsu suurendamise eest, selleks et lähemal aastail järele jõuda Ameerika Ühendriikidele liha, piima ja või tootmises iga elaniku kohta.

Eesti kui suure produktiivsusega looma- ja seakasvatusega tegelev vabariik võib ja peabki sammuma selle üldrahvaliku võitluse esiridades. Ja Eesti põllumajanduse alal töötajad on seda juba näidanud, andes väärika panuse selle tähtsa ülesande lahendamiseks (tabel 21).

Tabel 21

Piima-, liha- ja võitoodang ühe elaniku kohta 1958. a.
(kilogrammides)

	NSV Liit	USA	Eesti NSV
Piim	284	326	625
Liha	37	94	66,7
Või	3,7	4	11,8

NLKP ajaloolise XXI kongressi poolt kinnitatud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965 andsid põllumajandustoodangu edasise kasvu grandioosse programmi, mille täitmine võimaldab rahuldada elanikkonna vajadusi tähtsamate toiduainete järele suures valikus ja heas kvaliteedis, ning tööstuse vajadusi põllumajandusliku tooraine järele.

Põllumajanduse toodangu üldmaht Nõukogude Liidus suureneb 1965. a. 1,7 korda, võrreldes 1958. aastaga.

Eesti NSV-s näevad kontrollarvud ette põllumajanduse edasist spetsialiseerimist tõu- ja piimakarjakasvatuse alal, ning seakasvatuses eriti peekonsigade kasvatamist. 1965. aastal peab vabariigi lihatoodang 1958. aastaga võrreldes suurenema 1,6 korda. Kuid selleks, et anda väärikat panust üldrahvaliku ülesande täitmisel, see on järele jõuda Ameerika Ühendriikidele lihatootmises iga elaniku kohta ja neist mööda minna, otsustasid Eesti põllumajanduse alal töötajad seitseaastaku ülesanded täita viie aastaga, seitseaastaku lõpuks aga suurendada lihatoodangut rohkem kui kahekordseks. See tähendab, et põllumajanduskõlvikute iga 100 ha kohta vabariigis toodetakse 1965. aastal 81 tsentnerit liha 1958. a. 40,5 tsentneri asemel. Iga elaniku kohta tuleb siis aastas 120 kg liha. Samal ajal suureneb piimatoodang 1,8—1,9 korda. Seejuures tuleb vabariigi kolhoosides ja sovhoosides seitseaastaku vältel piimatoodangut suurendada 2,4 korda. Kogu piimatoodang peab aga moodustama 1,3 miljonit tonni. Põllumajanduslike kõlvikute iga 100 ha kohta vabariigis toodetakse 1965. aastal 670 tsentnerit piima 1958. aastal saadud 380 ts asemel. Iga elaniku kohta toodetakse 1965. aastal üle 1000 kg piima ja umbes 19 kg võid. Munatoodang peab kasvama 260 miljoni munani 1965. aastal (1958. aastal 188 miljonit muna).

Seitseaastaku vältel suureneb teravilja toodang umbes 1,6—1,8 korda, kartuli toodang 1,9 korda, köögivilja toodang 1,7 korda, linakiu toodang 1,8 korda.

Seitseaastaku vältel tuleb vabariigi kolhoosidel ja sovhoosidel ehitada üle 2000 lehmalauda ja vasikalautu 200 000 pea jaoks, ligi 1400 sigalat 280 000 sea jaoks, üle 500 kanala ja linnumaja 500 000 kodulinna jaoks ja palju muid tootmishooneid. Selleks on assigneeritud üle 900 miljoni rubla.

Need on reaalsed kalkulatsioonid. Need pole elulised üksnes seetõttu, et nad võtavad arvesse juba saavutatut, vaid et nad võtavad arvesse ka konkreetseid tingimusi, milles tuleb tootmisülesandeid lahendada. Need tingimused aga on äärmiselt soodsad tööviljakuse tõusuks.

Sotsialistliku suurtootmise teele üleminekuga ja põllumajanduses palju töökulu nõudvate protsesside mehhaniseerimisega vabanes ja siirdus tööstusettevõtetele tööle

suur osa tööjõudu. Kuid vaatamata sellele toodab praegu maal iga inimene peaaegu 2 korda rohkem põllumajandus-saadusi kui kodanlikus Eestis. Tööviljakus tõusis sotsia-listlikus põllumajanduses mitmekordselt.

NSV Liidu rahvamajanduse kontrollarvudes on püstitatud ülesanne: seitseaastaku jooksul peab tööviljakus kolhoosides suurenema umbes kaks korda, sovhoosides aga 60—65 protsenti. Tööviljakus Eesti NSV põllumajanduses kasvab aga veel kiiremini.

Peale selle suure töö, mida tehakse põllumajanduse mehhaniseerimiseks, peale teaduse saavutuste, eesrindlike kogemuste ning paljude organisatsiooniliste ja majanduslike ürituste etendavad tööviljakuse edasisel tõusul tohutu suurt osa moraalsed tegurid — materiaalne huvitatus, oma patriootilise kohustuse tundmine ja vastutus oma töötulemuste eest kodumaa ees, põllumajanduse tootmise eesrindlaste üldrahvalik tunnustamine.

1958. a. algul hindas Nõukogude valitsus väärikalt eesti talupoegade tööd põllumajanduse arendamise edusammude eest: Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega autasustati 1690 inimest. Kuueteistkümnele paremale põlutöölisele anti sotsialistliku töö kangelase austav nimetus koos Lenini ordeni ning kuldmedaliga «Sirp ja Vasar».

See innustab inimesi, kui nad näevad, kuidas neid hinnatakse ja millise austusega neid ümbritsetakse, millised suurepäraseid perspektiivid eluks annab neile vaba viljakas loov töö.

Vabariigi rahvamajanduse hoogne kasv eeldab transpordi edasist arengut.

Põhiliselt on muutunud Eesti raudtee ilme. Viimaste aastatega on teostatud selle tehniline ümbervarustamine. Kogu veduripark on moderniseeritud ja viidud tahkeküttelt üle vedelküttele. Kitsarööpmelisel raudteel rakendati mootorvedurid. Tunduvalt on tugevnenud vagunimajandus. Rongide liikumiskiirus on suurendatud 80—100 kilomeetrit tunnis. See kõik võimaldas Eesti raudtee kollektiivil 1958. aastal suurendada veokäivet 1940. aastaga võrreldes 8,5 korda, kiirendada vagunite ringet 4 korda ja saavutada raudtee kõigi ettevõtete rentaablus. Eesti raudtee on Nõukogude Liidus üks eesrindlikumaid.

Seitseaastaku vältel muutub Eesti raudtee tundmatu-seni. Alates 1963. aastast hakkavad kõikidel raudteeliinidel liikuma mootorvedurid. 1965. aastal suureneb laadimis-

plaan, võrreldes 1958. aastaga, 2,2 korda. Tunduvalt kiireneb vagunite ringe.

Vabariigi meretranspordi veosed suurenevad seitseaastaku vältel mahult kaks korda ja veosekäibelt kolm korda. Meie laevastiku osavõtt ekspordi- ja impordialastes vedudes kasvab mahult kolm korda ja veokäibelt 3,3 korda. Laevastik täieneb uute kaasaegse tehnikaga varustatud laevadega. Selle tulemusel kasvab tonnaaž 1,7-kordseks. Laadimis- ja lossimistöõde kompleksne mehhaniseerimine viiakse 74 protsendini. 1965. aastal on ette nähtud autotranspordi veokäibe suurendamine 1958. aastaga võrreldes 3,2 korda.

Selline tunduv Eesti NSV transpordialaste ülesannete suurenemine sellel seitseaastakul võimaldab täielikult rahuldada vabariigi rahvamajanduse üha kasvavaid vajadusi vedude alal.

Eesti NSV Rahvamajanduse arendamiseks 1959.—1965. aastal suunatakse ligi 12 miljardit rubla (kolhoosideta), mis ületab rohkem kui kahekordselt eelmise seitsme aasta (1952—1958) kapitaalmahutused.

Kapitaalmahutuste kasvu Eesti NSV rahvamajanduses aastatel 1959—1965 iseloomustavad tabelis 22 toodud andmed:

Tabel 22

Kapitaalmahutused Eesti NSV-s aastail 1959—1965

	Kapitaalmahutuste maht miljardites rublades	Kasv, võrreldes 1952—1958. a.
Tööstus	5,7	2,7 korda
Põllumajandus (koos kolhooside kuludega)	3,3	2,2 „
Elamu- ja kommunaalehitus	2,7	1,8 „
Kaubandus, transport ja side	1,0	2,3 „
Kultuur ja tervishoid	1,0	2 „

Eesti NSV kapitaalmahutuste plaan käesoleval seitseaastakul illustreerib ilmekalt majanduse edasise kasvu kogu suurust, vabariigi töötava rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu kasvu.

Sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise poliitika edukas elluviimine viis sotsia-

listlike tootmissuhete valitsemisele nii maal kui linnas, mis võimaldas luua Eesti NSV-s sotsialismi majandusliku baasi.

Sotsialistlik industrialiseerimine ja kolhoosikorra võit Eesti NSV-s kaotas maal alatiseks viletsuse ja linnas tööpuuduse.

Aasta-aastalt kasvab vabariigi rahvamajanduses töötavate tööliste ja teenistujate arv.

Tööliste ja teenistujate arv
(tuhandetes)

1940	1945	1950	1955	1958
179	182	289	346	400

Võrreldes 1940. aastaga on tööliste ja teenistujate arv kasvanud 2,2-kordseks.

Iga Nõukogude Eesti kodanik tunneb ise kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse pidevat hoolitsust tööraha materiaalse heaolu pideva parandamise eest. See hoolitsus avaldub kõiges.

NLKP XX kongressi ajalooliste otsuste alusel on NSV Liidu Ülemnõukogu ja Nõukogude valitsus viimastel aastatel võtnud rahva heaolu tõstmiseks tarvitusele rea abinõusid: suurendati invaliidsus- ja vanaduspensionimäära, lühendati tööpäeva kahe tunni võrra puhkepäevade ja pühade-eelsetel päevadel, pikendati sünnituspuhkusi, lühendati alaealiste tööpäeva 6 ja 4 tunnini, samuti lühendati kaevurite ja mõnede teiste kategooriate töötajate tööpäeva.

Kaotati õppemaks kesk- ja kõrgemates õppeasutustes; väikepalgaliste tööliste ja teenistujate palka tõsteti; suurelt hulgalalt kodanikelt võetav vallaliste maks kaotati; 1958. aastast alates vabastati kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate majandid kõigist põllumajandussaaduste kohustuslikest müüginormidest. Üldse vähenesid vabariigis maksud ligi 15 miljoni rubla võrra aastas tööliste ja teenistujate maksustamisele kuuluva palgamiinimumi tõstmise tõttu. Vallalistelt ja vähelapselistelt kodanikelt võetava maksu osaline kaotamine annab elanikkonnale aastas 58 miljonit rubla tulu. Maaelanikkonnalt võetud põllusaaduste kohustuslike müüginormide kaotamine andis maaelanikkonnale aastas 52 miljonit rubla kasu.

Palju on tehtud tervishoiu alal. Nii suurenes vabariigis

haiglatare arv 58-lt (1940. a.) 226-le (1958. a.). Voodikohatare arv haiglates kasvas selle aja jooksul 5100-lt 11 000-ni.

1958. aastal tuli Eesti NSV-s iga tuhande inimese kohta 9,5 haigla voodikohta. Seejuures tuli sama elanike hulga kohta NSV Liidu ulatuses 7,3 haigla voodikohta. 1958. aastal oli vabariigis üle 2700 arsti (kaasa arvatud hambaarstid) 1056 arsti asemel 1940. aastal. Meie maa on esikohal maailmas arstide hulga poolest elanike arvu kohta (17 arsti 10 000 inimese kohta). Eesti NSV on esikohal liiduvabariikide hulgas: 22 arsti 10 000 elaniku kohta.

Ka siin on kohane võrrelda tervishoiu olukorda kodanlikus Eestis. Kodanlikus Eestis ei olnud ühtset riiklikku arsti- ja sanitaarabi. Suurem osa haiglaid oli eraomand. Ravi eest võetav tasu oli kõrge, mistõttu laiadel rahvahulkadel tegelikult polnud võimalik saada statsionaarset ravi. Mis puutub aga haiglatesse, siis need asusid ainult linnades ja tasu haiglasoleku eest oli väga kõrge.

Kodanlik Eesti oli tuberkuloosi surevuselt Euroopas esikohal. Tartu Ülikooli mikrobioloogia-professor K. Schlossmanni andmetel põdesid iga saja inimese kohta kaks aktiivset tuberkuloosi, kusjuures üks neljandik kuni üks viiendik kõigist surmajuhtumitest olid tuberkuloosist tingitud.⁵¹

Kuni aastaste laste surevus kodanlikus Eestis oli suurem kui teistes riikides. Enne 1940. aastat oli Eestis üksainus lastehaigla 20 voodikohaga Tartu Ülikooli juures. Linnades hõlmasid laste konsultatsioonipunktid alla 20 protsendi kogu laste arvust, maal aga ei olnud laste konsultatsiooni üldse. Arstiabi eest lastele ja sünnitajatele võeti küllalt kõrget tasu.

Käesoleva seitseaastaku vältel on planeeritud uute suurte haiglatare ehitamine Tallinnas, Tartus, Pärnus, Narvas ja põlevkivibasseinis. 1965. aastaks suureneb vabariigi haiglavoodikohatare arv 13 300-ni ja iga 1000 elaniku kohta tuleb 11 haigla voodikohta.

Palju on partei ja valitsus korda saatnud töörahva elutingimuste parandamiseks. Üksnes viie viimase aasta jooksul on Nõukogude Liidu linnades ja töölisasulates ehitatud ja kasutusele võetud elumaju üldpinnaga 223 000 ruutmeetrit. Maal aga ehitati üle 3 miljoni maja. Iga tuhande

⁵¹ Nõukogude Eesti tervishoid, Tallinn, 1957, lk. 7.

elaniku kohta tuli juba 1957. a. Nõukogude Liidus 10,6 uut korterit.

Ka meie vabariigis on palju korda saadetud töörahva korteritingimuste parandamiseks. Nii näiteks ehitati ja taastati Eesti NSV-s sõjajärgseil aastail (1946—1958) riiklike ettevõtete, asutuste ja kohalike nõukogude poolt, kuid ka linnade ja töölisasulate elanike endi jõul ning riikliku laenu abil elumaju üldpinnaga 2 900 000 ruutmeetrit.

Taastati sõja ajal peaaegu täielikult purustatud tekstiilitööstuse keskus Narva. Tallinnas, Tartus ja teistes linnades kõrvaldati sõjajäljed.

Eesti NSV põlevkivibasseinis ehitati uued tööstuskeskused Kohtla-Järve, Jõhvi, Kiviõli, Ahtme ja Sompaljud uute elumajadega.

1957. a. alguseks ületas vabariigi elamufond sõjaeelse 1940. a. taseme. Kuid nõudmine korterite järele on meie vabariigis veel suur.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruses 1957. a. «Elamuehituse arendamisest NSV Liidus» öeldakse: «NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu leiavad, et käesoleval ajal on loodud vajalikud tingimused elamuehituse edasiseks tõusuks ja seavad ülesandeks kõige lühema ajaga saavutada elamufondi tunduv juurdekasv selleks, et lähema 10—12 aasta jooksul kaotada korteripuudus meie maal.»

Seitsme aasta jooksul (1959—1965) on NSV Liidu linnades ja töölisasulates kavandatud ehitada 15 miljonit korterit üldpinnaga 650—660 miljonit ruutmeetrit. Et nende arvude tähendust mõista, on küllaldane märkida, et 1956. aastal moodustas linnade kogu elamufond 673 miljonit ruutmeetrit. Maal ehitatakse kolhoosnike ja maaintelligentsi poolt ligi 7 miljonit elumaja.

Käesoleva seitseaastaku jooksul peab Eesti NSV riikliku elamuehituse maht moodustama 1 650 000 ruutmeetrit. Peale selle ehitatakse veel individuaalehitamise korras ja riikliku krediidi abil 740 000 ruutmeetrit elamispinda.

Tallinnas areneb eriti hoogne ehitustegevus Mustamäe rajoonis. Praeguste kavade järgi on Mustamäe elamumassiivi suurus 540 000 m² elamispinda. See rajoon võtab enda alla ligi 500-hektarilise maa-ala. Selle täieliku väljaehitamise järel kujuneb see 55 000—60 000 elanikuga linnarajooniks, mida suuruselt võib võrrelda sõjaeelse

Tartuga. Uus elamumassiiv jaotatakse üheksaks väiksemaks nn. mikrorajooniks (6000—9000 elaniku), mida omakorda võib suuruse poolest kõrvutada kodanliku Eesti Viljandiga. Mikrorajooni pindala on 30—40 ha. Üldse läheb aga kogu elamumassiivi alla 368 hektarit maad.

1959. a. — 1965. aasta jooksul võetakse kasutamisele 2,4 miljonit ruutmeetrit elamispinda, 1,2 miljoni ruutmeetri vastu eelmise seitsme aasta jooksul. Selle tagajärjel tuleb vabariigi linnades 1965. aastal iga elaniku kohta 8,2—8,5 ruutmeetrit elamispinda, praeguse 7 ruutmeetri asemel. Peale selle ehitatakse ligi 17 000 kolhoosnikute elumaja. Suurt tööd tehakse elamute gasifitseerimisel. 1958. aastal oli meil 16 000 gasifitseeritud korterit, gasifitseerida tuleb aga veel 90 000 korterit. Järelikult on vabariigis 1965. a. lõpuks ligemale 106 000 gasifitseeritud korterit.

Seda elamuehitusprogrammi täidetakse edukalt tänu ehitajate suurearvulise armee ennastalgavale tööle. Ehitajate hulgas on viimasel ajal esile kerkinud suurepärased töötajad, kes tunnevad suurt moraalset rahuldust oma tööst, mis on kasuks kogu rahvale. Vabariigi elanike ja kogu meie maa ehitajate hulgas on laialdaselt tuntud NSV Liidu Ülemnõukogu saadiku Kristjan Kärberi, Tallinna Ehitustrusti müürseppade kompleksbrigaadi brigaadiri nimi. Sellel mitmekülgsest arenenud ehitustöölisel on müürsepa, krohvija ja maalri elukutse. Ta on ise ehitanud palju maju, tal on hea organisaatori kogemused ja oskused ning ta juhatab paljude ehitustöölise tööd Eesti pealinnas elamute püstitamisel. Tänu selle elupõlise ehitaja tublile tööle on valitsus kõrgelt ja vastavalt tema teenele hinnanud ta tööd, andes talle sotsialistliku töö kangelase aunimetuse.

Rahva heaolu üldisemaks näitajaks on rahvatulu kasv. NSV Liit ületab kõik kapitalistlikud maad rahvatulu kasvutempo poolest. 1958. a. kasvas rahvatulu Nõukogude Liidus 1913. a. võrreldes rohkem kui 22,6-kordseks, Ameerika Ühendriikides aga sama ajaga 3,2-kordseks. Nõukogude võimu aastate vältel suurenes rahvatulu keskmiselt iga elaniku kohta 15,3 korda. Ajavahemikul 1913—1958 kasvas rahvatulu keskmiselt ühe elaniku kohta Ühendriikides 1,8 korda, Inglismaal ja Prantsusmaal 1,7 korda.

Riiklike jaehindade alandamise ja samuti rahapalga

kasvu tõttu suurenes tööliste ja teenistujate reaalpalk ning kolhoosnikute tulud. Kui näiteks Eesti NSV tööstustöölise keskmine palk oli 1945. aastal 397 rubla, siis 1957. aasta lõpuks tõusis see 868 rublani, rahvamajanduse nõukogu ettevõtetes aga 904 rublani. Ajavahemikul 1950—1959 kasvasid vabariigi kolhooside rahalised tulud 227 miljonilt rublalt 910 miljoni rublani ehk üle 4 korra. Jagamatud fondid aga kasvasid 269 miljonilt rublalt 1950. aastal 972 miljoni rublani 1958. aasta lõpuks ehk 3,6 korda rohkem kui 1950. aastal.

Nõukogude rahva, sealhulgas ka Eesti töörahva materiaalse heaolu tõus ilmneb eredalt toiduainete ja rahvatarbekaupade tootmise kasvus, samuti riikliku kooperatiivkaubanduse, kaasa arvatud ühiskondliku toitlustamise süsteem, kaubakäibe kasvus.

Eesti NSV kaubakäibe kasvu sõjajärgseil aastail iseloomustab tabel 23.

Tabel 23

Jaekaubakäibe kasv Eesti NSV-s aastatel 1946—1958

	1946	1950	1955	1958
Kogu riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekaubakäive, kaasa arvatud ühiskondlik toitlustamine (milj. rublades, vastavate aastate hindades)	2328,5	2823,8	4064,3	5372,0

Tööstuskaupade ja toiduainete toodangu kasv meie maal tähendab ühtlasi nende tarbimise kasvu. Nii näiteks müüs riikliku ja kooperatiivkaubanduse võrk 1955. aastal Eesti NSV elanikkonnale siidriiet 2,3 korda, jalgrattaid 3,7 korda, õmblusmasinaid üle 5 korra, käekelli 5,2 korda, mööblit 3,4 korda ning alumiinium- ja emailtoidunõusid 3,9 korda rohkem kui 1950. aastal. Tunduvalt rohkem müüdi ka puuvillast ja villast riiet, nahk- ja kummijalatseid, kultuurikaupu jne.

Mitmesuguste kaupade müük elanikkonnale kasvab aasta-aastalt.

Tunduvalt on suurenenud riigi väljaminekud Eesti NSV töörahva kultuuriliseks ja sotsiaal- ning olustikuliseks teenindamiseks. 1958. a. moodustasid assigneeringud sotsiaalkindlustusele 335,7 miljonit rubla (1955. a. 128,5 mil-

jonit rubla). Sotsiaalkindlustusele assigneeritud summadest läheb lõviosa pensionide maksmiseks, mis moodustab üle 10 protsendi Eesti NSV riigieelarve kulude osast. 1956. a. alguses oli vabariigis 65 700 pensionäri, 1958. aastal 91 700 ja 1959. a. alguseks 98 700 pensionäri. 1958. aastal maksti 305 miljoni rubla ulatuses pensione (1956. aastal 114,4 miljonit rubla). Peale selle maksti 1958. aastal ühekordseid toetusi 950 000 rubla ulatuses ja üle 20 miljoni rubla ulatuses riiklikku toetust paljulastelistele ja vallasemadele.

1957. aastal oli Eesti NSV-s 126 alalist lastesõime 4835 kohaga. 1940. aastal oli lastesõimedes ainult 240 kohta. 1965. a. on lasteaedades ja sõimedes 31 000 kohta 1958. a. 14 800 koha asemel. See kohtade arvu suurendamine toimub peamiselt uusehituste arvel. Seitseaastaku plaanis on kavandatud Võru-Kubja sanatooriumile, Pärnu mudaravilale, samuti Haapsalu sanatooriumi mudaravilale uute hoonete ehitamine. 1958. a. oli vabariigis 40 sanatooriumi (sealhulgas 31 lastesanatooriumi) ja 5 puhkekodu 4412 kohaga.

Nõukogude ühiskonna seaduseks on rahva heaolu pidev kasv. Sotsialistliku ühiskonna praegusel arenguastmel, mil Nõukogude rahva jõupingutuste varal on loodud võimas tööstus ja põllumajanduslik suurtootmine, on olemas kõik võimalused selleks, et meie töölisklass, kolhoositalurahvas ja intelligents lähemal ajal hakkaksid elama veelgi paremini, nii et nende üha kasvavaid materiaalseid ja vaimseid vajadusi täielikult rahuldataks.

Palju uut ja rõõmustavat toob seitseaastak nõukogude inimesele. Nähakse ette töötasu tõusu madala ja keskmise palgaga töölistele ja teenistujatele. Nii tõuseb seitseaastaku jooksul madalapalgaliste tööliste ja teenistujate töötasu 270—350 rublalt 500—600 rublani kuus. Ühtlasi tõuseb pensioni alammäär praeguselt 300 rublalt 400 rublale 1963. aastaks ja umbes 450—500 rublale 1966. aastaks.

Sotsialismi tingimustes ei määra töötajate materiaalsed heaolu mitte ainult töötasu, vaid ka määratu suured, aasta-aastalt kasvavad ühiskondlikud fondid. Need fondid suunab riik inimeste kindlustamiseks hästi korrastatud korteritega ja ühiskondliku toitlustamisega, lasteasutuste võrgu laiendamiseks, rahvahariduse süsteemi täiustamiseks, elanikkonna puhkuse organiseerimiseks ja meditsiinilise teenindamise parandamiseks, kultuuriasutuste ehi-

tamiseks jne. Ühiskondlike fondide osa ja tähtsus kasvab järjest rohkem. Seitsme aasta plaani kohaselt suurenevad kulutused pensionidele, sotsiaalkindlustusele, tasuta haridusele ja stipendiumidele, tööliste ja teenistujate tasulistele puhkustele, tasuta meditsiinilisele abile, lasteaedadele ja sõimedele ning muudele üritustele 1965. aastaks umbes 360 miljardi rublani 215 miljardi rubla vastu 1958. aastal ja moodustavad iga töötaja kohta umbes 3800 rubla aastas.

Püstitatakse ülesanne tunduvalt laiendada ühiskondliku toitlustamise ettevõtete süsteemi, parandada nende tööd ja alandada nende toodangu hindu. Peale toodangu hindade alandamise alandatakse ka mõnede teiste kaupade hindu.

Rahvatulu, mis NSV Liidus on tõeliseks rahva tuluks, kasvab seitseaastakul 62—65% võrra.

Tööliste ja teenistujate reaaltulud kasvavad seitseaastakul ühe töötaja kohta keskmiselt 40% võrra. Kolhoosnike reaaltulud kasvavad seitseaastakul samuti mitte vähem kui 40% võrra peamiselt kolhooside ühiskondliku tootmise kasvu arvel.

Alates 1964. aastast kavatakse asuda järkjärgulisele 35—30-tunnilisele töönalale üleminekule. NSV Liidus tuleb maailmas kõige lühem tööpäev ja lühim töönael.

Tahtmatult tulevad meelde suurepärsed sõnad NLKP Keskkomitee juunipleenumi läkitusest:

«Kas meil pole siis kõigil koos ja igaühel eraldi põhjust uhkust tunda oma kodumaa maailma-ajalooliste saavutuste üle! Kasutades marksistlik-leninliku õpetuse kompassi, juhib kommunistlik partei kindlalt Nõukogude laeva läbi kõigi tormide ja takistuste kommunismi ihaldatud randa. Kuidas siis mitte tunda tohutut hingelist rahuldust, teades, et ühistes võitutes on ka sinu osa, et sina, Nõukogude Liidu kodanik, mitte külalisena, vaid täieõigusliku peremehena sammud elurada, ja kõik, mis sa ümberingi näed, ja kõik, mis veel tehakse, — see on sinu jaoks, sinu laste jaoks, meie kõigi jaoks, nõukogude ühiskonna — kommunismiehitajate ühiskonna jaoks, meie kodumaa jaoks!»⁵²

Kuid selleks, et kindlustada seitseaastaku ajalooliste ülesannete täielikku teostamist, tuleb toota võimalikult rohkem materiaalseid hüvesid ja arendada majandust.

⁵² NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenumi materjale. Lk. 158.

Selleks kutsus nõukogude inimesi üles NLKP XXI kongress, selleks kutsub meid oma läkituses üles ka NLKP Keskkomitee juunipleenum. See on meie maale uueks suureks saavutuseks edasiliikumisel kommunismi teel.

Meie õilis eesmärk on juba lähedal, öeldakse partei XXI kongressi otsustes, meil seisab ees otsustav etapp rahulikus majanduslikus võistluses kapitalismiga, et kõige lähemal ajal see võistlus võita. Meil on olemas kõik vajalik, et seda saavutada. Ja kui me lahendame need ülesanded ja jõuame välja uutele avarustele, siis on meil kergem edasi minna. Kommunismi ehitamise ülla eesmärgi nimel võib ja tulebki hästi töötada.⁵³

Partei kongressi poolt püstitatud suured ülesanded innustavad kogu töörahvast uutele töövõitudele, uutele suurtele ja kuulsusriikastele tegudele.

Sellised on nõukogude rahva, sealhulgas ka Eesti rahva ennastalgava töö kuulsusrikkad tulemused. Sellised on partei ja valitsuse pideva hoolitsuse tulemused rahva materiaalse heaolu tõstmisel. Sellised on uued perspektiivid.

⁵³ NLKP XXI resolutsioon, lk. 36.

IV PEATÜKK

KULTUURI JA TEADUSE ARENG

Suunates rahva jõupingutused ja loova energia kommunistliku ühiskonna materiaalse ning tehnilise baasi loomisele, hoolitseb Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ettenägelikult kultuurialase ja ideoloogilise töö eest, selle eest, et inimeste teadvus ei jääks maha nende ühiskondlikust olemusest.

NSV Liidus on teostatud kultuurirevolutsioon, mille tulemusena Nõukogude Liit saavutas teaduse ja tehnika arengus esikoha maailmas.

Eesti NSV-s teostati kultuurirevolutsioon sõjajärgseil aastail sotsialistliku majanduse loomise baasil, maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimisega, rahva materiaalse olukorra süstemaatilise parandamisega. Kultuurirevolutsioon väljendus rahvahariduse kiire tõusus, uue rahvaliku intelligentsi kaadri tekkimises. Rahvaliku intelligentsi loomine toimus kahel viisil: vana kaadri kaasatõmbamise, ümberkasvatamise ja kasutamise teel ning töölikklassist ja töötava talurahva hulgast uue intelligentsi ettevalmistamise teel. Kultuurirevolutsioon väljendus töörahva teadvuse ja psühholoogia põhjalikus ümberkujundamises kommunistliku maailmavaate kohaselt, kodanlik-natsionalistliku ideoloogia väljatõrjumises ning uue, eesti rahva sotsialistliku kultuuri kujunemises ja arenemises.

Rahvahariduse edusammud. Vastavalt vabariigi Konstitutsiooni 92. paragrahvile on igal Eesti NSV kodanikul õigus haridusele.

Meie vabariigi kodanike sellise põhiõiguse suurepäraseks illustatsiooniks on järgnevad andmed.

Praegu töötab Eesti NSV-s 1133 kooli: 543 algkooli, 434 seitsmeaastast kooli, 144 keskkooli jt. 1958/59. õppeaastal loodi neli internaatkooli, kus õppis 740 last. Peale selle tuleb arvestada veel vabariigi linnades asuvaid laste muusikakoole, kunsti- ja spordikoole. Õpilaste arvu suurenemist koolides, eriti keskkoolides, iseloomustab tabel 24.

Tabel 24

Õpilaste arvu suurenemine koolides
(andmed õppeaasta alguseks)

	1940/41 õ.-a. (tuhandetes)	1958/59 õ.-a. (tuhandetes)
Alg-, seitsmeaastased ja keskkoolid, töölis- ja maanoorte koolid ning täiskasvanute koolid sealhulgas: VIII—XI klassi õpilasi	121,1 10,6	172,2 34,2

Kodanlikus Eestis oli igast 99 elanikust üks keskkooli-õpilane, 1958/59. õppeaastal aga 34 elaniku kohta üks. 1958/59. õppeaasta algul oli vabariigi koolides 11 200 õpetajat, 1940/41. õppeaastal aga 5200.

Erilist tähelepanu pööratakse vabariigis laste kasvatamisele väljaspool kooli, mida muide nõukogude-eelses Eestis peaaegu polnudki. Eesti NSV-s on pioneeride palee, 13 pioneeride maja, laste turismi- ja ekskursioonijaam, kolm noorte naturalistide jaama, 21 lastespordikooli, 2 lastestaadioni ja mitmesuguseid muid kooliväliseid asutusi, kes teevad lastega kasulikke ja huvitavaid tööd. Eelkooliealiste laste jaoks on loodud 210 lasteaeda.

Polütehnilise õpetuse teostamiseks vabariigi koolides ehitati ja sisustati lühikese ajaga 650 töökoda ja 467 õppekabinetti, laiendati koolide katseaedu, ehitati kasvuhooned ja rajati geograafia õppeväljakuid. Kõik see aitab kaasa teoreetilise õppetöö sidumisele praktikaga ning lähendab kooli elule.

1959. a. algul oli vabariigi koolidel praktilise töö jaoks 250 kinoaparaati, 4000 puutöötlemispinki ja 1500 õmblusmasinat. Tööstusettevõtted ja masina-traktorijaamad andsid koolidele 200 elektrimootorit, 300 traktorit, 250 autot, 150 treipinki ja palju mitmesuguseid põllumajandusmasinaid, tööriistu ja materjale.

Pedagoogilist kaadrit valmistavad ette Tartu Riiklik Ülikool, Tallinna Ed. Vilde nimeline Pedagoogiline Instituut ja kaks pedagoogilist kooli. 1958. aastal loodi Tallinna Pedagoogilise Instituudi juurde pedagoogika teadusliku uurimise instituut.

Aasta-aastalt suurenevad kulutused rahvaharidusele. Kui 1945. aastal kulutati nendeks vajadusteks 122,8 miljonit rubla, siis 1950. aastal assigneeriti rahvaharidusele juba 196,1 miljonit rubla, 1955. aastal 219,1 miljonit rubla ja 1958. aastal 269,7 miljonit rubla.

Suurt tähelepanu omistatakse koolimajade ehitamisele. Kui ajavahemikul 1952—1958 võeti kasutusele uusi kooliruumi 24 500 õpilase jaoks, siis sellel seitseaastakul võetakse kasutusele uusi koolihooneid 50 000 õpilase jaoks, see on kaks korda rohkem. Peale selle peavad ka kolhoosid omal jõul ja põllumajanduspanga krediidiga uusi koolimaju ehitama.

NLKP XXI kongress tunnistas otstarbekohaseks internaatkoolide võrgu laiendamise. Internaatkool kujutab endast tuleviku kooli näidist. Internaatkoolides on oskuslikult kooskõlastatud laste vaimne, füüsiline ja esteetiline kasvatus, kusjuures lapsed võtavad osa ka ühiskondlikult kasulikust, tootvast tööst. Kogemused on näidanud, et kommunistliku ühiskonna ehitamise tingimustes on internaatkool kõige õnnestunumaks laste kasvatamise ja õpetamise vormiks. Seitseaastaku plaani kohaselt tuleb Eesti NSV-s ehitada 22 uut internaatkooli, kusjuures õpilaste arv neis koolides kasvab 12 000-ni.

Nõukogude võimu aastail on emakeeles välja antud sadu mitmesuguseid õpikuid. Ainuüksi 1958/59. õppeaastaks anti alg-, seitsmeaastaste ja keskkoolide jaoks välja 105 õpikut 1,2-miljonilise üldtiraažiga, 23 õppeprogrammi ja suur hulk raamatuid metoodika ja pedagoogika alalt. Ilmuvad noorte ajalehed «Säde», «Noorte Hää», «Molodjož Estonii»; ajakirjad «Pioneer», «Noorus». Peale nende ilmub pedagoogika alane ajaleht «Nõukogude Õpetaja» ja ajakiri «Nõukogude Kool».

Üha kasvavale sotsialistlikule tööstusele ja põllumajandusele kaadri ettevalmistamiseks on vabariigis loodud tööjõureservide õppeasutuste laialdane võrk. 1958. aastal õppis 20 tööjõureservide õppeasutuses 6285 õpilast. Nende õppeasutuste hulgas on kaks tööstuskooli, üks 12-aastase õppeajaga raudtee-tootmistehniline

kool, 4-aastase õppeajaga eritehnikakool, (kaks viimast kooli komplekteeritakse lastekodude kasvandikest), viis kaheaastase õppeajaga ehituskooli, kaheksa põllumajanduse mehhaniseerimise kooli, õppeajaga 6 kuust 2 aastani. Ajavahemikul 1945.—1958. aastal on tööjõureservide süsteemis vabariigi rahvamajandusse suunatud ligi 40 000 hästi väljaõpetatud, kvalifitseeritud ja väga mitmesuguste erialadega noormeest ja neidu.

Vabariigi rahvamajanduse üha kasvavate vajaduste rahuldamine kvalifitseeritud töölistega, samuti tootmistöö erialade omandamist vajava noorsoo elukutseline tehnilise õpetamise vajalikkus nõuab praegu vabariigis tegutsevate tehnika- ja kutsekoolide tunduvalt laiendamist ja uute avamist. Selle eesmärgiga kavandataksegi 1959.—1965. a. jooksul suurendada tööjõureservide tehnika- ja kutsekoolide arvu 32-ni ning võtta koolidesse õppima 26 400 noormeest ja neidu.

Eestis on kuus kõrgemat õppeasutust, kus 1958/59. õppeaasta algul õppis 12 400 üliõpilast, 1940/41. õppeaasta 4740 üliõpilase asemel.

Harva esineb juhtumeid, et õpilased lahkuvad koolist enne selle lõpetamist. Aasta-aastalt kasvab kõrgemate õppeasutuste lõpetajate arv: 1940. aastal oli see 364 inimest, 1950. aastal 1057, 1956. aastal 1904 ja 1957. aastal 1991 inimest. Seejuures tuleb arvesse võtta, et kodanlikus Eestis oli kõrgemate õppeasutuste lõpetajaid aastas keskmiselt 291.

Vabariigi kõrgemate õppeasutuste hulgast on õigusega esikohal Tartu Riiklik Ülikool — Nõukogude Liidu üks vanemaid ülikoole.

1951. a. moodustati ülikooli põllumajandus- ja loomapidusteaduskonnast Eesti Põllumajanduse Akadeemia.

Tartu Riiklik Ülikool on muutunud vabariigi suurimaks õppeasutuseks. Ülikoolis on viis teaduskonda: arsti-, õigus-, ajaloo-keele-, loodus-matemaatika-, majandusteaduskond ja hulgaliselt kateedreid, sealhulgas ka kehakultuurialased kateedrid, kus 1958/59. õppeaastal töötas 416 kõrge kvalifikatsiooniga eriteadlast. Ülikoolil on ligi 50 aspiranti ja 4808 üliõpilast.

Tartu Riiklik Ülikool suunab iga aasta kuni 500 lõpetajat tööle vabariigi mitmesugustele rahvamajanduse ja kultuurialadele. Ülikoolis ettevalmistuse saanud uued teadlased töötavad üheskoos vanema põlve teaduslike töö-

tajatega arvukate probleemide kallal arstiteaduse, füüsika, keemia, astronoomia, ajaloo, kirjanduse, eesti keele ja õigusteaduse valdkonnas, aidates omalt poolt kaasa vabariigi rahvamajanduse ja kultuuri tõusule.

Tallinna Polütehniline Instituut, kus on mehaanika-, ehitus-, mäe-keemia-, laevaremondi- ja inseneri-majandusteaduskond, valmistab ette kaadrit vabariigi rahvamajanduse eriharudele ning teeb edukalt teaduslikku uurimistööd, eriti masinaehituse, energeetika, ehitusmaterjalide ja põlevkivikeemia valdkonnas. Sõjajärgsete aastate jooksul on instituut rahvamajandusele andnud üle 3000 kõrgema haridusega spetsialisti.

Eesti Põllumajanduse Akadeemia on kõrgem põllumajanduslik õppeasutus, mis valmistab oma viies teaduskonnas — agronoomia-, veterinaaria ja zootehnika, maakorralduse ja hüdro-melioratsiooni, põllumajanduse mehhaniseerimise ja metsateaduskonnas põllu- ja metsamajanduse eriteadlasi. Paljusid Eesti Põllumajanduse Akadeemia kasvandikke võib kohata vabariigi kolhoosides ja sovhoosides, remondi- ja tehnikajaamades ning maaparandusjaamades, kus nad töötavad agronoomidena, zootehnikutena, loomaarstidena, melioraatoritena ja mehhaniseerimisinseneridena, andes suurt abi põllumajandusala töötajaile ja aktiivselt võideldes meie maal külluse loomiseks.

Tallinna Pedagoogiline Instituut, Eesti NSV Riiklik Kunstiinstituut ja Tallinna Riiklik Konservatoorium valmistavad samuti ette kõrge kvalifikatsiooniga eriteadlasi, kujutava ja rakenduskunsti õpetajaid ning loomingulisi töötajaid, arhitektuuri ja muusikakunsti õppejõude.

Palju on need õppeasutused korda saatnud nõukogude võimu ajal Eestis, tohutu suured ülesanded seisavad nende ees ka käesoleval seitseaastakul. Seitseaastakul on ette nähtud, et kõrgema õppeasutuse lõpetavad 15 300 eriteadlast, see on 1,3 korda rohkem kui eelmise seitsme aasta vältel.

Niisugused on arvud ja faktid. Need on meie nõukogude tegelikkuses muutunud tavalisteks ja isegi vähe tähelepanu äratavaks. Selleks et aru saada nende tõelisest suurusest ning olla uhke meie saavutuste üle, kuulame, mida räägib selle kohta elatanud talunaine Liisa Silberg Märjamaalt, «Tasuja» kolhoosist.

«Vanemad ei saanud mind keskkooli õppima panna. Neil polnud raha õppemaksu tasumiseks. Maanoortel pol-

nud kodanlikus Eestis võimalik kesk- või kõrgemat haridust saada. Nüüd on teine lugu. Kui mu poeg Endel ja tütar Linda lõpetasid seitsmeaastase kooli, otsustas kogu perekond üksmeelselt, et nad jätkavad õppimist keskkoolis. Märkamatult möödusid aastad. Poeg lõpetas Eesti Põllumajanduse Akadeemia ja töötab agronoomina, tütar lõpetab keskkooli.»

Eesti Vabariigi kodanliku põhiseaduse 22. paragrahv deklareeris kodanike «õigust» haridusele. Kodanlikus Eestis oli välja kuulutatud kohustuslik (kuueklassiline) algharidus. Kuid nagu näitavad ametlikud statistilised andmed, ei lõpetanud ligi pooled algkooliastunuist kooli peamiselt materiaalsete raskuste tõttu. Hariduse saamine nõudis raha, kuid töörahval seda harilikult ei jätkunud. Ka õppemaks oli suur: keskkoolis ulatus see 50—80 kroonini aastas, kõrgemates õppeasutustes oli see aga 120 krooni. Riigi kulud igale algkooliõpilasele moodustasid 1935/36. õppeaastal 59 krooni, keskkooliõpilasele 118 krooni ja üliõpilasele 233 krooni aastas. Ja pole midagi imestamapanevat selles, et üle $\frac{2}{5}$ keskkooliastunuist olid sunnitud sealt hiljem lahkuma õppekursust lõpetamata.

Nõukogude korra tingimustes muutus Eesti niisuguseks vabariigiks, kus peaaegu kogu noorsugu saab keskhariduse. 1956/57. õppeaasta algul astusid 80 protsenti seitsmeklassilise kooli lõpetajaid edasi õppima keskkoolide vanematesse klassidesse või tehnikumidesse.

Veel sügavamalt taipad Eestis toimunud muudatuste suurust, kui mõtled järele Tallinna 22. keskkooli õpetaja Rosamunde Aulase sõnade üle:

«Mõnikord mõtisklushetkel esitad endale küsimuse: «Milles on peamine, kõige olulisem, mida nõukogude võim andis mulle, juba mitte enam noorele õpetajale, kelle seljaga on juba üle kolmekümne aasta tööd rahutus, käre-rikkas kooliperes?»

Mulle näib, et kõige olulisem on oma tööst rahulduse saamine, teadmine, et su töö on kasuks rahvale.

Niisugust tunnet varem pedagoogil ei saanud olla. Mäletan, kuidas mul kodanlikul ajal alles pärast pikki vintsutusi ja alandusi läks korda saada maale kooliõpetajaks. Mul oli seal üks väga andekas õpilane, nimega Rein. Kuuendas klassis joonistas ta juba imestamapanevalt hästi. Kooli näitusel, kus ka Reinu joonistused olid välja pandud, ei uskunud algul keegi, et need olid kolme-

teistkümneaastase poisi joonistatud. Pärast algkooli lõpetamist astus ta kunstikooli. Me kõik olime veendunud, et Reinust tuleb suur kunstnik. Kuid läks teisiti... Juba esimese semestri järel pidi Rein koju tagasi pöörduma. Tema isal, kes oli vaene inimene, ei jätkunud raha kalli õppe-maksu jaoks. Reinu saatus polnud tollal erandiks...»

Praegu on aga eesti noortel, kes elavad üha kasvava materiaalse heaolu ja areneva kultuuri tingimustes, seda vestlust Reinu kurvast saatuses isegi raske mõista. Miks ka mitte! On ju Eesti NSV-s praegu peale 6 kõrgema õppe-asutuse veel 35 tehnikumi — 1940. a. 17 tehnikumi asemel. Õppemaks on kaotatud ja õpilased saavad stipendiumi. Näiteks Tallinna Polütehnilises Instituudis said 1958. aastal 75 protsenti üliõpilasi stipendiumi keskmiselt 379 rubla kuus. Üldse kulutati instituudi iga üliõpilase peale üle 6000 rubla aastas.

1940. aastal õppis tehnikumides ja muudes kesk-eri-õppeasutustes 2114 inimest, kuid 1958/59. õppeaastal juba 12 800 inimest (kaasa arvatud kaugõppe teel õppijad). Seega on õpilaste kasv kuuekordne.

Ajavahemikul 1944—1958 said kesk-erihariduse 34 300 noort spetsialisti. Seitseaastaku jooksul valmistatakse ette 22 300 keskharidusega spetsialisti.

Tänu sellisele hoolitsusele kasvas Eestis uus nõukogude intelligents. Kõrgema ja keskharidusega eriteadlaste arv, kes töötavad vabariigi rahvamajanduses, moodustas 1958. a. alguseks 47 400 inimest, mis ületab 1940. a. taseme 3,2-kordselt.

Praegu tuleb Eesti NSV-s iga 10 000 elaniku kohta 448 kesk- ja kõrgema eriharidusega spetsialisti, kuid kodanluse võimu viimaseil päevil (1940. a.) tuli Eestis iga 10 000 elaniku kohta ainult 127 sellist spetsialisti. Kesk- ja kõrgema eriharidusega spetsialistide arv, võrreldes elanike arvuga, on Eestis suurem kui üheski kapitalistlikus riigis.

Kuid nõukogude võimu hoolitsus Eesti NSV kodanike kultuuri tõstmise eest, nende ettevalmistamiseks huvitavaks täisvereliseks eluks ja ühiskondlikult kasulikuks loovaks tööks ei piirdu ainult loetletud üritustega. See hoolitsus puudutas ka rahvahariduse süsteemi ennast.

Meie kool on kutsutud kasvatama igakülgsest arenenud ja praktiliseks eluks ettevalmistatud Nõukogude kodanikke. Mõned aastad tagasi olid üldharidusliku keskkooli peami-

seks ülesandeks õpilaste ettevalmistamine tehnikumidesse ja kõrgematesse õppeasutustesse astumiseks. Selle tagajärjel nõrgenes töökasvatusele tähelepanu osutamine. Tekkis teatud määral kooli irdumine elust, mis hakkas eriti teravasti tunda andma kui osa keskkoolikasvandikke lülitus tööle tööstusse ja põllumajandusse.

Kõik see kutsus esile rahvahariduse ümberkorraldamise vajaduse. Ja väga iseloomustav on asjaolu, et otse seitse-aastaku lävel olid üldrahvalikul arutlusel teesid «Kooli sidemete tugevdamisest eluga ja rahvahariduse edasiarendamisest meie maal», mille kohta 24. detsembril 1958. aastal NSV Liidu Ülemnõukogu võttis vastu sellekohase seaduse.

Vastavalt sellele seadusele võttis Eesti NSV Ülemnõukogu 24. aprillil 1959. aastal vastu seaduse «Kooli sidemete tugevdamisest eluga ja rahvahariduse süsteemi edasiarendamisest Eesti NSV-s».

Nagu kogu maal, nii kehtestatakse ka Eesti NSV-s kaheksa-aastane üldine koolikohustus, mis on suureks sammuks edasi rahvahariduse arendamisel. Üleminek üldisele kaheksa-aastasele koolikohustusele teostatakse meil uute õppeprogrammide kohaselt järk-järgult lähema nelja aasta jooksul.

Uus koolisüsteem võimaldab igal noormehel ja neiuil välja valida kõige sobivam tee keskhariduse omandamisel. Võimalused selleks on avarad: need, kes lähevad tootvale tööle, võivad oma haridusteed jätkata töölis- ja maanoortekeskoolides ning samal ajal tõsta ka oma tööalast kvalifikatsiooni. Teised astuvad üldhariduslikesse töökeskkoolidesse, kus antakse ka tööalast õpetust. Kolmandad astuvad kesk-eriõppeasutustesse.

Peale selle on kaheksa-aastase kooli lõpetanuil õigus astuda tehnilistesse kutsekoolidesse, mis valmistavad ette kulturseid ja tehniliselt haritud töölisi ning põllutöölisi.

Peamiseks mooduseks keskkooli õppe- ja kasvatustöös peab muutuma tihe side tööga, kommunistliku ülesehitustöö praktikaga. Kaheksa-aastane kool peab juba andma koolinoortele tugevate üldhariduslike teadmiste kõrval ka polütehniliste teadmiste alused, peab noortes kasvatama armastust töö vastu ja valmistama neid ette ühiskondlikult kasulikule tööle. 15—16-aasta vanusest alates peab noorsoo õpetamine toimuma õppetöö ühendamise alusel toot-

liku tööga, et kõik selle-ealised noormehed ja neid lülituksid ühiskondlikult kasulikku töösse.

Vastavalt uutele nõuetele tuleb põhjalikult muuta ka kõrgema kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistuse süsteemi. Meie kõrgemad õppeasutused peavad kindlustama eriteadlaste parima praktilise ja teoreetilise ettevalmistuse ning tunduvalt tugevdama noorsoo kommunistlikku kasvatust. Uues seaduses on kindlaks määratud konkreetsete vormid õppetöö sidumiseks praktilise tööga vastavalt kõrgema õppeasutuse profiilile, üliõpilaste koosseisule, samuti vabariigi majanduse ja kultuuri arengu iseärasustele.

Avarad võimalused avanevad kõrgema hariduse omandamiseks inimestele, kes tegelevad tootva tööga. Kõrgemasse õppeasutusse astumisel on neil teatud eelised. Vabariigis on ette nähtud igati parandada ja laiendada õhtust ning kaugõppe teel õppimist. See vastab kõrgema hariduse praegusele peamisele arengusuunale.

Suurte ja keeruliste ülesannete lahendamine noorsoo kommunistliku kasvatusel alal nõuab ühiskonna kõigi jõudude aktiveerimist.

«Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu on arvamisel, et kooli lähendamine elule loob vajalikud tingimused selleks, et paremini kasvatada sirguvat põlvkonda, kellel tuleb elada ja töötada kommunismi ajal. Haridussüsteemi ümberkorraldamisel on väga suur tähtsus nõukogude ühiskonna edasise materiaalse ja vaimse elu arenemise seisukohalt, see suurendab nõukogude kooli osatähtsust noorsoole hariduse andmise ja tema kasvatusel alal, tagab paremini kõrge kvalifikatsiooniga kaadri ettevalmistamise kõigile rahvamajandusharudele, teaduse ja kultuuri aladele, ning aitab veelgi rohkem kaasa kommunistliku ülesehitustöö ülesannete edukale lahendamisele.»⁵⁴

Teaduse areng. Kommunistlik partei ja nõukogude valitsus on alati hoolitsenud ja hoolitseb ka praegu eesrindliku nõukogude teaduse arendamise eest, mille tähtsus meie ühiskonna elus üha kasvab. Nõukogude valitsus ehitab ja varustab sisseseadega ulatusliku teadusliku uuri-

⁵⁴ Eesti NSV Ülemnõukogu viienda koosseisu esimene istungjärk 23. ja 24. aprillil 1959. a. Stenogramm. Tallinn, 1959, lk.154.

mistöö instituutide võrgu, löi teaduse õitsenguks väga soodsad tingimused, kindlustas teadusliku kaadri laiaulatusliku ettevalmistamise. On küllalt, kui märkida, et 1959. aasta algul oli NSV Liidus 3197 teaduslikku asutust, 767 kõrgemat õppeasutust ja 284 000 teaduslikku töötajat.

Teadlased vastasid partei hoolitsusele omapoolse pingelise tööga ja rahva ausa teenimisega.

Nõukogude teadus on viimaste aastatega saavutanud silmapaistvat edu. Siia kuuluvad näiteks aatomienergia kasutamine rahulikuks otstarbeks, uute täiuslikumate reaktiivlennukite ehitamine, teemantide avastamine Jakuutias, nafta leidmine Tatarimaal, Baškiirias ja Volgamaal.

1957. a. augustis lasti maailmas esimesena NSV Liidus välja ülikauge kontinentidevaheline mitmeastmeline ballistiline rakett. Sellise raketi abil võib jõuda maakera igasse rajooni, kasutamata selleks lennuväge.

Kontinentidevahelise ballistilise raketi loomine oli otsustavaks teguriks, mis kindlustas 1957. aastal Nõukogude Liidus maailma esimeste kunstlike Maa kaaslaste väljalaskmise ja Nõukogude kosmilise raketi väljasaatmise (1959), mis muutus Päikesesüsteemi esimeseks tehisplaneediks.

Nõukogude teine kosmiline rakett, mis saadeti välja 12. septembril 1959. aastal, läbis täpselt antud kursi järgi tohutud kaugused ja jõudis 14. septembril kell 00, 2 minutit, 24 sekundit Moskva aja järgi Kuu pinnale.

27. juunil 1954. a. lasti käiku ja andis elektrivoolu esimene Nõukogude aatomienergia jõul töötav elektrijaam. Vastavalt aatomielektrijaamade ehitamise plaanile astus 1958. a. septembris rivisse 100 000-kilovatilise võimsusega aatomielektrijaama esimene järk. Selle jaama täielik võimsus viiakse 600 000 kilovatini.

Leningradi laevatehases hakati 25. augustil 1956. aastal ehitama ja 12. septembril 1959. aastal anti ekspluatatsioonile maailmas esimene aatomijäälohkuja «Lenin». See jäälohkuja võib terve aasta merel olla ilma sadamasse sõitmata.

Nõukogude Liidus rakendatakse laialdaselt tuumakiirgust mitmesuguste protsesside, materjalide ja organismide mõjutamiseks. Radioaktiivseid isotoope kasutatakse mitmesuguste tehnoloogiliste protsesside tundmaõppimiseks

ja uurimiseks ning toodete kvaliteedi kindlaksmääramiseks.

Moskva lähedal Dubno linnas alustas 1957. a. aprillis Tuumauurimise Ühendatud Instituudis suurte energiateg füüsika laboratooriumis tööd sünkrofasotron — maailma suurim mikroosakeste kiirendaja.

Teaduse õitseng NSV Liidus avaldab viljastavat mõju teadusliku tegevuse arengule kõigis liiduvabariikides. Enneolematule kõrgusele on jõudnud ka Eesti NSV-s teaduse tase. Tuleb märkida, et selleks loodi väga tähtsad organisatsioonilised ja ka materiaalsed eeldused.

1946. aastal moodustati Eesti NSV Teaduste Akadeemia, kuhu praegu kuulub 20 akadeemikut ja 13 korrespondeerivat liiget. Teadusliku tegevuse keskuse loomine Eestis oli veel üheks kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse hoolitsuse näiteks eesti rahva kultuuri arendamise eest.

Siin on kohane märkida, et kodanluse diktatuuri ajal tehti Eestis kaks korda katsed luua Teaduste Akadeemiat ja mõlemal korral edutult. Liiga piiratud olid selleks väikese riigi materiaalsed võimalused, liiga vähe olid ka kodanliku Eesti valitsejad huvitatud teadusliku uurimistöö korraldamisest suuremas ulatuses.

Nõukogude korra taaskehtestamisel suurenes arvukalt teaduslike asutuste arv. Kui 1940. aastal oli vabariigis kõigest 24 teaduslikku asutust, siis 1958. aastal oli neid juba 44. Vastavalt suurenes ka teaduslike töötajate arv: 1940. a. 544-lt kasvas see 1958. a. 1981-ni. Teaduslikest töötajaist omasid 1958. aastal 67 inimest teaduste doktori kraadi ja 525 teaduste kandidaadi kraadi. Üle kahe korra kasvas selle ajaga teadusliku uurimise instituutide arv.

Oma olemasolu 14 aasta vältel kasvas ja tugevnes Eesti NSV Teaduste Akadeemia, muutudes vabariigis teadusliku töö keskuseks. Praegu kuuluvad teaduste akadeemia süsteemi kolme osakonna instituudid ja laboratooriumid. Tehniliste teaduste ja füüsika-matemaatikateaduse osakonda kuuluvad: energeetika instituut, keemiainstituut, ehitus- ja ehitusmaterjalide instituut, geoloogia instituut, füüsika ja astronoomia instituut ning eksperimentaaltehniline baas (Männikul), kus tehnilise profiiliga teadusliku uurimise instituutidel on avarad võimalused iga-suguste pooltööstuslike katsete tegemiseks ja oma laboratoorsete uurimuste tulemuste kontrollimiseks tööstus-

liku tootmise tingimustes. Bioloogia ja arstiteaduse osakonda kuuluvad: zooloogia ja botaanika instituut, eksperimentaal- ja kliinilise arstiteaduse instituut, ning bioloogia eksperimentaalne baas. Ühiskonnateaduste osakond hõlmab ajaloo instituuti, keele ja kirjanduse instituuti, majanduse instituuti. Osakond haldab ka ajaloo-, kirjandus- ja etnograafiamuuseumi.

Akadeemias valmistuvad teaduslikuks uurimistööks üle 70 aspirandi.

Peale selle ei saa vaikides mööduda suurest ja viljakast tööst, mida teevad Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu, põllumajanduse ministeeriumi ja vabariigi rea teiste ministeeriumide teaduslikud uurimisasutused — põlevkivikeemiatööstuse instituut, maaviljeluse ja maaparanduse instituut, loomakasvatuse ja veterinaaria instituut ning nende arvukad eksperimentaalbaasid, epidemioloogia instituut, mikrobioloogia ja hügieeni instituut ning terve rida muid teaduslikke asutusi.

Nii Eesti NSV Teaduste Akadeemia ning teaduslike uurimisasutuste töö aluseks kui ka teiste vennasvabariikide teaduslike keskuste töö aluseks on Lenini surematud ideed teaduse tohutust osast kogu Nõukogudemaa majanduse arengus.

Vabariigi teadlased on ära teinud suure töö. Eriti väärib märkimist eesti teadlaste edu füüsikateaduste valdkonnas. Meie füüsikud-teoreetikud töötavad Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemiku A. Kipper ja Tartu Riikliku Ülikooli professori H. Kerese juhendamisel edukalt läbi astronoomia ja astrofüüsika küsimusi. Lõpetatud on stationaarse galaktika teoreetiliste tööde tsükkel, mis on aluseks edasistele laialdastele uurimistöödele tähtede dünaamika alal. Töötati välja uus meetodika kiiruste hajumise määramiseks tähtede liikumise radiaal- ja kauguskiiruste puhul. Töötati välja ja praegu kasutatakse edukalt NSV Liidu astronoomide poolt uut komeetide ja asteroidide fotomeetrilise vaatluse meetodikat. On lõpetatud tööd udukogude helendumisteooria ja kosmilise magnetismi alal, mis on saanud kuulsaks nii NSV Liidus kui ka väljaspool.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Füüsika ja Astronoomia Instituudis ning Tartu Riiklikus Ülikoolis tehakse viimastel aastatel edukalt tööd mitmesuguste ainete luminesentsomaduste uurimisel. Akadeemik F. Klementi

juhendamisel loodi kaasaegne laboratoorium ja arenes välja võimetega uurijate kollektiiv, kelle hulgast esma-
joones tuleb nimetada Tš. Luštšikut.

Suurt uurimistööd tehakse tehniliste teaduste alal. Kesk-
sel kohal on Eesti peamise maapõuevara — põlevkivi — ratsionaalsema kompleksse kasutamise probleem. Selle probleemiga tegeleb rida teaduslikke asutusi ja kõr-
gemaid õppeasutusi meie maal. Seda tööd koordineerib Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keemiateaduste Instituut.

Teadlased on välja töötanud terve ürituste kompleksi põlevkivi ratsionaalseks kasutamiseks, mis seab põlevkivi-
tööstusele grandioossed perspektiivid. Töötati välja uus meetod põlevkivi termiliseks töötlemiseks tahke soojus-
kandja kasutamiseks, mis võimaldab saada suure kalorsusega gaasi, vedelkütuseid, väärtuslikku keemilist toor-
ainet ja kasutada tootmisjääke (tuhk) odavate ehitusmaterjalide valmistamiseks. Siinkohal tuleb mainida ka seda suurt tööd, mida Tallinna Polütehnilise Instituudi kütuste tehnilise tehnoloogia kateedri juhataja tehniliste teaduste doktor A. Aarna teeb põlevkivikeemia alal. Praegu tegeleb prof. A. Aarna põlevkivi keemilise koosseisu probleemiga ja põlevkivi töötlemise saaduste kasutamise meetodite väljatöötamisega.

Geoloogia alal teostati suuri uurimistöid vabariigi territooriumil paiknevate maapõuevarade tekkimise ja paiknemise seaduspärasuste kindlaksmääramiseks. Siia kuuluvad: põlevkivi, ehitusmaterjalid (savi, liiv, lubjakivid, dolomiit), fosforiidid jm. Koostati suurt teaduslikku ja praktilist tähtsust omav Eesti NSV tertsiäärastu kihististe geoloogiline kaart mõõdus 1 : 500 000 ja 1 : 200 000 koos juurdekuuluva seletuskirjaga jne.

Suur hulk vabariigi teaduslikke töötajaid tegeleb põllumajanduse, bioloogia ja arstiteaduse valdkonnas. Nende hulgas on sellised suured eriteadlased nagu Eesti NSV Teaduste Akadeemia president NSV Liidu Teaduste Akadeemia korrespondent liige J. Eichfeld, Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemikud A. Vaga ja H. Haberman, korrespondent liige I. Sibul ja A. Pung, Üleliidulise Põllumajanduse Akadeemia korrespondent liige O. Hallik, J. Aul, A. Linkberg, E. Kumari, A. Lillema, R. Toomre jt.

Põllumajandusküsimustega, esmajoones loomakasvatusele tugeva söödabaasi loomisega tegeleb Eesti Maavilje-

luse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimise Instituut, Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia. Töötati välja väheproduktiivseist looduslikest heinamaadest ning koplitest, samuti põlluharimiseks kõlbmatutel soistel maadel suure saagikusega mitmeaastaste kultuurkarjamaade loomise ja kasutamise meetodid. Neid meetodeid juurutatakse nii Baltimail kui ka mujal mittemustamullavööndi rajoonides. Töötati välja lutserni, valge mesika ja teiste söödakultuuride kasvatamise agrotehnika. Tehti suuri uurimistöid Eesti pinnase tundmaõppimise alal, mille tulemusena koostati pinnasekaardid, mis võimaldavad agrotehniliste ürituste teaduslikku põhjendamist ja rajoniseerimist, sobivate põllutöömashinade ja -riistade valimist. Võsa ja raielankide ülesharimiseks konstrueeriti eriline võsader, mis tegi edukalt läbi riiklikud proovikatsed ja võeti tootmisse. Konstrueeriti veel efektiivselt töötav automaatne adratera kaitse kivide eest ja muid täiendusi. Suur töö on ära tehtud piimakarja, sigade ja kodulindude tõu parandamise ja produktiivsuse tõstmise alal. On välja töötatud ja praktikas läbi proovitud suure produktiivsusega karja söötmise meetodid peenestatud kontsentratsöödaga. On välja antud kolm köidet teosest «Eesti NSV flora» ja mitu taimemäärajat.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia ühiskonnateaduste osakonnas, Tartu Riiklikus Ülikoolis ja muudes kõrgemates õppeasutustes korraldatakse uurimistöid eesti ajaloo, keele, kirjanduse ja folkloori, soome-ugri keelte, samuti rahvamajanduse ajaloo ja majandusteaduse valdkonnas.

Akadeemik G. Naani toimetusel andis Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut eesti ja vene keeles välja üheköitelise «Eesti NSV ajaloo», esimese köite kolmeköitelisest «Eesti NSV ajaloost» ja monograafiad sugukondliku korra lagunemisperioodist, töölisliikumise algusest jm. Eriti tuleb märkida akadeemik H. Moora juhendamisel toimuvaid arheoloogilisi uurimistöid. Tema juhendamisel andis autorite kollektiiv välja kapitaalse töö «Eesti rahva etnilisest ajaloost».

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituut on teostanud suuri uurimistöid vabariigi põllumajanduse valdkonnas. Lõpule on jõudmas ulatuslik töö Eesti NSV põllumajanduse spetsialiseerimise, põllumajanduse eriharude paiknemise ja arenguperspektiivide üle. Tööstuse

ökonoomika alal tehakse edukat uurimistööd tööstuse tähtsamate harude — põlevkivi-, metalli-, ehitusmaterjalide tööstuse arengu valdkonnas, tööstuse koopereerimise ja teiste probleemide alal.

Rääkides meie keeleteadlastest, tuleb esmajoones nimetada akadeemik J. Veskit ja TRÜ professoreid P. Aristet ja A. Kaske. J. Veski on pikkade ülikoolitöö aastate vältel ette valmistanud peaaegu terve põlvkonna filolooge. Ta on väärtuslike tööde, õpikute ja sõnaraamatute autor. Akadeemik P. Ariste on tuntud spetsialist soome-ugri keelte alal ja ta on kirjutanud palju teaduslikke töid.

Keele- ja kirjandusteadlaste töödes on läbi uuritud rida eesti ja soome-ugri keelte arengu ajaloo küsimusi, on tehtud uusi üldistusi sotsialistliku realismi tekkimisest Eestis. Trükki on antud «Eesti õigekeelsuse sõnaraamat», mis sisaldab ligi 100 000 sõna. Lõpule on viidud uurimistöö eesti kirjanduse arenemisest Nõukogude Liidus aastail 1917.—1940. Teadlased on alustanud ka «Kalevipoja» teadusliku väljaande ettevalmistamist.

Selline on lühike ülevaade Eesti NSV Teaduste Akadeemia eriosakondade ja vabariigi muude teaduslike asutuste teaduslikest töödest. Teadlaste, instituutide ja laboratooriumide töö kulges lahutamatus seoses tootmisega ja tihedas koostöös Moskva, Leningradi ja paljude vennasvabariikide teaduslike asutustega. Eesti teadlastel on samuti laialdased rahvusvahelised teaduslikud sidemed.

Pole kahtlust, et teaduse edasine lähendamine kommunistliku ülesehitustöö praktikale viib veelgi kiiremini edasi Nõukogude Eesti teaduslikku mõtet ja meie vabariigi teadlased annavad oma jõukohase panuse NLKP XXI kongressi otsuste täitmisel. Seitsme aasta plaani kontrollarvud näevad ette ka olulisi üritusi teaduse kõigi eriharude edasiseks arendamiseks. Märkimist väärib see, et seitseaastaku vältel on liiduvabariikide tootlike jõudude tormilise kasvu kõrval ette nähtud ka nende teaduslike asutuste kiire kasv. Eesti NSV Teaduste Akadeemia kapitaal mahutused eeloleva seitseaastaku igal aastal võrduvad keskmiselt kogu eelmise seitsme aasta kapitaal mahutustele. Kahekordseks kasvab akadeemia töötajate koosseis, ehitatakse uusi tähtsaid objekte ja instituudid varustatakse kaasaegse sisustusega. Näiteks on planeeritud füüsika ja astronoomia instituudi baasil luua Tartus

füüsika ja matemaatika instituut ning Elva rajoonis astronoomia ja atmosfääri füüsika instituut. Siin ehitatakse juba observatooriumi ja teisi spetsiaalseid hooneid.

Teaduslike uurimistöde kiiremaks rakendamiseks tööstusse alustatakse Teaduste Akadeemia katse ja tehnilise baasi teise järgu ehitamist Männikul. On alustatud ka Mustamäe rajooni ehitatava terve kompleksi tehnilise profiiliga instituutide projekteerimist spetsiaalsete keemia-laboratooriumidega.

Olemasoleva laboratooriumi baasil kavatakse Baltimere kaldale luua ihtüoloogia ja hüdrobioloogia instituut. On alustatud Teaduste Akadeemia uue botaanikaia rajamist.

Ajakirjanduse, raadio ja kultuurhariduslike asutuste areng. Ajakirjandus meie maal teenib rahva huve, olles sõna tõsisel mõttes rahva ajakirjanduseks, miljonite inimeste mõtete, püüdluste ja huvide tribüüniks. Ajakirjandus on meie maal arenenud võimsaks jõuks. Ajakirjanduse kasvust Eesti NSV-s annab ülevaate tabel 25.

Tabel 25

Ajalehtede ja ajakirjade väljaandmine Eesti NSV-s⁵⁵

	1940	1945	1950	1956	1858
Ajakirjad					
Nimetuste arv (kaasa arvatud kogumikud, bülletäänid jm. ajakirjatüüpi perioodilised väljaanded)	7	16	28	53	95
Tiraaž (tuh. eks.)	272	1828	2069	2109	3446
Ajalehed					
Nimetuste arv	18	23	34	62	68
Ohukordne tiraaž (tuh. eks.)	191	372	390	437	569

Peale selle antakse tööstusettevõtetes, kolhoosides, sovhoosides ja asutustes välja tuhandeid seinalehti. Vaba-

⁵⁵ Statistilised andmed ajalehtede, ajakirjade ja raamatute ilmumise kohta vabariigis on saadud Eesti Raamatupalatilt.

riigis levitatakse tellimiste korras ka üksikmüügil ligi 1 200 000 eksemplari igasuguseid ajalehti ja ajakirju. Eesti NSV on praegu Nõukogude Liidus perioodilise ajakirjanduse levitamise poolest ühe elaniku kohta esikohal. Iga tuhande elaniku kohta levitatakse meil 965 ajalehte ja ajakirja. See tähendab, et peaaegu iga perekond tellib mitu ajalehte ja ajakirja.

Võimsaks ideoloogiliseks relvaks miljoniliste rahvahulka kasvatamisel võitluses kommunismi eest on Nõukogudemaal raamat. Raamat on teadmiste allikas, ta aitab uurida teadusi, tundma õppida looduse saladusi ja ühiskondliku elu seadusi.

Nõukogude võimu aastail vabariigi raamatukirjastamise alal saavutatud suurtest edusammudest saame pildi tabelist 26.

Tabel 26

Raamatutoodang Eesti NSV-s

	1940	1945	1950	1956	1958
Nimetuste arv	266	535	942	1023	1139
Sealhulgas eesti keeles	219	498	783	818	939
Tiraaž (tuh. eks.)	2126	4366	5372	5956	7106
Sealhulgas eesti keeles	1937	3714	3555	4843	6237

Ajavahemikul 1940—1958 anti Eesti NSV-s välja 14 388 nimetust raamatuid, üldtiraažiga 90 606 000 eksemplari, mis moodustas 803,6 miljonit trükipoogen-tõmmist. Eesti keeles on sama aja vältel välja antud 12 064 nimetust raamatuid, üldtiraažiga 74,6 miljonit eksemplari. Eesti keeles välja antud raamatute üldarvust moodustab originaalne kirjandus 6027 nimetust, üldtiraažiga 34,6 miljonit eksemplari, ülejäänud on tõlkekirjandus.

Mitte kunagi pole raamat Eestis omanud sellist levikut, sellist laialdast lugejate ringi kui praegu.

Nagu näha esitatud andmetest anti ainuüksi 1958. aastal välja 1139 nimetust raamatuid, üldtiraažiga 7,1 miljonit eksemplari, ehk rohkem kui kuus raamatut elaniku kohta. Raamatu keskmine tiraaž Nõukogude Eestis ületab kodanliku Eesti raamatu keskmise tiraaži vähemalt viis korda, ilukirjanduse alal aga kaheksa kuni kümme korda.

Suure osa kodanlikus Eestis väljaantavatest raamatu-

test moodustas kerge ajaviitekirjandus, kriminaalromaanid, igasuguste kaupluste ja firmade hinnakirjad ja kataloogid, mitmesuguste kodanlike ühingute ja liitude põhimäärused ja aasta-aruanded, protestitud vekslite nimekirjad jne. Toodang, mis tolleaegse raamatuturu üle ujutas, andis töötavale inimesele vähe väärtuslikku vaimutoitu. Tõsi küll, mõnikord anti ka kodanlikus Eestis välja häid teoseid. Nii anti välja sari «Nobeli preemia laureaadid», «Põhjamaade romaanid» jt. Kuid neid anti välja väikestes tiraažides (viimase sarja «Nobeli preemia laureaadid» tiraažiks oli 500 eksemplari) ja need olid väga kallid, mistõttu nad rahvahulkadele polnud kättesaadavad.

1958. aastal moodustas Nõukogude Eestis ilukirjanduse alal väljaantavate raamatute keskmine tiraaž 17 000 eksemplari, lastekirjanduse alal 19 000 eksemplari.

Kuid lugejate nõudmised raamatute järele on niivõrd suured, et ka niisugused tiraažid osutuvad mitteküllaldateks. 1958. aastal müüdi vabariigis kirjandust keskmiselt 40 rubla eest ühe elaniku kohta ja selles suhtes on Eesti Nõukogude Liidus esikohal.

Masstiraažides antakse eesti keeles välja marksismi-leninismialast kirjandust. Käesoleva ajani on välja antud juba enamik marksismi-leninismi klassikute teoseid. Ajavahemikul 1940—1958 on välja antud 117 marksismi-leninismi klassiku tööd, üldtiraažiga 1 081 200 eksemplari. On lõpetatud V. I. Lenini teoste väljaandmine, ilmusid K. Marxi «Kapitali» I ja II köide. Üksikuid teoseid marksismi-leninismi alalt on korduvalt välja antud. K. Marxi ja F. Engelsi «Kommunistliku partei manifest» anti sõjajärgsel ajal välja neli korda tiraažiga 50 400 eksemplari. Samapalju kordi anti välja V. I. Lenini tööd «Mis teha?», «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium», «Noorsooühingu ülesanded» jt.

Samade aastate vältel anti Nõukogude Eestis välja 1242 nimetust teaduslikku kirjandust, üldtiraažiga üle 5 miljoni eksemplari. Siia hulka ei ole arvestatud teaduslike asutuste väljaandeid. Viimased on 1940.—1958. aasta vältel välja andnud 127 nimetust, tiraažiga üle 500 000 eksemplari.

1940.—1958. aastal anti vabariigis välja 1884 nimetust ilukirjandust üldtiraažiga 26 004 000 eksemplari, sealhulgas üle 11 miljoni eksemplari laste- ja noorsookirjandust.

Kogu selles kirjastustegevuses avaldub selgesti leninlik rahvuspoliitika. Nõukogude Liidus ei leidu sellist rahvusvabariiki või -oblastit, kus ei antaks välja raamatuid emakeeles. See Kommunistliku Partei ja Nõukogude valituse suhtumine iga rahva rahvuskultuuri väljendub ka Eesti NSV kirjastustegevuses. Eesti rahva eepose «Kalevipoeg» koostaja F. R. Kreutzwaldi looming muutus rahvahulkadele kättesaadavaks tegelikult alles Nõukogude korra tingimustes. Nõukogude Eestis on «Kalevipoega» juba kolm korda välja antud, kogutiraažiga 70 200 eksemplari. (Kodanliku diktatuuri kahekümne aastase olemasolu kestel anti «Kalevipoega» välja ainult 17 000 eksemplari.) Peale selle anti «Kalevipoega» välja vene keeles 10 000 eksemplaris. Samuti on välja antud eesti kirjanike August Alle, Johannes Barbaruse, Eduard Vilde, Eduard Bornhöhe, August Kitzbergi, Lydia Koidula, Anton Tammsaare, August Jakobsoni, Mait Metsanurga, Friedebert Tuglase ja teiste kogutud teoseid ja valitud töid.

Kuid kandes hoolt rahvusliku kultuuri arengu eest võitleb Kommunistlik Partei vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku kultuuri eest. Ta püsib järjekindlalt proletaarse internatsionalismi põhimõtetel, vastandades neid kahjulikule rahvuslikule endassesulgumisele ja piiratusele. Meie propageerime kirglikult kõike progressiivset, mida on loonud maailma kultuur ja eriti vene ning teiste nõukogude rahvaste kultuur. See väljendub ka kirjastustegevuses. Nõukogude kirjandus on paljurahvuseline kirjandus ja iga vennasrahvas, kes ehitab sotsialismi, annab oma panuse kirjanduse arendamisse. Sellepärast kirjastatakse Nõukogude Eestis eesti kirjanike töid peale eesti keele ka vene keeles, samal ajal antakse välja ka eesti keelde tõlgitud paljusid vene revolutsiooniliste demokraatide, vene kirjanduse klassikute ja nõukogude kirjanike teoseid.

Esimest korda antakse eesti keeles välja L. N. Tolstoi kogutud teosed 14 köites, nõukogude kirjanduse suurvaimu M. Gorki teosed 16 köites. Ilmusid A. Puškini, M. Lermontovi, N. Gogoli, A. Tšehhovi, D. Mamin-Sibirjaki, M. Saltõkov-Štšedrini, I. Gontšarovi, N. Dobroljubovi, V. Majakovski ja teiste tööd. Nii näiteks on 18 aasta vältel (1940—1958) välja antud A. S. Puškini teoseid 11 eritõlkes, kogutiraažiga 159 000 eksemplari ehk rohkem kui 61 eelneva aasta jooksul kokku (1879—1940), see tähendab «Kapteni tütre» esimesest eestikeelsest tõlkest alates.

A. S. Puškini teoste eestikeelsete väljaannete keskmine tiraaž on praegu 7 korda suurem (14 536 eks.) kui revolutsiooni-eelsel ajal ja kodanlikus Eestis (2000 eks.). Peale selle on eesti keelde tõlgitud ligi 150 ilukirjanduslikku teost kahekümnest Nõukogude Liidu rahvuskeelest. Nende raamatute üldtiraaž ulatub 1 300 000 eksemplarini. Ja see kirjandus müüakse sama kiiresti läbi kui eesti kirjanike teosed, mis on ka arusaadav: eesti töörahva suur huvi teiste nõukogude rahvaste kirjanduse vastu tuleneb kirjanduse ühistest eesmärkidest, ning on internatsionaalse kasvatus ja kultuuritaseme tõusu tulemus. Nõukogude võimu iga aastaga suureneb Eesti elanikkonna armastus raamatute vastu.

Sellega seoses on huvitav kuulata Viljandi linna elaniku, raamatukaupluse nr. 4 töötaja Jenny Paju mälestusi:

«Mäletan kui ma palju aastaid tagasi tulin tööle raamatukauplusse, siis olid peamised raamatute ostjad õpetajad ja arstid, ühe sõnaga vaimse töö tegijad. Ükskord, olles laadinud raamatupakid rändkino masinale, sõitsime Heimthali külla. Ja kujutage ette, me pöördusime sealt tagasi peaaegu midagi müümata... Praegu aga müüme ühiskondlik raamatulevitaja Enno Piir, kes elab sellesamas Heimthalis, kohalikele elanikele ühe kuuga 6000 rubla eest raamatuid. Kui kodanlikul ajal müüdi selles kaupluses päeva jooksul 5—6 eksemplari ilukirjandust, siis nüüd müüdi Oskar Lutsu valitud teoseid pooleteise päevaga 520 eksemplari.»

Nõukogude inimese maailmavaade on vaba igasugusest rahvuslikust piiratusest. Nõukogude inimesed austavad väga ka teiste rahvaste kultuurisaavutusi. Eesti NSV-s kirjastatakse hulgaliselt ka välismaa autorite teoseid. Ajavahemikul 1940—1958 anti eesti keeles välja 277 nimetust välismaa autorite teoseid tiraažiga üle 5,5 miljoni eksemplari. Välismaiste kirjanike teoseid on eesti keelde tõlgitud 31 keelest. Nii on eesti keelde tõlgitud 14 hiina kirjanike tööd, kokku üle 405 000 eksemplari, 10 poola kirjanike tööd, tiraažiga 310 200 eksemplari, 41 saksa kirjanike teost, kokku üle 667 000 eksemplari, 30 ameerika kirjanike teost, tiraažiga üle 1 000 000 eksemplari, 38 inglise kirjanike teost, kokku 492 500 eksemplari. India kirjanikud on esindatud 4 raamatuga kokku 68 000 eksemplari, prantsuse kirjandust on selle aja jooksul eesti keelde

tõlgitud üle 1,1 miljoni eksemplari. Soome kirjandust esin-
davad 10 teost, tiraažiga 165 000 eksemplari, Taanit
12 nimetust 221 000 eksemplaris jne. Eesti lugeja tutvub
oma emakeeles W. Bredeli, Tžou Li-Bo, A. Seghers'i, Lu Sini,
Li Tsi-Jeni, V. Prussi, M. Puimanova, E. Bótljakovsky,
M. Sadoveanu ja teiste töödega. Esmakordselt saab eesti
lugeja emakeeles tutvuda selliste teostega nagu
Ch. Dickensi «Pickwick klubi», V. Hugo «Hüljatud»,
Giovanni Boccaccio «Dekameron», M. Andersen-Nexö
«Vallutaja Pelle», G. Fieldingi «Tom Jones» ja teised.
Nõukogude võimu aastail (1940—1958) on eesti keeles
välja antud H. Balzaci teoseid 12 raamatut peaaegu
260 000 eksemplarilises tiraažis, rida Th. Dreiseri teoseid
tiraažiga 55 000 eksemplari, kolm Stendhali teost eksempl-
laride arvuga 65 000. Soome kirjaniku A. Kivi teosed
«Seitse venda» ja «Nõmmekingsepä» on välja antud
40 000 eksemplaris, kolm rootsi kirjaniku S. Lagerlöfi
teost on välja antud 61 000 eksemplaris ning peale selle
palju muid maailma klassikalise ja kaasaegse kirjanduse
teoseid.

Kuna meie rahva kultuuritase pidevalt tõuseb, kasvab
ka kirjastatavate raamatute hulk ja seitseaastaku viimasel
aastal on ette nähtud raamatutoodangu tiraaži kasv kogu
Nõukogude Liidu ulatuses 1,6 miljardi eksemplarini. Tohu-
tult kasvab raamatute väljaandmine ka Eestis. 1965. aastal
antakse Eesti NSV-s välja 10,3 miljonit eksemplari
raamatuid.

See kõik kõneleb sellest, et raamat on muutunud nii
Nõukogude Liidus kui ka meie vabariigis inimeste orgaa-
niliseks vajaduseks, nende alaliseks saatjaks ja abiliseks
loovas töös, mis on suunatud kommunistliku ühiskonna
ülesehitamisele meie maal.

Suured saavutused meie maal on raadio alal.

Eestis algasid raadiosaated 1926. aastal. Esimene raadiosaatejaam ehitati 1928. aastal Nõukogude inseneride poolt. Raadiosaatejaam kuulus kapitalistidele.

1940. a. loodi Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu juures Raadiosaadete ja Radiofitseerimise Komitee. Tol ajal oli vabariigis juba kolm saatejaama ja viis stuudiot. Oli ka oma orkester. Suure Isamaasõja ajal anti eesti-keelseid nõukogude raadiosaateid edasi Moskvast ja Lenin-gradist. Taandudes Eestist hävitasid saksa fašistlikud

väed kõik vabariigis asuvad raadioseadmed. Pärast Eesti territooriumi vabastamist ehitati uued ajakohased raadiojaamad. 1950. aastal valmis Tallinnas Raadiomaja kümne stuudio, raadioteatri ja 15 spetsiaalse ajakohase foonikaga.

Kodanlikus Eestis oli raadiosaatejaamade sisseseade väga primitiivne. Nii oli olemas ainult kaks magnetofoni. Praegu on aga nii sisustus kui ka seadmed suuresti täienenud. Juba üksi raadiomajas on magnetofone üle saja. Raadiokomiteel on oma sümfooniaorkester, estraadiorkester ja segakoor.

Praegu on Eestis kaheksa raadiosaatejaama.

1944. aastal hakati seadma elumajadesse, asutustesse, ettevõtetesse, klubidesse sisse translatsioonivõrku, mida kodanlikus Eestis üldse ei olnud. 1. oktoobril 1959. aastal kasvas raadiokuulamispunktide arv 1946. a. võrreldes 7-kordseks, raadiovastuvõtjate arv 14,5 kordseks. 1. oktoobril 1959. aastal oli vabariigis üle 261 000 raadiovastuvõtja ja raadiokuulamispunkti, sealhulgas maavõrgus umbes 80 000.

Praegu teenindavad vabariigi linnades sajad võimsad raadiosõlmed kümneid tuhandeid raadiokuulajaid. Põhiliselt on linnades radiofitseerimine juba lõpetatud, peaaegu igas peres on kas raadiovastuvõtja või kuuldepunkt. Translatsioonivõrk tungib vabariigi kõige kaugematesse nurkadesse. Enamik maa-asulaid on radiofitseeritud RDP-10 tüüpi kaugjuhitavate raadiosõlmedega. Niisuguste raadiosõlmede kasutamine võimaldab selliste maa-asulate radiofitseerimist, kus puudub elekter. Sel kombel on vabariigis radiofitseeritud juba üle tuhande maa-asula. Peale selle on vabariigis veel üle 70 kolhoosi raadiosõlme.

Nõukogude raadioringhääling on täielikult rakendatud rahva teenistusse. Sellest lähtub kogu raadioringhäälingu tegevus. 10—12 korda ööpäevas annab eesti radio edasi päevauudiseid, informeerides töörahvast viimastest sündmustest nii kodu- kui ka välismaal, aidates nõukogude inimestel õigesti orienteeruda sise- ja rahvusvahelise elu mitmesugustes küsimustes. Olulist osa etendavad selles suhtes ka mitmekesised ühiskondlik-poliitilised saated. Need mobiliseerivad töörahvast kommunistliku ülesehitustöö ajalooliste ülesannete edukale täitmisele ja levitavad laialdaselt eesrindlikke kogemusi. Kajastades rahva huvi-

sid, tegutseb nõukogude raadio pidevalt sotsialistliku demokratismi edasise arendamise suunas: rahvahulgas saavad vabalt mikrofoni kaudu väljendada oma arvamusi riikliku ja ühiskondliku elu kõigis küsimustes. Raadio tähtsus pole väiksem ka rahva kultuuri arendamisel ja puhkeaja veetmisel. See ei avaldu üksnes rahvaloomingu propageerimises ja kunstilise isetegevuse laialdasel tutvustamises, vaid samuti kirjanduse ja kunsti klassikaliste näidete massilises levitamises. Suur osa raadiosaadetest on pühendatud muusikale, teatrile, kirjandusele jne. Eesti raadio saated toimuvad kolmes keeles — eesti, vene ja soome keeles. Laialdaselt vahetatakse raadiosaateid liiduvabariikide ja rahvademokraatia maade vahel.

Ideoloogilise töö tähtsamate vahendite arsenalil kuulub meie päevil ka televisioon. Lähemal aastail muutub televisioon meie maal kõigile kättesaadavaks. Kuid televisiooni alal on juba praegu saavutatud silmapaistvaid tulemusi. 1951. aastal oli Nõukogude Liidus üldse ainult kaks võimsat televisioonikeskust ja alalist retransleerimise jaama, 1955. aastal 12, 1958. aastal aga juba 60. Lähema kahe-kolme aasta jooksul kavatakse televisioonijaamadega varustada kõikide liiduvabariikide pealinnad, suuremad tööstus- ja kultuurikeskused ning kuurordilinnad.

Kiiresti areneb televisioon ka meie vabariigis. Nagu teada alustas Tallinna Televisioonikeskus tööd 1955. aastal. See oli suureks sündmuseks meie vabariigi kultuurielus. Praegu on Tallinna televisioonikeskusel ka kaks liikuvat televisioonijaama, mis võimaldavad televisioonisaa- teid üle anda väljaspool stuudiot — teatritest, kontserdisaalidest jne. 1. oktoobriks 1959. a. oli Eestis paigaldatud 23 420 televiisorit, sealhulgas 2370 maa-asulates. Võrdluseks märgime, et 1. jaanuaril 1958. aastal oli 9134 televiisorit, 1. jaanuaril 1956. aastal aga ainult 1273.

Pidevalt kasvab televisioonisaa- dete maht: 1956. aastal oli see 795 tundi, 1957. aastal 1084 tundi ja 1958. aastal 1274 tundi. 1957. aastal oli Tallinna televisioonistuudio saadete mahu poolest neljandal kohal Nõukogude Liidus, s. t. Moskva, Leningradi ja Kiievi järel, kuid praegu on ta saavutanud peaaegu võrdse taseme Leningradi ja Kiievi- viga. Televisioonisaa- dete maht kasvab 1965. aastal 2900 tunnini.

Koos televisioonisaa- dete kestuse suurenemisega para-

nes ka nende kvaliteet ja sisu, laienes temaatika ning tõusis saadete ideelis-poliitiline ja kunstiline tase.

Tallinna televisioonikeskus asub praegu veel Raadio-majas. Seitseaastaku vältel ehitatakse Tallinna televisioonikeskuse uus aparatuuri- ja stuudiokompleks.

Kogu vabariigi territooriumi televisioonisaadetega hõlmamise eesmärgil ehitatakse võimsad televisiooni releejaamad Kohtla-Järvele (1959), Tartusse (1959/60) ja Lihulasse (1960/61). Televisiooniprogrammi edasiandmiseks Lihula releejaamale on 1960/61. a. planeeritud ehitada Tallinn—Lihula releeliin.

Luuakse releeliin Tallinn—Leningrad—Moskva ja Tallinn—Riia—Vilnius—Minsk. Praegu töötab Tallinn—Leningrad releeliin. Raadio- ja televisiooni tihedast sidemest rahvaga räägib asjaolu, et pidevalt saabub elanikkonnalt hulgaliselt kirju ettepanekute ja soovidega. 1958. aastal sai vabariigi Raadio- ja Televisioonikeskus elanikkonnalt üle 36 000 kirja.

Tööraha kommunistlikus kasvatuses ja tema kultuurilise taseme tõstmises kuulub eriti suur osa kultuurhariduslikele asutustele. Eesti NSV-s on tihe kultuurhariduslike asutuste võrk.

«Raamatuta pole teadust, teaduseta pole kommunismi,» selle V. I. Lenini mõtte on Nõukogude Eesti töörahvas täiesti omaks võtnud.

On küllalt, kui tuua mõned arvud ja faktid, et selgitada, millise tohtu arengu osaliseks on vabariigis saanud raamatukogundus.

Kodanlikus Eestis kuulus enamik raamatukogusid eraseltsidele ja organisatsioonidele ning need ei saanud mingisugust riiklikku toetust. Tühine ja juhuslik oli abi, mida said kohalike omavalitsuste juures olevad raamatukogud. Kodanliku diktatuuri lõpuperioodil Eestis oli igas maaraamatukogus keskmiselt 800—900 eksemplari raamatuid, lugejate üldarv vabariigi raamatukogudes aga oli 30 000 inimese ümber.

Nõukogude võimu taaskehtestamisel Eestis võeti raamatukogud riiklikule ülalpidamisele. Raamatukogude põhiliseks ülesandeks muutus partei ja Nõukogude valitsuse otsuste selgitamine ja propageerimine töörahva hulgas, eesrindliku nõukogude kirjanduse viimine elanikkonna laiadesse kihtidesse, igasse perekonda.

1958. aastal oli Eesti NSV-s 1407 raamatukogu (iseisvaid ja klubide juures olevaid), mille raamatufond moodustas üle 7 miljoni eksemplari, (1940. aastal oli 896 raamatukogu 986 000 eksemplari raamatuga). Sellest 1407-st rahvaraamatukogust kuulus 1958. aastal Eesti NSV Kultuuriministeeriumi süsteemi 818 raamatukogu, mille raamatufond oli üle 5,7 miljoni eksemplari, sealhulgas 696 maaraamatukogu üle 3,6 miljoni raamatuga. Kultuuriministeeriumi süsteemis oli samal aastal veel 44 linna ja 37 rajooni raamatukogu. Vabariigi noori teenindavad 41 iseseisvat lasteraamatukogu, 1951. a. 20 asemel, mille raamatufond on 460 000 eksemplari. Peale selle oli vabariigis 1957/58. õppeaasta lõpul 1107 kooliraamatukogu, mille raamatufond oli 1 242 015 eksemplari. Praegu on vabariigis ligikaudu 900 tehnilist ja eriraamatukogu, mille raamatufond ületab 7 000 000 eksemplari. Rida eesti suuremaid raamatukogusid omab üleliidulist tähtsust. Siin tuleb esmajoones nimetada Tartu Riikliku Ülikooli Raamatukogu (üle 2 milj. eksemplari raamatu), mille fondides on väärtuslikke raamatuid eri teadusharudest. Siin säilitatakse ka vanu teaduslike tööde käsikirju. Tartus asub ka Eesti NSV Teaduste Akadeemia kirjandusmuuseumi raamatukogu, kus on kõige täielikum raamatute fond Eestis. Eesti NSV F. R. Kreutzwaldi nimeline riiklik raamatukogu, mille fondides on ligi 1,7 miljonit eksemplari raamatut, on vabariigi keskseks raamatukoguks, samuti bibliograafiliseks keskuseks. Eesti NSV Teaduste Akadeemia teaduslik keskraamatukogu teenindab peamiselt teaduslikke töötajaid ja on suurimaks väliskirjanduse koguks. Raamatukogu teostab laialdaselt raamatute vahetamist kõikide riikidega. Nii vahetati 1958. aastal raamatuid 156 NSV Liidu asutusega, sealhulgas Teaduste Akadeemia 59 asutusega. 1958. aastal oli Eesti NSV TA raamatukogul 77 vahetuspunkti rahvademokraatia maades ja 94 vahetuspunkti kapitalistlikes maades. Eesti NSV TA raamatukogule läks üle ka Nõukogude Liidu vanima raamatukogu «Tallinna Oleviste kiriku juures asuva avaliku raamatukogu», mis asutati reformatsiooni ajastul 16. sajandi lõpul, raamatud. Peale selle asuvad raamatukogu fondides endise «Õpetatud Eesti Seltsi» väärtuslikud raamatud. Käesoleval seitseaastakul ehitatakse Eesti NSV TA keskraamatukogule erihoone ja luuakse kõik tingimused teaduslike töötajate teenindamiseks.

Meie raamatukogud, kuhu elanikkonna laiad hulgad pääsevad vabalt ja maksuta, on sotsialistliku kultuuri tõelisteks kolleteks, raamatu aktiivseteks viijateks rahvahulkadesse. 1958. aastal oli ainuüksi vabariigi raamatukogudes 363 300 lugejat ja selle aasta vältel laenutati neile 8,3 miljonit raamatut.

Vaatamata sellele, et väga paljudel töölis-, kolhoosnikute ja intelligentsiperedel on isiklikud raamatukogud, on elanikkonna vajadus raamatute järele niivõrd suur, et kohalikud võimuorganid olid sunnitud avalike raamatukogude arvu ja nende raamatufondide pideva suurendamise kõrval kasutusele võtma veel mitmesuguseid raamatu lugejate hulka viimise mooduseid. Sellistest vormidest võib nimetada laialdaselt praktiseeritavat raamatukogudevahelist abonementi ja rändraamatukogusid. Ainuüksi Tartu linnas on 33 rändraamatukogu, millel on raamatulaenutuspunktid paljudes tehastes, asutustes, haiglates jne. Iga selline punkt teenindab sadu lugejaid. Tartu Kammivabrikus näiteks kasutavad raamatulaenutuspunkti teeneid 145 töolist. Tartu linna Gogoli nimeline Keskraamatukogu kavatseb tunduvalt suurendada käesoleval seitseaastakul rändraamatukogude fondi.

Vabariigis moodustatud kultuurhariduslike asutuste laialdane võrk, linna- ja maaklubid omavad suurt tähtsust rahva kommunistlikul kasvatamisel.

Vabariigi töörahva käsutuses on 747 klubilist asutust. Neist 105 asuvad linnades ja linna tüüpi asulates ning 642 maal. 747 klubilisest asutusest alluvad 577 Eesti NSV Kultuuriministeriumile, neist 86 on kolhoosiklubid, 79 ametiühingute kultuurimajad ja klubid. 1958. aastal peeti klubilistes asutustes 13454 loengut, millest võttis osa ligi üks miljon kuulajat. Vabariigi klubiliste asutuste isetegevuskollektiivid annavad iga aasta umbes 10 000 kontserti. 1958. aastal oli nendel kontsertidel üle 1,6 miljoni külastaja.

Töölisklubid ja maa rahvamajad, kes kannavad rahvahulkadesse teadmisi ja organiseerivad kultuurilist vaba aja veetmist, on samal ajal ühtlasi kunstilise isetegevuse ja rahvaloomingu keskusteks ja taimelavadeks. Toome näite. Lenini ordeniga autasustatud Narva Kreenholmi Manufaktuuri vana kudumisvabriku kangur Tamara Smutova, kes oli mitu aastat V. Gerassimovi nimelise tekstiilitöölise kultuuripalee koreograafilise ringi liige,

hakkas hiljem ise juhatama tantsuringi oma vabrikus. Kultuuripalee mõju oli selline, et NLKP XXI kongressi eelse kunstilise isetegevuse ülevaatusel muutus Kreenholmi Manufaktuuri ülevaatus massiliseks ülevaatuks, millest võttis osa üle 500 töölise, inseneri ja tehniku. Ülevaatus näitas osavõtjate andekuse ilmset kasvu. Peale andekate osavõtjate — tantsijate, orkestrantide ja lauljate esinesid isegi uute Narva laulude autorid.

Praegu töötab üksnes riiklikes klubilistes asutustes 4214 eri isetegevusringi, kust võtab osa üle 57 000 inimese. Paljud isetegevusrühmad Tallinnas, Tartus, Viljandis, Põltsamaal, Türil on teenitult pälvinud tugevate ja kunstiküpsete kollektiivide kuulsuse.

Suurt ja tänuväärset tööd teevad kultuurhariduslikud asutused maa-elanikkonna hulgas. Näiteks Raasiku rahvamajas peeti 1958. aastal 115 loengut, mida kuulasid üle 7000 inimese. Rahvamaja juures töötab 21 isetegevusringi: laulukoor, draama-, akrobaatika-, vene keele ring, aianäiduse, mesinduse ja palju muid ringe.

Rahvamaja lülitub aktiivselt ellu, mõjustab soodustavalt inimeste elu ja tööd, tutvustab laialdaselt põllumajanduse eesrindlaste kogemusi ja sotsialistliku võistluse käiku, propageerib konkreetset seitseaastaku ülesandeid, teeb ateistlikku ja esteetilist kasvatustööd, võitleb kapitalistlike igandite vastu inimeste teadvuses seina-, valgus-, satiiri- ja fotolehtede abil.

Vabariigi rahvamajanduse ja kultuuri edasisele arengule aitab aktiivselt kaasa Eesti NSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühing. Ühingul oli 1. jaanuaril 1959. aastal 6483 liiget. Sinna kuulub meie intelligentsi ja tööstuse ning põllumajanduse eesrindlaste paremik. Üksnes 1958. aastal pidas ühing 31 554 loengut, mida kuulasid 1 985 593 inimest. Võrreldes eelmiste aastatega aktiveeris loenguline propaganda maarajoonides. Näiteks 1958. aastal peetud loengutest on peaaegu 2/3 peetud maal. Loenguid ei peeta üksnes kolhooside ja sovhooside keskustes ja rahvamajades, vaid ka otse brigaadides. Peale Ühingu teevad loengulist propagandat partei- ja komsomoliorganisatsioonide, insener-tehniliste ühingute ja teiste organisatsioonide lektoritegrupid. 1959. aastal suurenes loenguline töö veelgi seoses NLKP XXI kongressi ajalooliste otsuste propageerimisega. Nii pidasid ühingu liikmed 1959. aasta esimesel poolel 19 245 loengut, millest

võttis osa 973 080 inimest, 4217 loengut oli pühendatud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi otsuste selgitamisele.

Tõhusat tööd tehakse vabariigis töötajatele paremate võimaluste loomiseks kinode külastamisel. Aastat 20 tagasi ei olnud Eestis maaelanikel võimalik kinoetendusi vaadata, sest kinovõrk oli tollal väga nõrgalt arenenud. 1939. aastal oli Eestis üldse ainult 51 kinoseadeldist ja ainult üks neist oli rändkino. Kuid 19 aastat hiljem, 1958. aasta lõpuks oli vabariigis juba 312 kinoseadeldist, sealhulgas 128 statsionaarset ja 184 rändkino. Kinokülastuste arv kasvas 1945. aastal 4,4 miljonilt inimeselt 1958. aastal 20,3 miljoni inimesele. Seejuures kasvas kinokülastuste arv maal selle aja jooksul 7,5-kordseks. 1958. aastal külastas iga Eesti NSV kodanik keskmiselt 17 korda kino. Selles suhtes on vabariik teiste liiduvabariikide hulgas esikohal. Viimaseil aastail on vabariigis ehitatud 14 uut kinoteatrit, taastatud 7, ja Haapsalu kinoteater «Oktoober» on ümber ehitatud laiaekraaniliseks kinoks. Lõpetamisel on veel kolme kinoteatri ehitamine. Peale nende valmis Tallinnas 2 laiaekraanilist kinoteatrit. Seitsme aasta plaani kohaselt kavatakse vabariigis 1965. aastaks ehitada veel 10 kinoteatrit, sealhulgas üks tuhandekohaline panoraamkino Tallinnas ja laiaekraaniline kino Tartus. Rändkinode arv kasvab 217-le. Lähemal aastail kavatakse maarändkinod asendada statsionaarsete kinopunktidega. Nii peab seitseaastaku lõpuks meie vabariigi kolhoosides ja sovhoosides töötama vähemalt 265 statsionaarseks muudetud kino.

Kodanlikus Eestis ei olnud kinotööstust, mistõttu rahvuslik kinokunst ei saanud areneda. Eraettevõtted valmistasid üksikuid lühifilme, peamiselt kroonikafilme. Kinokraanidel demonstreeriti ainult välismaisi filme.

Pärast Nõukogude võimu taaskehtestamist loodi Tallinna kroonika- ja dokumentaalfilmide kinostudio. 1954. aastal muudeti see kunstiliste ja kroonikafilme stuudioks. Sõjajärgseil aastail (1. jaanuarini 1959. a.) on Tallinna kinostudio valmistanud 9 täismetraažilist filmi, kusjuures mõned neist on valmistatud koos «Lenfilmiga», ja kolm kunstilist lühifilmi. Tallinna kinotoodangu hulka kuuluvad sellised filmid nagu: «Elu tsitadellis», «Valgus Koordis», «Kui saabub õhtu», «Tagahoovis», «Pöördel», «Juunikuu päevad» ja teised. 1959. aastaks on kinostudio

valmistanud juba 65 dokumentaalfilmi ja ligi 500 kinokroonikat (kroonikafilmi). Eesti keelde on kinostudio dubleerinud 176 kunstilist filmi ja 510 populaarteaduslikku filmi.

1959. aastal laskis Tallinna kinostudio ekraanile laiekraanilised filmid «Esimese järgu kapten» ja «Vallatud kurvid», mis kajastab vabariigi mootorisportlaste elu ja saavutusi, kunstilised filmid «Kutsumata külalised», «Veealused karid», «Vihmas ja päikeses» — Balti soojuselektrijaama ehitajatest. Tehakse ülesvõtteid F. R. Kreutzwaldi muinasjutu «Põhjakonn» järgi valmistatava värvilise joonistatud nukufilmi jaoks.

Kinostudiol on valminud mõningate filmide stsenaariumid, nagu «Selged silmad», mis räägib nõukogude inimeste kõrgetest moraalistest omadustest, «Perekond Männardid» — eesti rahva revolutsioonilisest minevikust jt.

Eesti NSV-s oli 1958. aastal 26 muuseumi. Uuetüübilisteks kultuuriasutusteks on kultuuritegelastele pühendatud memoriaalmuuseumid, mis kodanlikus Eestis täielikult puudusid. Praegu on vabariigis 7 maja- ja memoriaalmuuseumi. Muuseumides on kümned tuhanded eksponaadid, mis iseloomustavad eesti maa ja rahva ajalugu, arhitektuuri, kunsti, rahva elu ja kommete ajalugu. Seisuga 1. jaanuar 1959. aasta oli muuseumides ligi 1,2 miljonit eset. Need eksponaadid, samuti kui maa arhitektuuri mälestusmärgid on riikliku kaitse all kui reliikviad, mis kõnelevad eesti rahva võitlusest ja arengust.

Vabariigi kõikides muuseumides tehakse tõsist teaduslikku uurimistööd.

Muuseumi töö näitena toome lühikese ülevaate Eesti NSV TA Etnograafiamuuseumi tegevusest.

Praegu on muuseumi kogudes ligi 60 000 eset, mis kajastavad peamiselt eesti talurahva endisaegset elu-olu. Enamikus on kogutud esemed pärit XIX sajandist. Kogudes on üle 25 000 tekstiilieseme, mis annavad hea pildi meie esivanemate rõivastusest tervikuna, samuti üksik-esemetest, nagu kinnastest, sukkadest, vöödest, käise- ja tanukirjadest jne.

20 000 puueseme hulka kuuluvad põllutöö-, karjanduse-, kalapüügi-, mesinduse- ja majapidamisriistad, rahvapärane mööbel, liiklemisvahendid, igapäevane tarbevara jne.

Muuseumi kogudes leidub ka üle 3000 teiste rahvaste tarbeeseme.

Peale esemeliste kogude on muuseumil suur teaduslik arhiiv, kuhu on koondatud üle 122 000 lehekülje kirjeldusi rahva eluolust, üle 3300 joonise taluehitustest. Siin saab põhjaliku ülevaate teatud paikkonna elatusaladest, rahvarõivastest, ehitustest, käsitööst, jne. Muuseumi fotokogus on rohkesti fotosid Eesti loodusest, asulatest, kultuuritegelastest.

Meie vabariigi muuseumid on tähtsateks kultuurikollektiks, kus käib palju külastajaid. Nii külastas muuseume 1958. aastal 452 500 inimest.

Muuseumide töö põhiülesandeks on ja jääb meie rahva revolutsioonilise võitluse ajaloo näitamine, meie rahva võitluse näitamine nõukogude võimu eest kodanliku Eesti tingimustes, mis praegustes ekspositsioonides veel vähe kajastust leiab.

Kõneldes eesti rahva vaimsest õitsengust ja heaolu tõusust ei saa mööda minna suurtest saavutustest spordi ja kehakultuuri alal, mis aktiivselt aitavad kaasa töörahva kultuurilisele arengule. Eestis on juba ammu möödunud need ajad, kus sport oli jõukate, ekspluataatorlike klasside päralt, võttes madalate lõbustuste ebardlikud vormid ja olles kaubanduslike tehingute objektiks.

Nõukogudemaal teenivad sport ja kehakultuur rahva füüsilise tugevdamise ja arendamise õilsaid eesmärke, aitavad noortel kasvatada kommunistlikku teadlikkust, sotsialistlikku töössesuhtumist, häid moraalseid ja iseloomomadusi ning tervet esteetilist maitset.

Aasta-aastalt kasvab Eesti sportlaste meisterlikkus. Sõjajärgseil aastail on nad püstitanud 2800 vabariiklikku ja 170 üleliidulist rekordit. Paljude eesti sportlaste nimi on tuntud laialdaselt peale Nõukogude Liidu ka välismaal. Nende hulka kuulub mitmekordne Euroopa ja NSV Liidu tšempion maadluses Johannes Kotkas, kuulus maletaja suurmeister Paul Keres, kümnevõistleja Uno Palu, ujujad Ulvi Voog, Eve Uusmees ja Heldur Laurits, kiirkäija Bruno Junk, odaheitja Charles Vallman, tennisistid Leius, Kedars, Parmas, Märja, sprinterid Pärnakivi, Virkus, Kopp ja teised.

Vabariigi saavutused spordi alal on eelkõige kehakultuuri massilisuse tulemus.

1958. a. oli Eesti NSV-s 1717 spordikollektiivi, mil-
lel oli 120 300 liiget. Samal aastal võttis enam
kui 40 seksiooni tööst regulaarselt osa 238 522 ini-
mest. Mitmesugustest võistlustest võttis osa 524 977
kehakultuurlast, turismimatkadest võttis osa 24 276 ini-
mest.

Hoolitsedes kehakultuuri massilisuse eest varustavad
spordiorganisatsioonid riigi ja ametiühingute abiga keha-
kultuurlasi kvalifitseeritud metoodilise juhtimise ja hästi
sisustatud spordiehitustega. 1. jaanuaril 1959. aastal oli
Eesti NSV-s 15 staadioni, 115 võimlat, 103 tennis-,
328 korvpalli- ja 1551 võrkpalliväljakut, 242 suusabaasi
7760 paari suuskadega, 7 jalgratta-laenutusbaasi 173 jalg-
rattaga, 102 lasketiiru, 7 jahtklubi 204 jahiga ja terve rida
muid spordiehitusi.

Vabariigis on veel vähe ujumisbasseine. Hiljuti ehitati
meie vabariigi pealinna, Kadrioru parki uus eelsoojendu-
sega ujumisbassein.

1959. aastal ehitasid Järvakandi tehase kehakultuur-
lased tehase juhtkonna abil Baltimaade suurimate hulka
kuuluva eelsoojendusega 50-meetri pikkuse basseini.
Praegu ehitatakse Tallinnas Baltimaade suurimat sooja
siseujulat. Uues 50-meetri pikkuses basseinis (laius 20 m)
võivad üheaegselt võistelda kaheksa ujujat. Basseini süga-
vus on 1,5—4,5 meetrit. Vettehüpete jaoks ehitatakse
neli — 3, 5, 7,5 ja 10 meetri kõrgust hüppetorni. Bas-
seini külgservadele ehitatakse tribüün, mis mahutab
1200 pealtvaatajat.

Nägus asub neljakorruselises hoones asub ka väike bas-
sein (4×5 m), võimla, riietusruum, duširuumid, saun,
mitmesugused ruumid treeneritele, kohtunikele jne.
Bassein radiofitseeritakse ja varustatakse televisiooni-
seadmetega.

On täiesti selge, et sellistes tingimustes nõukogude
noorsoo spordimeisterlikkus pidevalt kasvab. 1959. aastaks
oli Eesti NSV-s 7 NSV Liidu teenelist meistersportlast,
338 NSV Liidu meistersportlast, 28 794 järgusportlast ja
7633 noort järgusportlast. Ainuüksi 1958. aastal valmis-
tati eesti sportlaste hulgast ette 13 095 VTK-märklast ja
5084 OVTK-märklast.

Eeloleval seitseaastakul areneb sport meie vabariigis
veelgi. 1959. aasta algul loodi Eesti NSV spordiseltside
ja organisatsioonide liit. See on ühiskondlik organ, mis

toetub kehakultuurlaste laiade hulkade loovale initsiatiivile ja isetegevusele. See kehakultuuri ja spordi juhtimise ümberkorraldamine peab tooma uut suurt edu kehakultuuri massilisuse arendamises, meie noorsoo spordimeisterlikkuse tõstmises ja uue ühiskondliku instruktõrite-kohtunike ja kehakultuuriorganisatsioonide kaadri kasvus.

Kirjandus ja kunst. Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus osutavad väga suurt tähelepanu kogu nõukogude kirjanduse ja eriti NSV Liidu rahvaste rahvusliku kirjanduse arendamisele.

Nõukogude kirjandus on partei truu abiline töörahva kommunistlikul kasvatamisel, tema mobiliseerimisel kommunistliku ühiskonna ülesehitustööle. Sotsialistliku kultuuri tõusu eest peetavas üldises võitluses kuulub tähtis koht ka eesti nõukogulikule kirjandusele.

Eesti rahvuslik kirjandus on suhteliselt noor. Ta tekkis 19. sajandi esimesel poolel. Eesti kirjandusliku loomingu tähtsamateks esindajateks 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul oli silmapaistvaim kultuuritegelane F. R. Kreutzwald, andekaim luuletaja Lydia Koidula, suured publitsistid ja kirjanikud C. R. Jakobson, Ed. Vilde jt. Kodanliku natsionalistliku diktatuuri aegses Eestis olid demokraatliku kirjanduse suuremad esindajad kirjanik-realist A. H. Tammsaare, luuletajad J. Barbarus (J. Vares) ja J. Sütiste, kirjanikud F. Tuglas, A. Jakobson, J. Semper, R. Sirge, M. Raud jt.

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist meie vabariigis hakkas eesti kirjandus tormiliselt arenema. Ta muutus Nõukogude Liidu paljurahvuselise kirjanduse lahutamatuks osaks.

Kuigi eesti nõukogulik kirjandus on vennasrahvaste kirjanduse hulgas nooremaid, läbis ta 1940. a. sotsialistliku revolutsiooni järgse aja vältel kuulsusrikka tee ja saavutas suurt edu.

Nõukogude võimu taaskehtestamise esimestest päevadest alates lülitusid eesti progressiivsed kirjanikud uue elu ülesehitamisse. Luuletaja Johannes Vares-Barbarus valiti Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks. Andekas proletaarne kirjanik Johannes Lauristin-Madarik määrati Nõukogude Eesti valitsuse peaks.

Nõukogude võimu aastail lõi õitsele eesti draamakir-

janduse silmapaistva esindaja August Jakobsoni talent. Tema näidend «Elu tsitadellis» on pühendatud fašistide paljastamisele ja võitlusele apoliitilisuse vastu. Tema näidendis «Võitlus rindejooneta» kujutatakse teravat klassivõitlust kodanlikus Eestis. Näidendid «Šaakalid», «Suremine», jt. August Jakobsoni teosed paljastavad satiirilises vormis eesti kodanluse reaktsioonilist olemust. Tänapäeva Eesti intelligentsi tööd ja elu kujutab dramaturg oma näidendis «Vana tamm». Kalurite elu-olu hea tundja Aadu Hint lõi näidendid «Tagaranna meeste kalakuunar» ja «Kuhu lähed, seltsimees direktor?». Ilmus kaks osa tema romaanist «Tuuline rand». Selles teoses, samuti kui E. Krusteni romaanis «Noorte südamed» kujutatakse eesti rahva elu ja võitlust minevikus.

Johannes Semper kujutas värvirikkalt oma romaanis «Punased nelgid» eesti eesrindliku intelligentsi võitlust nõukogude võimu eest 1940. aastal. Romaanis «Maa ja rahvas» näitab Rudolf Sirge tõetruult eesti talurahva elu fašistliku diktatuuri ajal. Ajaloolist murrangut eesti külaelus, üleminekut küla sotsialistlikule arenguteele kujutab ilmekalt ja sügavalt Hans Leberecht oma jutustuses «Valgus Koordis». Tema sulest on ilmunud veel romaanid «Kaptendid» ja «Sõdurid lähevad koju» ning jutustus «Ühes majas».

Tähelepanuväärivaks sündmuseks oli Juhan Smuuli novellikogu «Kirjad Sõgedate külast» ilmumine, E. Männiku «Traataed» ja teiste kirjanike teoste ilmumine, mis täielikult ja laialdaselt kajastasid kaasaegseid aktuaalseid probleeme.

Hoolimata nendest edusammudest eesti nõukoguliku kirjanduse arengus tuleb öelda, et ilmekalt ja sügavalt meie rahva täisverelist elu ja kangelaslikku loovat tööd kirjeldavaid teoseid on kahjuks veel vähe.

Praegu on eesti ilukirjanduslikke ja rahvaluulealaseid teoseid tõlgitud paljude NSV Liidu rahvaste keeltesse. Nii tõlgiti ajavahemikul 1945—1958 vene keelde ja Nõukogude Liidu rahvaste 13 keelde 285 teost tiraažiga 7,3 miljonit eksemplari, sealhulgas vene keelde 218 teost tiraažiga 6,4 miljonit eksemplari. Mõned tõlketööd on ilmunud kordustrükkidena. Kõige enam on NSV Liidu rahvaste keeltesse tõlgitud E. Vilde, A. H. Tammsaare, A. Jakobsoni, H. Leberechti, A. Hindi ja R. Parve teoseid.

Eesti NSV töörahva kultuuri tõusu eredaks näitajaks on teatri ja muusikakunsti areng.

Eesti teatri alged pärinevad rahvaloomingust. Rahvamängud, ringmängud, tantsud, mardi- ja pulmakombed sisaldasid endas teatrikunsti algeid. Kuid saksa mõisnike ja kiriku mitmesaja-aastane rõhumine pidurdas Eesti rahvuskultuuri arengut.

Eesti rahvusliku teatrikultuuri arengus olid suure tähtsusega juba 1865. aastal asutatud laulu- ja mänguselts «Estonia» (Tallinnas) ja «Vanemuine» (Tartus), mille juures peagi hakkasid arenema asjaarmastajate teatrikollektiivid. Nende kollektiivide baasil moodustati 20. sajandi algul kutselised teatrid. «Estonia» ja «Vanemuise» teatris lavastati Eesti progressiivsete kirjanike töid nagu E. Vilde «Tabamatu ime», A. Kitzbergi «Kauka jumal» jt., samuti vene klassikalise draamakirjanduse teoseid: M. Lermontovi «Maskeraad», M. Gorki «Põhjas», A. Tšehhovi «Kolm õde», «Onu Vanja» jt.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu loodi Tallinna töölisteatr ning rahvateatrid Narvas ja Viljandis. Nende teatrite töö katkestas saksa okupatsioon ja kontrrevolutsiooni võit Eestis. Eesti kodanluse diktatuuri ajal elas eesti teater üle raske loomingulise kriisi. Teatrite repertuaari kohandati kodanluse vajadustele. Viimane aga nõudis «säravaid» operette, müstilisi näidendeid ja «pikantset» salongikomöödiat. Realistlikku kunsti suhtuti põlastusega. Järsult vähenes teatrite küllastamine.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis algas teatrikunsti hoogne arenemine sotsialistliku realismi põhimõtete sügava omaksvõtmise ja vastava repertuaari valiku alusel.

Praegu on Eesti NSV-s 9 kutselist teatrit, kodanliku Eesti 6 teatri asemel, ja Riiklik Filharmoonia. Teatriküllastajate arv kasvas 1940. aastaga võrreldes peaaegu kahekordseks. 1958. aastal andsid meie teatrid 3470 etendust, mida külastasid 1,1 miljonit vaatajat, 1959.—1965. a. jooksul ehitatakse Tartu linna uus kaunis teatrihoone. Teatri ehitamist alustati ka kuurordilinna Pärnu. See lubab Eesti NSV teatrites kohtade arvu suurendada 5000-ni. 1965. aastal on ette nähtud teatriküllastajate arvu suurendamine 1 750 000 inimesele. Kontserdiküllastajate arv suureneb 615 000-le.

Vabariigi teatrite esireas on Riiklik Akadeemiline

Ooperi- ja Balletiteater «Estonia». Selle teatri ooperilavastusi hinnati kolm korda Stalini preemia vääriliseks. Viljakalt töötavad ka Tallinna Riiklik Akadeemiline V. Kingissepa nimeline Draamateater, Riiklik Ooperi-, Balleti- ja Draamateater «Vanemuine» Tartus ja «Ugala» teater Viljandis. Sõjajärgseil aastail asutati Tallinnas Riiklik Vene Draamateater ja Nukuteater.

Loomingulises töös kasvas ka vabariigi teatritegelaste kaader. Nende hulgas on sellised suured lavakunsti meistrid nagu NSV Liidu rahvakunstnikud T. Kuusik, A. Lauter, K. Karm, Eesti NSV rahvakunstnikud G. Ots, H. Laur, O. Lund, E. Liiger, A. Talvi, E. Kaidu, A. Eskola, Eesti NSV teenelised kunstitegelased K. Ird, V. Peil, I. Tammur jt.

Nõukogude Eesti teatrikunst areneb tihedas seoses teiste vennasrahvaste loominguga. Seda näitas ilmekalt kolmas Balti teatrikevad Tallinnas 1958. aastal, millest võtsid osa Valgevene, Läti, Leedu ja Eesti parimad teatrikollektiivid. Sellel teatrikeval olid juhtival kohal meie nõukogude tegelikkust kajastavad teosed. Kolmanda Balti teatrikevade laureaadi austava nimetuse sai teenitult Tallinna Riiklik Akadeemiline V. Kingissepa nimeline Draamateater E. Ranneti näidendi «Kadunud poeg» eest. Eesti näitlejad demonstreerivad sageli oma loomingulisi saavutusi väljaspool vabariiki.

Nõukogude Eesti kultuuri õitsengu eredaks tõendiks on tohutu menu, mille osaliseks sai meie pealinnas Moskvas (14.—26. detsembrini 1956. a.) Eesti Kunsti ja Kirjanduse dekaad.

Üle saja tuhande moskvalase külastas dekaadietendusi, kontserte, kirjandusõhtuid ja näitusi ning mitmesuguseid kohtumisi dekaadist osavõtjatega.

Moskva töörahvas hindas kõrgelt eesti teatrikollektiivide ja solistide, kooride, isetegevusringide esinemisi ja kunstnike ning kirjanike loomingut.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrusega autasustati Tööpunalipu ordeniga «Vanemuise» ja «Estonia» teatrit. Tuntud eesti kunstitegelastele anti NSV Liidu rahvakunstniku aunimetus. Eesti kunsti ja kirjanduse arendamisel osutatud silmapaistvate teenete eest autasustati suurt rühma Nõukogude Eesti kultuuriala töötajaid NSV Liidu ordenite ja medalitega.

Eesti Kunsti ja Kirjanduse dekaad Moskvas ei olnud

üksnes eesti rahva kultuurisaavutuste ülevaatuseks, vaid ka Nõukogude Liidu rahvastevahelise sõpruse kindlustamise vahendiks.

Eriti suurt edu saavutasid nõukogude võimu aastail eesti muusikakultuuri viljelejad. 8 ooperit, 3 balletti, 4 operetti ja üle 40 sümfoonilise ja vokaalteose — selline on lühike kokkuvõte meie heliloojate viimaste aastate loomingust.

Eelkõige tuleb siin mainida A. Kappi — üht Eesti sümfoonilise muusika loojat, kes oma viimaseil eluaastail lõi «Noorte sümfoonia», mis on pühendatud kangelaslikule kommunistlikule noorsooühingule, ja sümfoonia «Rahu eest». NSV Liidu rahvakunstnik E. Kapp on kaasaegne Eesti helilooja, kes on tunnustust leidnud ooperi- ja balletižanris. Ta kirjutas nõukoguliku ooperi «Tasuleegid» (P. Rummo libreto). Selle ooperi süžee aluseks on 1343. a. talurahva-ülestõusu kangelaslikud sündmused, võitlus saksa feodaalide, rüütlite vastu. E. Kapi ooper «Vabaduse laulik» (P. Rummo libreto) jutustab poedi traagilisest saatusest, kelle tulised luuletused kutsusid rahvast üles võitlusele saksa fašistlike okupantide vastu. E. Kapi kirjutatud muusika balletile «Kalevipoeg» (A. Särevi libreto) on suureks panuseks eesti kultuuri varasalve. F. R. Kreutzwaldi muinasjutu motiividel on ta loonud balleti «Kullaketrajad» (L. Algvere ja P. Abolimovi libreto). E. Kapp kirjutas ka esimese eesti lasteooperi «Talvemuinasjutt» (I. Nazalevitši libreto). E. Kapp on piduliku kantaadi «Rahva võim», kahe sümfoonia autoriks, rea kammermuusika-alaste teoste loojaks jne.

Eesti muusikakultuuri suurimaks ja aktiivsemaks viljelejaks on NSV Liidu rahvakunstnik G. Ernesaks. Juba Suure Isamaasõja aastail lõi G. Ernesaks rea laule, mis muutusid populaarseks rahva hulgas. Tema on ka Eesti NSV hümni viisi autor. Ta on loonud ka rea oopereid: «Pühajärv» (J. Sütiste libreto), «Tormide rand» (J. Smuuli libreto), «Tuleristsed» (K. Irdi ja K. Merilaasi libreto). G. Ernesaks on Nõukogude Liidu ühe parema koorikollektiivi, Eesti NSV Riikliku Akadeemilise Meeskoori, juht ja looja.

Ooperikunstist rääkides tuleb nimetada ka V. Reimani ooperit «Kauged rannad» (M. Veetamme libreto), milles kajastub võitlus rahu ja rahvaste sõpruse eest.

Vabariigi töötajate armastuse on teenitult pälvinud

E. Arro ja L. Normeti muusikaline komöödia «Rummu Jüri». Viimasel ajal on kirjutatud ka operette, mille tegevus toimub Nõukogude Eestis. Need on A. Sõbra operett «Ristuvad teed» (V. Peili ja A. Kaalu libreto) ning E. Arro ja L. Normeti «Tuled kodusadamas» (D. Normeti ja K. Süvalepa libreto).

Suurt edu on saavutatud sümfoonilise muusika valdkonnas. Aktiivset osa etendavad siin noored heliloojad, nagu E. Tamberg, J. Rääts, E. Mägi, H. Koha, H. Jürisalu jt., keda iseloomustavad uute väljenduslike vahendite otsingud. Näiteks 1953. aastal Tallinna konservatooriumi lõpetanud E. Tamberg on loonud juba neli sümfoonilist teost, millega ta tõusis eesti sümfoonilise muusika loojate esiritta. Ta kirjutas neljaosalise oratooriumi «Rahva vabaduse eest», mis annab edasi eesti proletariaadi revolutsiooniliste võitluste ja ühe tema juhi, V. Kingissepa, kangelaslikkust. Süidis «Vürst Gabriel» elustub kaugel, sünge ja karmi Vene—Liivi sõja ajastu. E. Tambergi sümfooniline teos «Concerto grosso», milles kajastuvad meie päevade kujutelmad, võitis Moskva VI Ülemaailmse Noorsoofestivali konkursil kuldmedali. Peale selle on ta kirjutanud veel muusikat paljudele lavastustele ja muusika kinofilmile «Kutsumata külalised».

Garšneki, Lemba ja Tormise kantaadid annavad tunnistust vokaal- ja sümfoonilise žanri alastest edusammudest. Kammermuusika alal tuleb esile tõsta helilooja H. Elleri teeneid ja juba nimetatud noore helilooja E. Tambergi ning rea teiste autorite saavutusi.

Viljakalt töötavad mitmesuguste žanrite alal heliloojad L. Auster, V. Kapp, B. Kõrver, M. Saar jt.

Nõukogude võimu aastail on tõeliselt massilise iseloomu omandanud eesti koorikultuur. Koorilaul on muutunud isetegevuse kõige massilisemaks alaks. Isetegevlike kooride hulgas on silmapaistvamaks muutunud Tallinna Jaan Tompi nimelise kultuurimaja meeskoor Eesti NSV rahvakunstnik J. Variste juhtimisel. See kollektiiv on mitmel korral esindanud Eesti NSV koorikultuuri kunstilise isetegevuse üleliidulistel ülevaatustel.

1947., 1950. ja 1955. aastal toimusid vabariiklikud laulupeod, millest võtsid osa kümned tuhanded lauljad ja tantsijad.

1960. aastal toimub Tallinnas nõukogude võimu taaskestamise 20. aastapäeva puhul vabariiklik laulupidu,

milleks juba praegu tehakse intensiivset ettevalmistustööd. Praegu käivad Tallinna rahvamajanduse vabariikliku näituse ja lauluväljaku ehitustööd. Lauluväljaku esimene järk valmib 1960. aastal. Uuel laululaval võivad korraga esineda 16 000 lauljat. Lauluväljakut laiendatakse sellise arvestusega, et sinna võib mahtuda 50 000 pealtvaatajat.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis sai avarad arenguvõimalused ka kujutatav kunst. On küllalt, kui öelda, et Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40-ndale aastapäevale pühendatud kunstinäitustel Moskvas ja Tallinnas eksponeeriti üle 800 kunstiteose, mis olid pühendatud revolutsioonilisele minevikule ja ka kaasaegsele temaatikale. Süstemaatiliselt korraldatakse Tallinnas ja Tartus arvukaid kunstinäitusi ja rändnäitusi rajoonikeskustes. Näitused demonstreerivad ilmekalt meie vabariigi kunstnike saavutusi.

Suurt edu on saavutatud graafika alal. E. Einmani, A. Bachi, A. Hoidre ja teiste töodes on tõepäraselt ja suure meisterlikkusega kujutatud eesrindlikke inimesi ja töö-sangarlust. Selles žanris on edukalt esinenud O. Kangilaski ja I. Linnat. Suure kunstilise väärtusega on silmapaistva graafiku G. Reindorfi looduspildid. Positiivse hinnangu osaliseks on saanud E. Okka graafiline seeria sõidust Belgiasse ja Hollandisse ning A. Küti teosed Peipsi kalurite elust.

Väga ilmekad on monumentaalse skulptuuri teosed. Siinkohal tuleb nimetada Tallinna vabastamisel langenute mälestussammast, mis on loodud skulptor E. Roosi poolt, samuti noore autori O. Männi skulptuurigruppi, mis kujutab muistse Tartu kaitsjaid. Märkimist väärib A. Kaasiku loodud M. I. Kalinini mälestussammas Tallinnas, O. Männi ja arhitekt Borki loodud V. I. Lenini mälestussammas Narvas jt. Portreeskulptuuride hulgas on esikohal I. Hirve teostatud V. I. Lenini marmorbüst. Aiaskulptuuridest väärivad tähelepanu professor A. Starkoppi tööd.

Maalikunstnike töist tuleb nimetada P. Treumani ja V. Karruse tööd «Traktoristide kutse sotsialistlikule võistlusele», V. Loigu tööd «Puhkepäev Kihnu saarel», samuti ka I. Kimmi ja A. Viidalepa maali «N. N. Burdenko operatsioonil Tartu anatoomikumis» ning N. Kormašovi kompositsiooni «Lahkumine».

Portreemaali paremate teoste hulka kuulub I. Kimmi maalitud V. Kingissepa portree. Väärtuslikud on ka maali-

kunstnike I. Muuga, I. Kokamäe, V. Väli, K. ja E. Polli, A. Viidalepa, J. Allase, O. Terri jt. portreed.

Tugevalt on meie vabariigis arenenud maastikumaal. Selles žanris on eriti häid tulemusi saavutanud L. Mikko. Eesti rahvusliku maastikumaali traditsioone on oma töödes arendanud I. Võerahansu. Kõrgel tasemel on ka I. Uiga, E. Kitse, V. Karruse, P. Sagritsa, A. Pihelga, A. Vardi, H. Puderselli, L. Kits-Mägi jt. maastikumaalid.

Häid töid poliitilise karrikatuuri ja satiiri alal on loonud J. Jensen, E. Valter ja H. Hiibus.

Tähtis koht eesti rahvuslikus kultuuris on tarbekunstil. Vabariigis töötab palju suurepäraseid tarbekunstnikke, kes annavad kogu jõu suure kunstilise väärtusega teoste loomiseks, mis kasvatavad nõukogude inimeste esteetilist maitset. Nad valmistavad kunstipäraseid tarbeesemeid: dekoratiivseid kangaid, vaipu, tekke, vaase, albumeid, kullassepatooteid, millest paljud on leidnud tee töötajate kodudesse. Tihti võime neid kohata vabariiklikel ja üleliidulistel dekoratiiv-rakenduskunsti näitustel, Tallinna Kunstiteodete Kombinaadi salongides ja teistes kohtades.

Nimetame mõningaid silmapaistvaid meistreid, kes on andnud oma panuse selle kunstiala eriharude arendamisse.

Esmajoones tuleb nimetada omapärast ja mitmekülgset tarbekunstimeistrit E. Adamson-Ericut. Kolmekümnendatest aastatest alates loob Adamson-Eric eskiise portselan-toodete kujundamiseks, naha kunstiliseks töötlemiseks, vaipadele ja kangastele, mööblile, dekoratiivmetall- ja kullassepatoodetele. Viimaseil aastail eelistab ta mitmesuguste tarbekunstiharude hulgast nahk- ja metalltöid. Selle kunstniku tööd on korduvalt tõmmanud endale tähelepanu vabariiklikel, üleliidulistel ja rahvusvahelistel näitustel. Neid leidub paljudes Nõukogude Liidu ja välismaistes muuseumides.

Õigusega peetakse eesti tarbekunsti tüüpiliseks haruks nahktoodete kunstipärast töötlemist pressitud ja graveeritud värvilise mustriga. Selle koolkonna eesotsas on juba mitu aastakümnet andekas pedagoog, vabariigi teeneline kunstitegelane Adele Reindorff. Nahkehistööde valdkonnas tuleb märkida ka niisugust meistrit nagu Helgi Reemetsa. Kunstnik töötab palju ka keraamika alal. Kunstkeraamika alal töötavad viljakalt V. Eller, M. Rääk ja E. Piipuu.

Dekoratiivkangaste alal on juhtivate meistrite hulgast esikohal Eesti NSV teeneline kunstitegelane Mari Adamson ja dotsent Leesy Erm. M. Adamson on pikemat aega töötanud peamiselt dekoratiivsete mänguasjade valmistamisel. Ta on loonud üle neljasaja looma- ja linnukuju, samuti on ta teinud eesti rahvariides nukke. Nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis on Mari Adamson siirdunud peamiselt dekoratiivkangaste suurvormide alale, luues tekke, vaipu, drapeerimiskangaid ja laudlinu. Tema loodud on kõik «Vanemuise» teatri dekoratiivkangad, samuti Lydia Koidula nimelise Pärnu teatri kaunistused. 1956.—1958. aastal lõi ta suuremõõtelised vaibad Tallinn I ja Tallinn II. 1959. aastal esines Vabariiklikul Tarbekunstinäitusel kunstnik L. Erm vaipadega Muhu I ja Muhu II. Variant Muhu I oli ka välja pandud rahvusvahelisel näitusel Brüsselis 1958. aastal.

Laialt tuntud on meie vabariigis ja ka väljaspool selle piire niisuguste eesti meistrite nagu E. Kurreli, S. Rannam-Tammaru, H. Pihelga-Raua kullassepa tööd, M. Roosmaa klaasehistööd ja paljude teiste meistrite tööd.

Uued, avarad ja tööle innustavad võimalused avanesid Eestis loomingulisel alal töötajatele pärast NLKP XXI kongressi otsuseid, mis on kommunistliku ühiskonna, maailma kõige õiglasema ühiskonna ülesehitustöö hiiglaslikuks programmiks. Kirjanduse ja kunsti viljelejate aukohustuseks on ülistada Eesti rahva kangelaslikku tööd oma kunstiküpsetes ja sügavalt ideelistes teostes, selle rahva tööd, kes läbi paljude raskete katsumuste on Kommunistliku Partei juhtimisel jõudnud õnneliku eluni omaenda suveräänses riigis, elurõmsas võitluses kommunismi eest õlg õla kõrval teiste nõukogude vennasrahvastega.

SISUKORD

Eessõna	3
I peatükk. Nõukogude Eesti moodustamise ajaloost	5
II peatükk. Eesti NSV on suveräänne liiduvabariik	50
III peatükk. Eesti NSV osatähtsus ja koht Nõukogude Liidu rahvamajanduses	91
IV peatükk. Kultuuri ja teaduse areng	138

Брандт Эдуард Юханович
РАВНАЯ СРЕДИ РАВНЫХ

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja L. Riikojä
Kunstiline toimetaja I. Torn
Tehniline toimetaja H. Kohu
Korrektor S. Kõiv

Ladumisele antud 9. I 1960. Trükkimisele antud
5. III 1960. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 11,25.
Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 9,23.
Arvutuspoognaid 10,45. Trükiarv 3000. Tellimuse nr. 374.

Hans Heidemanni nim. trükkikoda, Tartu,

Ülikooli 17/19

MB-00474

Hind rbl. 2.90

Rbl. 2.90

A-23072

///

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00360448 7